

2-35 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

- Βόρειος Ηπειρος και Ελληνισμός. Η ιστορία της περιοχής από την αρχαιότητα ως σήμερα.
- Αρχαία χώρα Ηπειρώτις. Η μακραίωνη ιστορία της.
- Βυζάντιο και τουρκοκρατία. Τέχνη και μνημεία.
- Κοσμάς ο Αιτωλός. Ο φωτισμένος ιεράρχης.
- Το βορειοηπειρωτικό ζήτημα. Ο ρόλος των μεγάλων δυνάμεων.
- Παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Αστική και αγροτική κατοικία.
- Αρχαία νομίσματα.
- Η ορθόδοξη Εκκλησία. Πολύχρονες περιπέτειες.
- Η προσφορά της Μοσχόπολης. Πνευματικό και οικονομικό κέντρο.
- Εθνοπολιτισμικές οροθετήσεις.
- Η λογοτεχνία στη Β. Ηπειρο. Σημαντικοί συγγραφείς.
- Ηπειρωτική γλώσσα.
- Βορειοηπειρώτες ευεργέτες, Ζάππας, Σίνας και Αρσάκης.
- Πολιτισμική συγγένεια μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών.
- Ένα εθνικό χρέος της πολιτείας στους πεσόντες του '40.

36 ΚΡΙΤΙΚΗ
Θέατρο και δίσκοι.

37 ΒΙΒΛΙΟ
Νέες εκδόσεις.

38 ΘΕΑΜΑΤΑ
Κινηματογράφοι και Θέατρα.

39 ΓΕΥΣΕΙΣ
Οίνος ο αγαπητός και συνταγή μαγειρικής.

40-47 ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ
Το πρόγραμμα της εβδομάδας.

Φωτογραφία εξωφύλλου: Τμήμα της αγοράς του Βουθρωτού, από την ακρόπολη: το θέατρο, ο ναός του Ασκληπιού, τα νότια οχυρωτικά τείχη και εκτός τειχών, τα ρωμαϊκά λουτρά.

Υπεύθυνος «Επτά Ημερών»:
ΒΗΣ. ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Βόρειος Ηπειρος και Ελληνισμός

Η ιστορία της περιοχής από την αρχαιότητα ως σήμερα

ΤΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ στη Βόρειο Ηπειρο καλύπτει, στο μέτρο του δυνατού, τη μακρά ιστορική διαδρομή από την Αρχαιότητα έως σήμερα. Ηδη, η Ελληνική Μυθολογία τοποθετεί σπουδαία θρησκευτικά σημεία στην Ηπειρο, η Αχερουσία λίμνη, το νεκρομαντείο, ο Αχέρων, ο Κωκυτός. Οι βασιλείς των Μολοσσών κατάγονται από τους ήρωες του Τρωικού Πολέμου. Ο Νεοπτόλεμος γιος του Αχιλλέα, ιδρύει τη δυναστεία των Αιακιδών. Ο Αδμητος θα προσφέρει φιλοξενία στον Θεμιστοκλή που ζητά την προστασία του.

Μία από τις μεγαλύτερες στρατιωτικές προσωπικότητες του κόσμου είναι από την Ηπειρο, ο Πύρρος, που επεχείρησε να υποτάξει τους Ρωμαίους εκστρατεύοντας εναντίον τους στην Ιταλία, για να σώσει τις Ελληνικές Αποικίες. Αργότερα, με μια χαρα-

Επιμέλεια Αφιερώματος:
ΚΩΣΤΗΣ ΒΑΤΙΚΙΩΤΗΣ

κτηριστική βαρβαρότητα, οι Ρωμαίοι υπό τον Αιμίλιο Παύλο το 168 π.Χ. θα εξοντώσουν 150 χιλιάδες Ηπειρώτες και 70 πόλεις. Το κτύπημα στην Ηπειρο ήταν συντριπτικό.

Σπουδαίο ηπειρωτικό επίτευγμα είναι, επίσης, η ίδρυση, στα μέσα του 3ου π.Χ. αιώνα της Συμπολιτείας που ονομάστηκε «Κοινόν ταν Απειροτάν» με Δημοκρατικό πολίτευμα και πρωτεύουσα τη Φοινίκη κοντά στο σημερινό Δέλβινο. Ενδεικτικό στοιχείο της πολιτικής και οικονομικής ισχύος της Ηπείρου αποτελεί άλλωστε η ευρεία έκδοση ισχυρών νομισμάτων.

Σκληρές συνθήκες ανέμεναν την Ηπειρο μετά την κατάκτηση της από τους Τούρκους. Πολλοί Ηπειρώτες στη μακραίωνη εκείνη περίοδο σκλαβιάς κατέφυγαν στα βουνά όπου δημιουργήσαν ένοπλα τμήματα. Στο μεγαλύτερο, όμως, ποσοστό οι Έλληνες αναγκάστηκαν να μετοικήσουν, να αλλαξοπιστήσουν, ενώ πολλοί παρέμειναν ως κρυφοί χριστιανοί. Οι διώξεις έφθασαν σε τέτοιο βαθμό ώστε το 1760, όπως αναφέρεται, υποχρεώνονται να αλλαξοπιστήσουν τριάντα χωριά στην περιοχή και μόνον του Πωγωνίου.

Ένας μεγάλος της Χριστιανοσύνης ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός θα προσπαθήσει να ανακόψει το φοβερό κίνδυνο κηρύσσοντας την ανάγκη να μη χάσουν οι Έλληνες τη γλώσσα τους. Η διδασκαλία του ριζώνει στις

καρδιές των σκλαβωμένων. Η προσφορά των Βορειοηπειρωτών στον Αγώνα της Εθνεγερσίας είναι ανυπολόγιστη. Ο Σπηρομήλιος από τη Χειμάρρα, ο Λαγομιτζής από το Χόρμοβο είναι ελάχιστα παραδείγματα των αγωνιστών που έσπευσαν να πολεμήσουν για την Ελευθερία.

Ξεχωριστό, επίσης, ρόλο έπαιξαν στην πορεία του Έθνους οι μεγάλοι ευεργέτες που κατάγονται από τη Βόρειο Ηπειρο. Στην αιώνα μας, η ιταλική επιρροή στη γείτονα χώρα, ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και η επικράτηση του Κομμουνισμού με την επιβολή του αθεϊσμού, είχαν σαφέστατα

αρνητικές επιπτώσεις στις σχέσεις Ελλάδος - Αλβανίας.

Η άρση του εμπόλεμου και η αποκατάσταση διπλωματικών σχέσεων επιτρέπει να διαφαίνονται πολλές ελπίδες ειρηνικής συμβίωσης των δύο λαών.

Οι επικίνδυνες πολιτικές συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί σήμερα στα Βαλκάνια επιτείνουν την ανάγκη διευθέτησης των διαφορών. Προς τούτο, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση η ειλικρινής και πιστή εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας σύμφωνα με τις αρχές του Διεθνούς Δικαίου.

Αρχαία Απολλωνία. Τμήμα του κτιρίου που πιθανόν αποτελούσε το βουλευτήριο της πόλης. Στη μετόπη είναι χαραγμένη ελληνικά η επιγραφή για τη δαπάνη του έργου (Φωτ. Λίζα Εβερτ).

Αρχαία χώρα Ηπειρώτις

Τα σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα μαρτυρούν τη μακραίωνη ιστορία της περιοχής

Της **Καίτης Αργυροκαστρίτου - Χατζή**

Ιστορικού - Αρχαιολόγου

ΓΝΩΣΤΗ από τα χρόνια του Ομήρου η Ηπειρος, πήρε το ιστορικό της όνομα πολύ αργότερα. Η λέξη σήμαινε την απέραντη έκταση, τη στεριά –και το όνομα αυτό έπαιρνε στ' αρχαία χρόνια κάθε ηπειρωτική χώρα. Ο Θουκυδίδης προθέτει της λέξης ειδικό προσδιορισμό: «η ήπειρος η καταντικρύ», «η κατά Κερκύραν ήπειρος», «οι εκείνη ηπειρώται», πράγμα που δηλώνει την –ακόμη τότε– γεωγραφική σημασία του όρου.

Και πριν από τον Θουκυδίδη, συγγραφείς όπως ο Εκαταίος και ο Πίνδαρος κάνουν χρήση του ονόματος Ηπειρος: ο Εκαταίος, γεωγράφος του 6ου π.Χ. αι., που έγραψε κάτι σαν «πορτολάνο» της εποχής του, αναφέρει τον Βουθρωτό πόλη της Ηπείρου και λιμάνι της ίδιας, τον Ωρικό. Και ο Πίνδαρος την μνημονεύει, αναφερόμενος στον βασιλιά της Νεοπόλεμο: «Νεοπόλεμος δ' / Απείρω διαπρυσία / βουβόται τόθι πρώνες / έξοχοι κατάκεινται, / Δωδωνάθεν αρχόμενοι / προς Ιόνιον πόρον...».

Το όνομα Ηπειρος θα το 'δωσαν, χωρίς αμφιβολία πρώτοι, οι απέναντι νησιώτες, και σιγά σιγά, στη συνέχεια το πήραν οι ίδιοι οι κάτοικοί της και, μέσα στον γεωγραφικό ιστό ενέγραψαν, στην ιστορική τους διαδρομή, τις έννοιες του έθνους, της γλώσσας, των τρόπων ζωής –ως κοινών.

Από τον 4ο π.Χ. αι. το όνομα δηλώνει τη χώρα που απλώνεται απ' τα Ακροκεραύνεια ως τον Αμβρακικό, με ανατολικό σύνορο προς τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία την οροσειρά της Πίνδου, νότιο τον Αμβρακικό.

Ιλλυρική εισβολή

Τα σημαντικότερα ιστορικά ηπειρωτικά φύλα ήταν οι Θεσπρωτοί, οι Μολοσσοί και οι Χάονες που επικράτησαν στη χώρα διαδοχικά, δίνοντας κάποτε και τ' όνομά τους σε όλη την επικράτεια. Ο Θεόπομπος, στα μέσα του 4ου π.Χ. αι. αναφέρει 14 ηπειρωτικά φύλα, 11 απ' τα οποία επανλαμβάνει αργότερα ο Στράβωνας. Πιθανότατα ο Θεόπομπος αναφερόταν στα πιο γνωστά την εποχή του φύλα, μιας και οι διάφορες πηγές οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ξεπερνούσαν τα 14.

Η βορειότερη περιοχή της Ηπείρου ήταν η Χαονία. Μιλώντας για την «Ηπειρώτιδα» λέει ο Στράβων πως κυριάρχησαν «πρότερον μεν Χάονας, ύστερον δε Μολοττούς».

Η περίοδος της επέκτασης των Χαόνων στην Ηπειρο είναι αρχαιότερη του 6ου π.Χ. αι. και ακολούθησε αναμφισβήτητα τις μεγάλες διεισδύσεις στις ελληνικές περιοχές, δηλ. την περίοδο 1000-900 π.Χ. Επεκτάθηκαν εις βάρος των Θεσπρωτών στην ακτή, και η περιοχή βόρεια του ποταμού Θύαμη, η Κεστρίνη, συνδέεται απ' την παράδοση με την κατάκτησή της από τον Κεστρίνο, γιο του Ελενου και εγγονό του Πρίαμου, που υπήρξε και ο δημιουργός του Χαονικού βασιλικού οίκου. Στα χρόνια του Θουκυδίδη η Κεστρίνη ήταν Χαονική, φημισμένη για τα κοπάδια της, τους «κεστρινούς βόδες».

Η περιοχή αυτή εκτεινόταν πιθανότατα βόρεια του ρου του Θύαμη ποταμού και καταλάμβανε την βαλτώδη πεδιάδα μεταξύ Κονίσπολης και Τζάρας, τόπο ιδανικό για τη βοσκή. Ταυτόχρονα με την Χαονική επέκταση συμβαίνει και η απόσπαση της Κασσωπαιάς απ' τη Θεσπρωτία. Είναι πιθανό η ιλλυρική εισβολή (που έφτασε μέχρι τη Βύλλιδα, στα νοτιοανατολικά της Απολλωνίας –πόλη Χαονική κατά τον Εκαταίο) γύρω στο 900 π.Χ., να εξασθένησε τη δύναμη των Χαόνων.

Η επόμενη μεγάλη δύναμη που κυριάρχησε στην Ηπειρο ήταν οι Μολοσσοί, μέχρι το πρώτο τέταρτο του 5ου π.Χ. αι. Οι Μολοσσοί, πλέγμα οργανωμένων ορεινών γενών και φύλων, αναγνώριζαν την κυριαρχία του Μολοσσικού βασιλικού οίκου των Αιακιδών. Κατείχαν και τις δύο πλαγιές της Πίνδου και επεκτεινόταν βαθειά προς βορράν.

Ο Στράβωνας χρησιμοποιεί τη λέξη «Ηπειρώτις» για να δηλώσει τις ευρείες περιοχές της Χαονικής και Μολοσσικής Επικράτειας. Ο όρος φαίνεται πως περιλάμβανε και περιοχές βορειότερα των σημειόμενων με τη λέξη Ηπειρος κατά τον 4ο π.Χ. αι.

Ο Στράβωνας χρησιμοποιεί τη λέξη «Ηπειρώτις» για να δηλώσει τις ευρείες περιοχές της Χαονικής και Μολοσσικής Επικράτειας. Ο όρος φαίνεται πως περιλάμβανε και περιοχές βορειότερα των σημειόμενων με τη λέξη Ηπειρος κατά τον 4ο π.Χ. αι.

Ο Στράβωνας χρησιμοποιεί τη λέξη «Ηπειρώτις» για να δηλώσει τις ευρείες περιοχές της Χαονικής και Μολοσσικής Επικράτειας. Ο όρος φαίνεται πως περιλάμβανε και περιοχές βορειότερα των σημειόμενων με τη λέξη Ηπειρος κατά τον 4ο π.Χ. αι.

Ο Στράβωνας χρησιμοποιεί τη λέξη «Ηπειρώτις» για να δηλώσει τις ευρείες περιοχές της Χαονικής και Μολοσσικής Επικράτειας. Ο όρος φαίνεται πως περιλάμβανε και περιοχές βορειότερα των σημειόμενων με τη λέξη Ηπειρος κατά τον 4ο π.Χ. αι.

Ο Στράβωνας χρησιμοποιεί τη λέξη «Ηπειρώτις» για να δηλώσει τις ευρείες περιοχές της Χαονικής και Μολοσσικής Επικράτειας. Ο όρος φαίνεται πως περιλάμβανε και περιοχές βορειότερα των σημειόμενων με τη λέξη Ηπειρος κατά τον 4ο π.Χ. αι.

Συνέχεια στην 4η σελίδα

Συνέχεια από την 3η σελίδα

Οι κορινθιακές και κερκυραϊκές κυρίως αποικίες της ακτής, η Επίδαμνος, ο Ωρικός και η Απολλωνία, συνδέουν την αποικία των αρχαϊκών χρόνων με την κατοπινή εξελιγμένη μορφή των οικιστικών πυρήνων της Ηπείρου, που οδηγεί συχνά μέσα από τον συνοικισμό των «κωμών», στην ηπειρωτική «πόλη» και μέσα απ' τη βασιλική πολιτική οργάνωση στην έννοια της ομοσπονδίας, του ηπειρωτικού κοινού. Στον Ψευδο - Σκύλακα που αναφέρεται κυρίως στο 338-335 και τα 4 ηπειρωτικά φύλα που αναφέρει (Χάονες, Θεσπρωτοί, Κασσωπαίοι και Μολοσσοί) κατοικούν σε χωριά («κώμαι»).

Αρχαίες πόλεις, οικιστικές θέσεις ή οχυρά της Χαονίας είναι, μεταξύ άλλων (εκτός των κύριων αποικιών), με κυριότερες τη Φοινίκη, τον Βουθρωτό, τον Αετό, την Αντιγόνη, η Μαλαθρέα, Vagalat, Τσούκα, Μάλτσανη, Ντόμπρα, Τσιφλίκι, Μουρσί, Παύλα, Κάλυβο, Δέμα, Μεσοπόταμος, Ογχεσμός, Νιβίτσα, Borsh, Παλέρμο (Πάνορμος), Βούνος, Treport, Ducat, Avlona, Kanina.

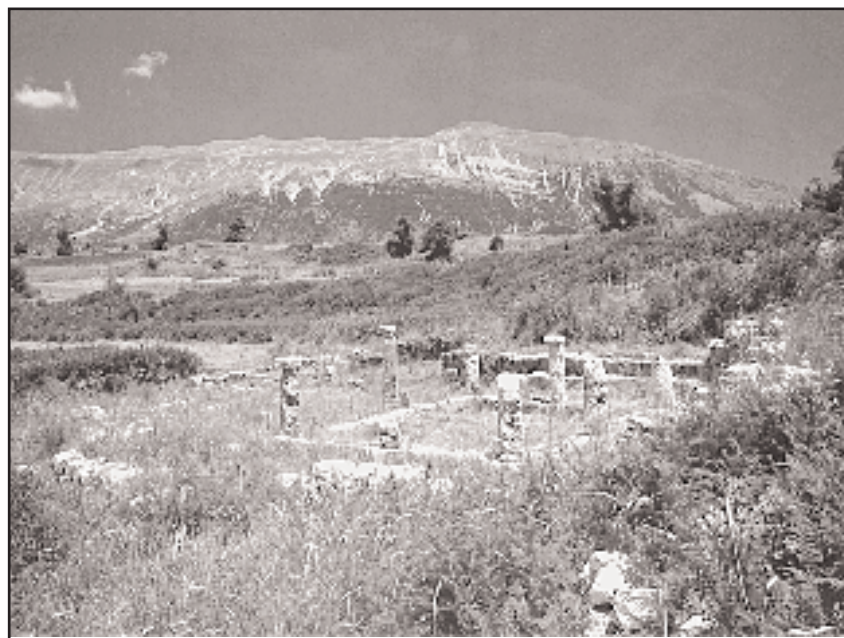
Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του αρχαίου **Βουθρωτού**.

Στην περιγραφή του Εκαταίου από Βουθρωτό προς Ωρικό (πόλις της Ηπείρου αναφέρεται ο Βουθρωτός, λιμάνι της ο Ωρικός) δεν γίνεται μνεία άλλης πόλης στην ακτή. Φαίνεται πως σημαντικοί οικισμοί στην ακτή κατά τον 6ο π.Χ. αι. δεν υπήρχαν. (Ο Ογχεσμός –σημερινοί Αγιοι Σαράντα– που αναφέρει ο Στράβωνας, ήταν νεώτερος).

Η μαγευτική πόλη του Βουθρωτού, ανάμεσα στη λίμνη και το Ιόνιο, στην καρδιά ενός δαφνόδασους, βρίσκεται στην άκρη μιας μικρής σχετικά χερσονήσου και στα βόρεια ενός καναλιού που ενώνει το Ιόνιο και το στενό της Κέρκυρας με τον επιβλητικό «Πηλώδη λιμένα».

Τρωική παράδοση

Η χερσόνησος ενώνεται με τη στεριά στα βόρεια, με ένα στενό λαιμό, καλά οχυρωμένο με ένα ωραίο σύστημα κλασικής οχύρωσης από τη θάλασσα στη λίμνη, το Δέμα. Η πόλη

Ερείπια από την ιστορική Αντιγόνη, που έκτισε ο Πύρρος (295-290), σε καλά οχυρωμένο λόφο. Εδώ δόθηκε η μοιραία μάχη (198 π.Χ.) ανάμεσα στο βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο τον Ε' και τον Ρωμαίο ύπατο Τίτο Φλαμίνιο (Φωτ.: Λίζα Εβερτ).

Φοινίκη, σωροί λίθων και ερείπια αρχαίου ελληνικού τείχους. Η αρχαία Φοινίκη, πόλις πλουσιωτάτη, υπήρξε κέντρο του «Κοινού των Ηπειρωτών των περί Φοινίκην» (Φωτ. Λίζα Εβερτ).

συνδέει την ίδρυσή της με την τρωική παράδοση: ο γιος του Πριάμου Ελενος, στο δρόμο προς τη Δύση, θυσιάζει ένα βόδι και στο σημείο που εκείνο, θανάσιμα πληγωμένο, πεθαίνει, ιδρύει την πόλη που κρατεί στο όνομά της την ιστορία της.

Η κεραμική του Βουθρωτού, εικονίζοντας τη συνεχή και διαχρονική κατοίκηση, κατεβαίνει από τα προϊστορικά χρόνια στην ύστερη εποχή του Χαλκού και την πρώιμη εποχή του Σιδήρου.

Στη συνέχεια αποδειχνεται πλούσια σε πρωτοκορινθιακή, κορινθιακή, κερκυραϊκή, αττική και ιωνική κεραμική. Η θέση ήταν οπωσδήποτε σπουδαία.

Αναμφισβήτητα στη σφαίρα επιρροής της Κέρκυρας, που υπήρξε θαλασσοκρατία στην Αδριατική στα αρχαϊκά και πρώιμα κλασικά χρόνια (μέ-

χρι τον Πελοποννησιακό πόλεμο).

Το απάνεμο λιμάνι του, στον μυχό της λιμνοθάλασσας θα ήταν ιδανικό αγκυροβόλι απέναντι στο έκθετο σχετικά λιμάνι της κερκυραϊκής Κασσιώπης. Ο Εκαταίος ονομάζει τον κόλπο και την πεδιάδα εκείθεν του Βουθρωτού Κιραίος και Κιραϊόν και την ενδοχώρα χαονική. Αναμφισβήτητα ο Βουθρωτός όριζε τα βόρεια σύνορα της «κερκυραϊκής περαιάς», ενώ τα νότια θα οριζόνταν από τα νησάκια των Συβότων και την προέκτασή τους στην ακτή. Κλασικές και ελληνιστικές είναι οι οχυρώσεις του Βουθρωτού, ενώ οι παλαιότερες –εάν υπήρχαν– δεν σώζονται.

Στους γεωγράφους (μετά τον Εκαταίο) και στον κατάλογο των Θεαροδόκων του 4ου π.Χ. αι. ο Βουθρωτός δεν αναφέρεται. Πιθανότατα ήταν ακόμη εξαρτημένος από την Κέρκυρα, η οποία θα προσήλκυε το κυρίως εμπόριο στα λιμάνια της.

Πολύ αργότερα, τον 2ο π.Χ. αι., έχουμε την αναφορά του εθνικού ονόματος Βουθρώτιος στις απελευθερωτικές επιγραφές της πόλης, και στα μέσα του ίδιου αιώνα τη μνεία του Απποίτα, γιου του Αντίγονου, Θεαροδόκου του Βουθρωτού στο δελφικό κατάλογο της ίδιας εποχής.

Λατρευτικό σύστημα

Οι σχέσεις του Βουθρωτού με την Κέρκυρα ξετυλίγονται με την πρόοδο της αρχαιολογικής και ιστορικής έρευνας στο Βουθρωτό τα τελευταία τρία χρόνια: μεταξύ άλλων ταυτότητα στο λατρευτικό σύστημα, κοινό ημερολόγιο, κοινή ονομαστική, κοινή γραφή (ήδη από τα ύστερα αρχαϊκά / πρώιμα κλασικά χρόνια), ύπαρξη κερκυραϊκών μνημείων, κερκυραϊκών επιγραφών, κερκυραϊκής κεραμικής, διάσωση της τρωικής παράδοσης και στο κερκυραϊκό φυλετικό σύστημα. Είναι η εικόνα ενός συναρπαστικού

ταξιδιού που μέσα από την Κόρινθο και τον ηρωικό αποικισμό της Δωρίδας και Χρυσασίας στα τέλη της 2ης π.Χ. χιλιετίας, οδηγεί μέσα από την Τροία και τον Αδρία στο πλέγμα της κορινθο-κερκυραϊκής επιρροής από τον Κορινθιακό και τον Αμβρακικό, στη Δωδώνη και τις αποικίες της Μεγάλης Ελλάδας και της Αδριατικής. Μετά την συντριβή του κοινού των Ηπειρωτών και της μολοσσικής δύναμης απ' τους Ρωμαίους το 167 π.Χ., η Ρώμη θεσπίζει μέσα από ένα πλέγμα ελεγχόμενων συμφωνιών και διαιτησιών των ηπειρωτικών πόλεων, δημιουργία νέων πόλεων και θεσμοθέτηση νέων οργάνων (κυρίως με τη μορφή ομοσπονδιών: «κοινών»), το νέο **status quo** της περιοχής.

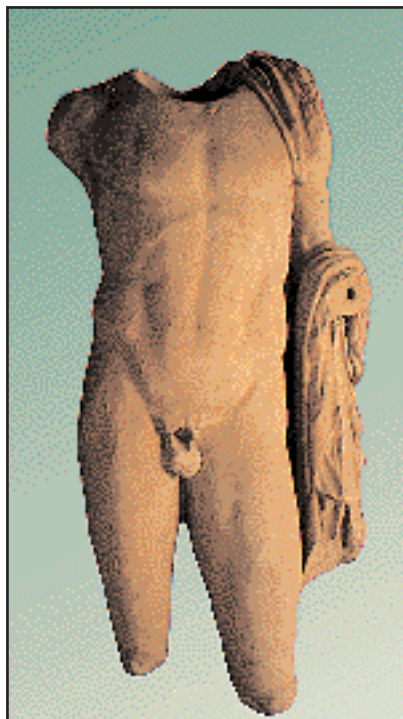
Ενισχύοντας στις βορειοδυτικές Ηπειρωτικές περιοχές τη δημιουργία «κοινών», με σημαντικότερα το κοινό των Βαλαϊτών (Βυλλιώνων) βορειότερα και νοτιότερα το «κοινό των Πρασσαιβών» με κέντρο το Βουθρωτό, εξασφαλίζει τον έμμεσο πολιτικό έλεγχο και την κυριαρχία της στην εξουθενωμένη Ηπειρο.

Νομή εξουσίας

Στις σημαντικότερες επιγραφές απελευθέρωσης δούλων (απελευθερωτικές) από τον Βουθρωτό (κυρίως 2ου-1ου π.Χ. αι.), αναφέρονται σχεδόν 80 εθνικά –ή μάλλον δημοτικά– ονόματα αρχόντων και πολιτών. Επίσης, ενδιαφέρον έχει η μνεία (ενίοτε) του θεσμού της διπλής στρατηγείας και της διπλής προστατείας, που ίσως δηλώνουν ένα πρωιμότερο στάδιο εξουσίας και νομής της από δύο εθνικές ομάδες.

Το σημαντικότερο στοιχείο της πολιτικής και φυλετικής οργάνωσης της Χαονίας είναι ότι οι οικισμοί της δεν αντέγραψαν το μοντέλο της κλασικής ελληνικής «πόλης» αλλά διατή-

Συνέχεια στην 6η σελίδα

Αγαλμα του θεού Απόλλωνα, η λατρεία του οποίου ήταν ευρέως διαδεδομένη στην Ηπειρο (Φωτ. Λίζα Εβερετ).

Βουθρωτό. Το αρχαίο θέατρο, με θέα στον μικρό αταύτιστο ναό και την Ακρόπολη (Φωτ. Κ. Αργυροκαστρίτου - Χατζή).

Ακέφαλο άγαλμα που βρέθηκε στην Αρχαία Απολλωνία (Φωτ. Λίζα Εβερετ).

Η ρωμαϊκή πόλη εφαιπτόμενη των οχυρωματικών τειχών της κλασικής / ελληνοιστικής πόλης του Βουθρωτού (Φωτ. Κ. Αργυροκαστρίτου - Χατζή).

Κορινθιακό - κερκυραϊκό ανάγλυφο με λιοντάρι που σκοτώνει ταύρο. Τοποθετήθηκε σαν υπέρθυρο στην πύλη την ονομαζόμενη «του λιονταριού». (Φωτ. Κ. Αργυροκαστρίτου - Χατζή).

Το Βαπτιστήριο του Βουθρωτού. Έργο του 6ου μ.Χ. αι. από τα καλύτερα σωζόμενα του είδους του. (Φωτ. Λίζα Εβερετ).

Συνέχεια από την 4η σελίδα

ρησαν μίαν οργάνωση σε χωριά («κατά κώμας») και ανέπτυξαν την έννοια του κράτους γύρω από το έθνος. Κατά το τέλος του 5ου και κυρίως κατά τον 4ο π.Χ. αι. αρχίζει η αστικοποίηση των οικιστικών αυτών κέντρων, εντονότερη οπωσδήποτε στην παράκτια Ηπειρο -Κασσωπαία, Θεσπρωτία, Χαονία- λόγω των πυκνών επαφών και της αμεσότερης σχέσης με τις αποικίες, βραδύτερη δε στη Μολοσσία και τις βορειότερες περιοχές.

Τυπικά δείγματα της τέτοιας ανάπτυξης της ηπειρωτικής πόλης είναι η Αντιγόχεια (απέναντι από το Αργυρόκαστρο, με το όνομα της πρώτης γυναίκας του Πύρρου -πόλη που ελέγχει την είσοδο στην πεδιάδα του Κάτω Δρίνου) και η πλούσια (κατά τις πηγές) Φοινίκη. Και οι δύο δεν υιοθετούν το ολοκληρωμένο σύστημα λειτουργίας της κλασικής πόλης - κράτους, και λειτουργούν στο πλαίσιο του έθνους των Χαόνων μέχρι την ρωμαϊκή κατάκτηση. Στα όρια της Χαονίας οι πόλεις Αμάντεια, Κλος, Βίλις γνώρισαν ανάλογο τύπο ανάπτυξης, ενταγμένες στο βασίλειο του Πύρρου και των διαδόχων του μέχρι το τέλος της μοναρχίας.

Πρότυπα ζωής

Καθοριστικές υπήρξαν οι επιρροές, έτσι όπως διαμορφώθηκαν από τις αποικίες (Απολλωνία, Επίδαμνο, Ωρικό): σηματοδοτήσαν αναμφισβήτητα μια βαθμιαία εμπολιτιστική δραστηριότητα προς (και βέβαια από) τα ηπειρωτικά φύλα, μετέφεραν και μετέλλαξαν ένα πρότυπο πολιτικής ζωής που εγγράφονταν στα οικιστικά πλαίσια της πόλης και περιλάμβανε, δημιουργία αγοράς, θεάτρου, παλαίστρας, σταδίου, γυμνασίου, και παρήγαγαν -ή μετέφεραν- κοινά προς τα απομιμούμενα στοιχεία πολιτικής οργάνωσης, με ιδιαιτερότητες αναμφισβήτητα εμπλουτισμένα.

Ο τρόπος παραγωγής των βορειοδυτικών αυτών κέντρων είναι κυρίως δουλοκτητικός. Η γεωργία και η κτηνοτροφία είναι οι σημαντικότερες παραγωγικές πηγές για την οικονομία και τον πληθυσμό.

Μέσα από τις επιγραφές, κυρίως τις απελευθερωτικές του Βουθρω-

Η πόλη και τ' αγάλματα - ρωμαϊκό αντίγραφο πιθανότατα κεφαλής Αλεξάνδρου. Πίσω η λίμνη του Βουθρωτού με τη νεκρόπολη στη δυτική όχθη. (Φωτ. Κ. Αργυροκαστρίτου - Χατζή).

τού, αποκαλύπτεται η συνοχή και λειτουργικότητα των μικρών κοινωνικών συνόλων, η οικογενειακή κοινοκτημοσύνη, ο ισχυρός ρόλος της ακηδεμόνευτης γυναίκας του σπιτιού που ελέγχει το εργατικό δυναμικό και την οικονομία και τάξη του οίκου της, η αύξηση του αριθμού των δούλων και ο καθορισμός της εθνικής τους προέλευσης.

Ο Βουθρωτός, ισχυρό πολιτικό και θρησκευτικό κέντρο κατά τον 3ο - 1ο π.Χ. αι., μετατρέπεται το 44 π.Χ. από τον Καίσαρα σε ρωμαϊκή αποικία βετεράνων, δηλαδή σε επαρχιώτικο ρωμαϊκό κέντρο και θέρετρο.

Οι έρευνες

Το 1928 μια ιταλική αποστολή με εντολή του Mussolini να ερευνήσει την πόλη σαν προθάλαμο της Ρώμης και με επικεφαλής τον Luigi Maria Ugolini, ξεκίνησε μια μνημειώδη ανασκαφική προσπάθεια στο Βουθρωτό,

που σταμάτησε το 1941. Δυστυχώς, στη δίνη του πολέμου και των πολιτικών υποτελειών, το πλουσιότατο αρχαιολογικό υλικό, μεταφερόμενο στη Νάπολη για μια έκθεση, χάνεται στον επίλογο του πολέμου.

Καρποί της ιταλικής αποστολής στο Βουθρωτό υπήρξαν δύο -κυρίως- τόμοι του Ugolini (ο ένας εκδόθηκε μετά τον θάνατό του) και κάποια μικρότερα δημοσιεύματά του, καθώς και των Sestieri και Mustilli. Δεν σώθηκαν αρχεία, ούτε αξιόλογα αρχαιολογικά ευρήματα. Πρόσφατα εκδόθηκαν οι επιγραφές του θεάτρου από τον νεαρό τότε επιγραφικό της αποστολής, Morricone. Εκκρεμεί η έκδοση του Corpus των επιγραφών του Βουθρωτού από τους F. Drini - P. Cabanes.

Το 1989, έπειτα από πολυετείς προσπάθειες, με πρόταση της υπογράφουσας εντάχθηκε ένα πρόγραμμα ανταλλαγών επιστημόνων (με θέματα τις σχέσεις Κόρκυρας - Ιλλυρίας)

στο Β' ελληνο-αλβανικό πρωτόκολλο E+T συνεργασίας με την Αλβανία.

Το 1991, με την έναρξη της μεταβατικής περιόδου στην Αλβανία, το αλβανικό αρχαιολογικό ινστιτούτο εγκρίνει τη διεύρυνση του προγράμματος και της ανάληψης οργανωμένης αρχαιολογικής και ιστορικής έρευνας στο Βουθρωτό από τις δύο πλευρές.

Το σύμφωνο συνεργασίας υπογράφεται το καλοκαίρι του '91 από τους N. Ceca - K. Χατζή και το πρόγραμμα, με την στήριξη της γεν. γραμματείας Έρευνας - Τεχνολογίας, εντάσσεται και στο επόμενο διακρατικό πρωτόκολλο επιστημονικής συνεργασίας.

Η ανασκαφή, διερευνητική κατά το 1991, συνεχίστηκε και κατά το 1992 και το 1993 και συνοδεύθηκε με έρευνες στα ιταλικά αρχεία και μουσεία. Η έρευνα των ετών 1991-93 εστιάστηκε στην προρωμαϊκή περίοδο της πόλης και κατά συνέπεια στην ακρόπολη, ειδικότερα δε ερευνήθηκαν τα τεκμήρια και η φύση της δραστηριότητας που διαδραματίστηκαν στο Βουθρωτό κατά την πρώιμη εποχή του σιδήρου, την αρχαϊκή και κλασική εποχή.

Διερευνήθηκε επίσης ο ρόλος της πόλης στο κέντρο μιας ευρύτερης χώρας και ειδικότερα, η σχέση της με την οχυρή θέση Κάλυβο στη νότια πλευρά της λίμνης. Τέσσερα προγράμματα είναι σε ενέργεια: του χαρακτηρισμού της κεραμικής και της σύνταξης σχετικού καταλόγου, της συγκρότησης καταλόγου γλυπτικής, της επιγραφικής και νομισματικής έρευνας και της μελέτης των οχυρώσεων και της αγοράς.

Ίσως, ο μικρός αυτός επίλογος στο Βουθρωτό να είναι -μια ακόμη- γνήσια επανατοποθέτηση στο ζήτημα της δημιουργικής αλληλεγγύης στις ελληνοαλβανικές σχέσεις, και ένα ελάχιστο αντίδωρο στην Ηπειρο, στο μακρύ ηπειρωτικό ταξίδι μέσα στην ιστορία.

Η Εγνατία Οδός

Η ΡΩΜΑΪΚΗ επιρροή στην Ηπειρο περιέλαβε, όπως θα ήταν φυσικό, και τη συγκρότηση και τον έλεγχο του οδικού δικτύου. Ο κύριος ρωμαϊκός οδικός άξονας, που έωνε την Ρώμη (μέσω της Αππίας Οδού) με την Ανατολή, συνδέοντας την Αδριατική με το Βυζάντιο, ήταν η Εγνατία οδός. Είχε δύο βασικούς κλάδους, που ο ένας ξεκινούσε από το Δυρράχιο (Επίδαμνο) και ο άλλος από το Ελμπασάν στην κοιλάδα του ποταμού Skumbi, και από το σημείο αυτό η Εγνατία διέσχιζε τη βαλκανική οροσειρά κοντά στη λίμνη Λυχνιδό (σημερινό Οχριδά) και μέσω Ηράκλειας, Εορδαίας, Αιγών και Πέλλας, κατέβαινε στη Θεσσαλονίκη και, στη συνέχεια, ακολουθώντας τη Θρακική ακτή έφτανε στο Βυζάντιο, πάνω σε προγενέστερο εμπορικό άξονα, που, σύμφωνα με τον Hammond, είχε σε παλιότερη εποχή χρησιμοποιήσει η Κόρινθος.

Κατά την αρχαιότητα, πύλη της Ευρώπης θεωρούνταν η Απολλωνία, ενώ κατά τη βυζαντινή περίοδο το Δυρράχιο. Ενα πλέγμα δρόμων συναντούσε, εκ παραλήλου, την Εγνατία. Από την Απολλωνία ξεκινούσε

στην αρχαιότητα μια διακλάδωση της Εγνατίας, που έφτανε στην Παμβώτιδα (στα σημερινά Γιάννινα) και πιθανότατα προεκτεινόταν νοτιότερα, μέχρι το λιμάνι της σημερινής Ηγουμενίτσας ή της Σαγιαδάς.

Μετά το 167 π.Χ. και την καταστροφή της Κεντρικής Ηπείρου από τους Ρωμαίους, η Βόρεια Ηπειρος ανθεί, όπως μας πληροφορούν τα ρωμαϊκά κείμενα, αντίθετα προς τον μαρασμό της κεντρικής ηπειρωτικής χώρας.

Στο ρωμαϊκό σύστημα δρόμων της Ηπείρου, τη μεγαλύτερη σημασία είχαν οι παράκτιες περιοχές, από την Αυλώνα μέχρι τη Νικόπολη στα νότια. Βασικό σημείο αναφοράς σε αυτό το πλέγμα επικοινωνιών ήταν ο Βουθρωτός, που οριζόνταν σε απόσταση 56 μιλίων από τα Ακροκεραύνεια, μέσω Φοινίκης. Ο ίδιος δρόμος κατέβαινε από την Κεστρίνη, τη Σαγιαδάδα, την Τιτάνη (Γκουμάνη), την Τορώνη και το Μαργαρίτι, για να φτάσει στη Νικόπολη. Ο ηπειρωτικός δρόμος της Απολλωνίας, αντίθετα, περνούσε από τη Βύλλιδα, την Ολύμπη, την Αμάντεια, την Αντιγόχεια, για να καταλήξει, μέσω Δωδώνης, διακλαδιζόμενος στη Νικόπολη αφενός, την Αμβρακία αφετέρου.

Εικόνα της Παναγίας ζωγραφισμένη από τον φημισμένο Ονούφριο ιδρυτή της «Σχολής του Βερατίου».

Εκκλησία αφιερωμένη στον Άγιο Σπυρίδωνα στο χωριό Βούνος. Λεπτομέρεια από την περίτεχνη οροφή του ναού (Φωτ. Λίζα Εβερτ).

Βυζάντιο και τουρκοκρατία

Η τέχνη και τα μνημεία στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή Βόρεια Ηπειρο

Του **Δημήτρη Δ. Τριανταφυλλόπουλου**

Αν. καθηγητή Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κύπρου

Ο ΠΟΤΑΜΟΣ Γενούσος (Skubi) συνιστούσε ανά τους αιώνες το φυσικό και ιστορικό όριο, που διαχωρίζει την Αλβανία στα δύο, σε Βόρεια και Νότια. Στη Βόρεια κυριάρχησε στους νεώτερους χρόνους το φύλο των Γκέκηδων, στη Νότια των Τόσκηδων.

Στην τελευταία συναντάμε μεγάλη γεωμορφολογική ποικιλία (ποταμούς, λίγα σχετικά όρη, εκτεταμένη πεδιάδα στην παραλιακή πλευρά, ήπιο ανάπτυγμα ακτών). Χαρακτηριστική είναι εδώ η έντονη παρουσία του ελληνικού στοιχείου, αρχαίου, βυζαντινού και μεταβυζαντινού.

Ετσι, η γεωγραφικά και πολιτικά Νότια Αλβανία ταυτίζεται ιστορικά με τη Βόρεια Ηπειρο. Αλλά ας δούμε τα πράγματα με τη σειρά τους.

Η παρουσία ελληνικού στοιχείου σημειώνεται ήδη πριν από την αρχαία ελληνική κλασική περίοδο. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (2ος αι. π.Χ. - 4ος αι. μ.Χ.) μετέβαλε τα πράγματα μόνο διοικητικά: προσάρτησε τη Νότια Αλβανία την περιφέρεια της **Παλαιάς Ηπείρου (Epirus Vetus)** με κέντρο τη Νικόπολη, διευκολύνοντας την επικοινωνία

Ψηφιδωτές παραστάσεις από το παλαιοχριστιανικό βαπτιστήριο του Βουθρωτού.

και αυξάνοντας τους δεσμούς με τη Βορειοδυτική Ελλάδα. Ήδη από την εποχή του Αποστόλου των Εθνών Παύλου η Νικόπολη μετατρέπεται σε κέντρο εκχριστιανισμού και είναι πιθανόν από εδώ να διεισδύσει ο χριστιανισμός στη Νότια Αλβανία, όπου πρέπει να είχε επικρατήσει έως τον 5ο αι. Όπως ολόκληρο το λεγόμενο

Ανατολικό Ιλλυρικό –με πρωτεύουσα τη Θεσσαλονίκη– έτσι και η εδώ περιοχή υπαγόταν εκκλησιαστικά στον Πάπα Ρώμης έως την τρίτη δεκαετία του 8ου αιώνα.

Το πρώτο ρήγμα επέρχεται με την εισβολή των σλαβικών φύλων (6ος - 7ος αι.), με αποτέλεσμα την υποχώρηση του χριστιανισμού και τον πε-

ριορισμό του ελληνικού στοιχείου στα παράλια, με επίκεντρο το Δυρράχιο. Εως την εποχή αυτή μαρτυρείται σημαντικός αριθμός επισκοπών (που αντιστοιχούσαν κατά κανόνα σε πόλεις), πράγμα που φανερώνει ακμή πολύμορφη: Δυρράχιο (αρχαία Επίδαμνος, σημερινό Durres, Durazzo), Σκάμπις (μετέπειτα Νεόκαστρον, Ελβασάν), Απολλωνία, Βύλλις, Αυλών (σημ. Vloja), Φοινίκη, Αμαντία, Ογχεσμος (σημ. Άγιοι Σαράντα), Βουθρωτόν (σημ. Butrinto, Butrint), Αντιγόνη (μετέπειτα Αδριανούπολις, Δρυϊνούπολις) κ.λπ. Με τη σλαβική εισβολή ο Ελληνισμός διατηρείται κατά μέρη, δίκην νησίδων, διαλύεται δε η εκκλησιαστική οργάνωση.

Γύρω στα τέλη του 9ου αι. αρχίζει το νέο κύμα εκχριστιανισμού, τώρα από τον άγιο των Βουλγάρων Κλήμεντα, μαθητή των ιεραποστόλων των Σλάβων, αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου. Οι τύχες του χώρου περιέρχονται τώρα κατά περιόδους στα χέρια είτε των Βουλγάρων, είτε των Σέρβων. Νέα εκκλησιαστικά κέντρα εμφανίζονται, τα Βελέγραδα (μετέπειτα Βεράτιον), η Γλαβινίτσα κ.ά., διοικητικό κέντρο εξακολούθησε να είναι το Δυρράχιο (ίδρυση θέματος Δυρραχίου από τους Βυζαντινούς, μέσα 9ου αι.).

Συνέχεια στην 8η σελίδα

Ο θρυλικός Σκεντέρμπεης (Γεώργιος Καστριώτης) που αντιστάθηκε στους Τούρκους κατακτητές επί 25 χρόνια. Εστάλη στην Κωνσταντινούπολη ως όμηρος του Μουράτ Β'. Επέστρεψε στην Αλβανία και κήρυξε επανάσταση εναντίον του Σουλτάνου.

Συνέχεια από την 7η σελίδα

Μετά το 1018, όταν ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος καθυποτάσσει τους Βουλγάρους, η Αλβανία περιέρχεται πάλι στη δικαιοδοσία του Βυζαντίου: είναι η δεύτερη περίοδος ακμής της. Τώρα για πρώτη φορά (περί το 1080) εμφανίζεται στις πηγές το όνομα των Αλβανών ως γεωγραφικός προσδιορισμός (το Αρβανον, τα Αρβανα), που θα δώσει το όνομα στη χώρα: υπό το όνομα αυτό, κατά τις νεώτερες έρευνες, εννοείται το αυτόχθονο στοιχείο, που επέζησε των σλαβικών επιδρομών και διετήρησε τον χαρακτήρα του.

Η ακμή υπό τους Βυζαντινούς επέρωτο να είναι βραχύβια. Νέοι επιδρομείς, τώρα από τη Δύση (Νορμανδοί Σικελίας, Σταυροφόροι), ακολουθώντας την αρχαία Εγνατία οδό, εισβάλλουν με ληστρικές διαθέσεις στα Βαλκάνια και πορεύονται προς την Κωνσταντινούπολη, διαβαίνοντας από την Αλβανία. Όταν καταλύουν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία (1204), στη βορειοδυτική εσχάτη αναφάνεται το Δεσποτάτο της Ηπείρου, που για μικρό διάστημα καλύπτει και τη Νότια Αλβανία. Κατόπιν αυτή μετατρέπεται πάλι σε μήλο έριδος ανάμεσα σε βυζαντινούς και δυτικούς διεκδικητές (Hohenstaufen, Ανδεγαυούς).

Τα προτραίτα των αυτοκρατόρων Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου (του απελευθερωτή της Κων/πολης από τους Φράγκους) και του γιου του Ανδρονίκου Β' στο νάρθηκα της Μονής της Θεοτόκου στην Απολλωνία μαρτυρούν ωστόσο εύγλωττα πως το Βυζάντιο ήταν ο δεύτερος μεγάλος πρωταγωνιστής στον εκπολιτισμό του τόπου, μετά τους αρχαίους Έλληνες. Επωφελούμενοι από τις διαμάχες, πολλοί ντόπιοι μικρογεγονότες στερεώνουν την κυριαρχία τους σε αυτόνομα μικροκρατίδια. Αρχίζει όμως παράλληλα η εξέγερση των χωρικών εναντίον των ξένων και των ντόπιων τυραννικών ηγεμονίσκων, που ωθεί σε εξαπλώση των αλβανικών φύλων προς Νότον (Ελλάδα) από τον 14ο αιώνα.

Η πτώση

Φυσικά, η Αλβανία ακολούθησε τη μοίρα των βαλκανικών χωρών: σχε-

Χειμάρρα. Το φρούριο διατήρησε μέχρι σήμερα το αρχαίο όνομα, με κάποια παραλλαγή. «Οχυρόν των Χαόνων φρούριον Χίμαιραν», το αναφέρει ο Πλίνιος. Το οχυρό επισκευάστηκε και από τον Ιουστινιανό (Φωτ. Λίζα Εβερτ).

Βουθρωτό. Το φρούριο που έκτισε ο Αλή Πασάς το 1807 για να προστατεύσει το κανάλι από τις γαλλικές δυνάμεις που στάθμευαν στην αντικρινή Κέρκυρα (Φωτ. Λίζα Εβερτ).

δόν έναν αιώνα κράτησε ο αγώνας της κατά των Οθωμανών Τούρκων, που κορυφώθηκε στην αντίσταση του εθνικού της ήρωα Γεωργίου Καστριώτη (Σκεντέρμπεη) ανάμεσα στα 1444-1468. Με το θάνατό του ολοκληρώνεται η τουρκική κατάκτηση το 1479: τελευταίο υποκύπτει το Δυρράχιο (1501).

Τα μέτρα των Τούρκων ήταν εξοντωτικά: εκτεταμένοι εποίκιμοι ομοφύλων τους, εξισλαμισμοί σε μεγάλη κλίμακα, αναγκαστική στρατολογία (οι περιβόητοι για τη σκληρότητά τους Τουρκαλβανοί στρατιώτες ήταν στην αρχή εξωμότες). Ωστόσο, ο χριστιανισμός δεν έσβησε: οι Γκέκηδες στο Βορρά, επηρεαζόμενοι ά-

μεσα από τους Κροάτες και τους Ιταλούς, ασπάστηκαν τον Ρωμαιοκαθολικισμό, οι Τόσκηδες στο Νότο παρέμειναν ορθόδοξοι υπό το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Όταν αργότερα (18ος αι.) χαλαρώνει το τιμαριωτικό σύστημα που επέβαλαν παντού οι Οθωμανοί, η Αλβανία αρχίζει να αναπτύσσεται και πάλι: στη Νότια κυριαρχεί η παρουσία του ελληνόφωνου πληθυσμού (Αργυρόκαστρο, Δέλβινο, Χειμάρρα, Μοσχόπολη -σημ. Voskoroje- Κορυτσά, Πρεμετή κ.λπ.) που ανθεί οικονομικά και πολιτιστικά.

Σημαντική ήταν εδώ η παρουσία του αγίου Πατρο-Κοσμά του Αιτωλού, που βρίσκει μαρτυρικό θάνατο

(+1779) και θάβεται στο Κολικόντασι, όπου ανεγείρεται ναός με χρήματα και του ίδιου του Αλή Πασά!

Η πλήρης αυτονομία της Αλβανίας, με προσάρτηση και του νότιου ελληνικού τμήματος (Β. Ηπείρου) στο νεοπαγές κράτος, επέρχεται μόλις το 1912. Το αλβανικό έπος του 1940-1941 αναφερούργισε μάταιες ελπίδες!

Η συνύπαρξη

Καθοριστικό γνώρισμα του πολιτισμού της Αλβανίας στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο είναι ο πολυλαπλά ανάмикτος χαρακτήρας του: ελληνοβυζαντινά, σλαβικά, δυτικά, τουρκικά και δυσπροσδιόριστα ιθα-

Ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Ανω Λάμποβο. Μια από τις ωραιότερες εκκλησίες, χτίστηκε πιθανόν τον 10ο αιώνα και ανακαινίσθηκε τον 12ο αλλάζοντας έτσι την αρχική της μορφή από βασιλική με τρούλλο σε σταυροειδή. (Φωτ. Λίζα Εβερτ).

Η Μονή της Παναγίας στην Αρχαία Απολλωνία. Κτίστηκε στα ερείπια του ναού του Θεού Απόλλωνα και σήμερα χρησιμοποιείται ως Μουσείο.

γενή στοιχεία αναμειγνύονται σε μεγάλο βαθμό, ώστε να προκύπτει ένα ιδιότυπο αμάλγμα, θελκτικό και διόλου ετερόκλητο. Παρά τις προσπάθειες ισοπέδωσης των πολιτιστικών διαφορών υπό το απολυταρχικό καθεστώς του Εμβέρ Χότζα (1944-1985) και ανάδειξης ενός –αρκετά ακαθόριστου– «ιλλυρικού» στοιχείου σε πρωταρχικό, συνδετικό κρίκο στον ανάμικτο αυτό πολιτισμό, οι διαφορές εξακολουθούν να είναι οφθαλμοφανείς. Έχει επανειλημμένα τονιστεί ότι στην προκειμένη περίπτωση είναι ορθότερο να μιλάμε για πολιτισμό μιας χώρας, παρά ενός λαού.

Πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι τα μνημεία και η τέχνη της Αλβανίας άρ-

χισαν να γίνονται ευρύτερα προσιτά και γνωστά σχετικά πρόσφατα, όταν η χώρα εγκατέλειψε την τακτική του απομονωτισμού. Στους πρωτοπόρους της έρευνας των μεσαιωνικών μνημείων συγκαταλέγεται και ο σημερινός της πρωθυπουργός Alexander Meksi· από την Ελλάδα μπορούν ν' αναφερθούν τα ονόματα των καθηγητών Δημ. Πάλλα, Παν. Βοκοτόπουλου, Μιλτ. Γαρίδη, Νικ. Μουτσόπουλου κ.ά.

Κατά την παλαιохριστιανική και πρώιμη βυζαντινή περίοδο (4ος - 8ος αι.) η ακτινοβολία της ηπειρώτικης Νικόπολης γίνεται αισθητή και σε μνημεία της Νότιας Αλβανίας. Βουθρωτό, Δυρράχιο, Βύλλις, Lin, Ογχε-

σμος, Αντιγόνη, Φοινίκη, Αμαντία κ.ά. είναι από τους γνωστότερους χώρους, όπου συναντάμε μνημεία με επιδράσεις από την εκκλησιαστική τέχνη της Ιταλίας και της Ελλάδας.

Κατά τη βυζαντινή περίοδο (9ος - 15ος αι.) τα έργα αρχιτεκτονικής και τέχνης αυξάνονται: Δρόπολις, Λάμποβο, Μεσοπόταμο, Γοραντζή, Πολίτσανη, Απολλωνία, Βουθρωτό, Δυρράχιο, Βελέγραδα, Mborja, Boboshtica κ.ά. μαρτυρούν για την έντονη παρουσία Βυζαντινών και Δυτικών στο χώρο. Ακριβώς αυτή η συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών, που αποτυπώνεται εναργώς και στα μνημεία, συνιστά ένα βασικό χάρισμα αυτής της τέχνης. Έτσι, δίπλα σε αμιγώς βυζαντινά έργα (όπως η περιώνυμη εκκλησία της Παναγίας στο Λάμποβο), συναντάμε και ανάμικτα (όπως η Μονή της Θεοτόκου στην Απολλωνία, με δυτικά γλυπτά αλλά βυζαντινές τοιχογραφίες και μάλιστα με τις προσωπογραφίες των αυτοκρατόρων που αναφέραμε). Είναι χαρακτηριστικό ότι οι δυτικές επιδράσεις δεν ξεπερνούν το διαχωριστικό όριο ανάμεσα στην ορθόδοξη Ανατολή και τη λατινική Δύση: μολονότι δηλαδή αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες ή γλυπτικός διάκοσμος προδίδουν κάποτε την ύπαρξη τεχνιτών από τη Δύση, οι τοιχογραφίες τεχνοτροπικά και θεματικά κρατούνται σταθερά μέσα στα πλαίσια της βυζαντινής παράδοσης. Τουτό άλλωστε είναι ένα γνώρισμα, που σημαδεύει λίγο-πολύ την τέχνη όλων των ορθοδόξων χωρών των Βαλκανίων, όταν οι ιστορικές τους τύχες συμπλέχθηκαν αναπόφευκτα με εκείνες της Δύσης. Ένα τρίτο χαρακτηριστικό είναι πως δεν έχει διαμορφωθεί ακόμη μια τοπική καλλιτεχνική «σχολή», με δικά της δηλαδή ομοιογενή γνωρίσματα, αλλά ακολουθούνται τα ρεύματα των γειτονικών πολιτιστικών παραδόσεων.

Με την κυριαρχία των Οθωμανών Τούρκων (15ος-19ος αι.) αλλάζει πάλι η εικόνα του καλλιτεχνικού τοπίου: δίπλα στα χριστιανικά μνημεία και τα

μεσαιωνικά κάστρα υψώνονται τώρα και μουσουλμανικά. Αναπτύσσονται επίσης νέα κέντρα, όπως το Αργυρόκαστρο, η Μοσχόπολη, η Χειμάρρα, η Κορυτσά, το Δέλβινο κ.ά. Η αρχιτεκτονική παράδοση εξακολουθεί να είναι κοινή με εκείνη της Ηπείρου, της Μακεδονίας και της Σερβίας. Ιδιαίτερα αξιοσημείωτα είναι τα Καθολικά των μονών σε ποικίλους τύπους (όπως στην Αρδενίτσα, στο Γοραντζή, το μαρτύριο του Αγ. Κοσμά του Αιτωλού στο Κολικόντασι κ.ά.), οι μεγάλες τρίκλιτες αστικές βασιλικές του 18ου αιώνα (π.χ. στη Μοσχόπολη, στο Αργυρόκαστρο, στο Βεράτι κ.λπ.), καθώς και τα οχυρά πυργόσπιτα (κούλιες: Χειμάρρα, Αργυρόκαστρο κ.ά.). Στη ζωγραφική εμφανίζεται ο ονομαστότερος ντόπιος ζωγράφος, ο Ονούφριος (16ος αι.), Πρωτόπαπας στο Ελβασάν και ιδρυτής της λεγόμενης «σχολής του Βερατίου», που πάντως δεν μπορεί να ορισθεί ως απόλυτα αυτόχθονη· η δράση του Ονούφριου απλώθηκε μέχρι την Καστοριά.

Τον 17ο αι. δρουν πολλοί ζωγράφοι από την Ηπειρο, τον 18ο ο ιερωμένος Δαβίδ από τη Σελινίτσα (κοντά στον Αυλώνα) εισάγει από το Άγιον Όρος το «νεομακεδονικό» ύφος του περιώνυμου Διονυσίου του εκ Φουρνά. Όπως στην Ηπειρο, τη Ρούμελη και τη Μακεδονία, έτσι και στην Αλβανία παρατηρούνται τα ίδια συμπτώματα: απουσία έργων Κρητικής Σχολής –οι εξαιρέσεις είναι ευάριθμες– και κυριαρχία ρευμάτων τοπικών σχολών, με χαρακτήρα ρεαλιστικότερο –αποτέλεσμα, συν τοις άλλοις και της δράσης «αγροτικών» συντεχνιών ζωγράφων, σε αντίθεση προς τις «αστικές» συντεχνίες στην Κρήτη. Και εδώ λοιπόν βαθμιαία το παλαιό, υψηλό ύφος της εκκλησιαστικής τέχνης μεταπίπτει στο λεγόμενο «λαϊκό», με κύρια κέντρα το Βεράτι, το Δέλβινο, το Αργυρόκαστρο, την Κορυτσά. Εως τις αρχές του αιώνα μας συνεχίζεται εδώ αυτή η ενιαία παράδοση του βορειοελλαδικού χώρου, που είχε επεκταθεί και στα άλλα Βαλκάνια.

Η ενότητα

Η ενότητα του πολιτισμού της Νότιας Αλβανίας (Βόρειας Ηπείρου) με τον υπόλοιπο χώρο της βόρειας - βορειοδυτικής Ελλάδας ήταν ανέκαθεν εμφανής και είχε τονιστεί από όλους τους περιηγητές και επιστήμονες, που δεν δουλεύουν σε σκοπιμότητες. Μένει βέβαια η σκοτεινή πλευρά των πολυάριθμων μνημείων –πόσων άραγε;– που έπεσαν θύματα της «πολιτιστικής επανάστασης» του Εμβέρ Χότζα και των συναφών προπαθειών συσκότισης της επιστημονικής αλήθειας, ωστόσο το τελικό αποτέλεσμα δεν κατάφερε να εξαφανίσει την ιστορική πραγματικότητα. Η αποδοχή και νηφάλια αποτίμηση του τεράστιου πολιτιστικού ρόλου, που έπαιξαν στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της Αλβανίας ο Ελληνισμός και η Ορθοδοξία, παράγοντες υπερεθνικοί στην πολυαίωνα ιστορία τους, θα βοηθήσει ασφαλώς τους δύο γειτονικούς λαούς να ξεπεράσουν τον σκοπέλο των εθνικιστικών συγκρούσεων. Το παράδειγμα του φωτισμένου Προκαθημένου της Ορθόδοξης Αρχιεπισκοπής Αλβανίας κ.κ. Αναστασίου και η ακώλυτη επικοινωνία μεταξύ των δύο χωρών προωθούνται ένα βήμα πιο μπροστά για εκείνη, που ο René Puaux αποκάλεσε εύγλωττα «δυστυχημένη Βόρεια Ηπειρο».

Το Καθολικό της Μονής των Αγίων Πάντων και του Αγίου Κοσμά, που έχτισε το 1813-1815 ο Αλή Πασάς Τεπελενλής στον τόπο όπου ετάφη ο Άγιος, για να τιμήσει τη μνήμη του. (Φωτ. Λίζα Εβερτ).

Κοσμάς ο Αιτωλός

Η ιεραποστολική και εθνική δράση του μεγάλου δασκάλου και φωτισμένου ιεράρχη

Του **Παναγιώτη Χριστόπουλου**, δ.φ.

Διευθυντή της Βιβλιοθήκης της Βουλής

ΔΕΚΑ χιλιόμετρα βορειοδυτικά της κωμοπόλεως Φιέρη, βορείως του αρχαιολογικού χώρου της Απολλωνίας, βρίσκεται το μοναστήρι που έχτισε το 1814 ο Αλή Πασάς Τεπελενλής, για να τιμήσει τον ισαπόστολο Κοσμά τον Αιτωλό, τον οποίο είχε γνωρίσει τριάντα πέντε χρόνια ενωρίτερα. Ο πασάς αισθανόταν δέος στη μνήμη του καλόγερου, που σαγήνευε τα πλήθη των χριστιανών και όχι μόνο, είχε δε προβλέψει ότι ο ασήμαντος τότε βέης θα εξελισσόταν σε πολύ ισχυρή προσωπικότητα, θα αποκτούσε εξαιρετικά μεγάλη δύναμη. Ποιος, όμως, υπήρξε ο Κοσμάς;

Κώνστας, όπως ήταν το κοσμικό του όνομα, ο Εσωχωρίτης από Απόκουρο, γιος του ανυφαντή το επάγγελμα Νικολάου, γεννήθηκε στο Μέγα Δένδρο της Τριχωνίδας περί το 1714.

Παραδίδεται ότι έμαθε τα πρώτα γράμματα στη Σεγδίτσα Παρνασσίδας και όπως και ο αδερφός του Χρυσανθος συνέχισε τις σπουδές του στην Αγία Παρασκευή της Γούβας των Βραγγιανών, ίδρυμα του συγχωριανού του οσίου Ευγενίου Γιαννούλη του Αιτωλού, που τον διαδέχθηκε

ο μαθητής του Αναστάσιος ο Γόρδιος. Εν συνεχεία μαθήτευσε στον Ανανία Δερβισάνο στη Μεγάλη Λομποτινά των Κραβάρων, όπου και ο ίδιος δίδαξε ως υποδιδάσκαλος. Η ασίγηστη δίψα της μαθήσεως, τέλος, τον έφερε μετά το 1749 στην Αθωνιάδα Ακαδημία, στίβο σφοδρών πνευματικών συγκρούσεων νεωτεριστών και συντηρητικών λογίων.

Αθωνιάδα

Η Αθωνιάδα υπήρξε ο σημαντικότερος σταθμός της ζωής του. Η εκεί μαθητεία του ήταν καθοριστική της τελικής διαμορφώσεως της προσωπικότητάς του και προϋπόθεση της μελλοντικής του δραστηριότητας. Εκεί άκουσε διαπρεπείς διδασκάλους, με κορυφαίο τον Ζακυνθινό Ευγένιο Βούλγαρι, που ανέλαβε τη διεύθυνση της σχολής το 1753 και προσπαθούσε να μεταβάλει τους μαθητές του σε φλογερούς πνευματικούς ταγούς, σκορπίζοντάς τους σ' όλη την έκταση του ελληνικού χώρου, σε μια εργώδη προσπάθεια ανυψώσεως του πνευματικού επιπέδου των λαϊκών μαζών.

Οι δάσκαλοι της Αθωνιάδας ήταν ρωσόφιλοι και ένθερμοι θιασώτες της μεγάλης ιδέας, καλλιεργούσαν δε και

έναν ονειροπόλο εθνικισμό. Ο Αιτωλός μαθητής, παρά ταύτα, προέταξε τον θετικό προγραμματισμό του.

Ιεραποστολική δράση

Το 1759 αποσύρεται στην αθωνική μονή Φιλοθέου, χείρεται μοναχός, χειροτονείται πρεσβύτερος και παίρνει το μοναχικό όνομα, με το οποίο είναι γνωστός. Το μοναστήρι, όμως, δεν μπόρεσε να δαμάσει τους κλυδωνισμούς της ψυχής του, σε μια εποχή ακριβώς που άρχισε να αισθάνεται το χρέος του προς το έθνος, να αποκτά συνείδηση μιας υψηλής αποστολής: να βοηθήσει το Γένος να βγει απ' την αποτελμάτωση και την απαιδευσία και να ξαναπιστέψει στον εαυτό του. Τον ίδιο χρόνο πηγαίνει στην Κωνσταντινούπολη, παίρνει την άδεια κηρύγματος από το Πατριαρχείο και δραστηριοποιείται στην περιοχή της Βασιλευούσης. Μόλις το 1765 είναι η πρώτη βεβαία χρονολογία της περιοδείας και της διδασκαλίας του στους γνώριμους χώρους της Δυτικής Ελλάδος: Ναύπακτος, Βραχώρι, Μεσολόγγι, στις γύρω περιοχές και τη Θεσσαλία, απ' όπου επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη.

Μεσολαβεί κατόπιν η λαίλαπα των Ορλωφικών, που έπνιξε τον ελληνικό

χώρο στο αίμα, αλλά δημιούργησε συνάμα και κάποιες προϋποθέσεις της μελλούσης πολυγενεσίας. Ο Κοσμάς αποσύρεται κατά τη διάρκεια της αναταραχής στο Άγιον Όρος. Δεν υποστήριξε την κίνηση εξεγέρσεως κατά του Τούρκου, έστω και με τη συμμαχία της ομόδοξης Ρωσίας. Αυτό δεν σήμαινε εθελοδοουλία. Απλώς, δεν θεωρούσε ότι υπήρχαν οι αναγκαίες, προϋποθέσεις, δεν ήταν κατάλληλη η ευκαιρία. Ας μην ξεχνούμε ότι ο Κοραής το 1800 μετέθετε τον κατάλληλο χρόνο επαναστάσεως για την εθνική Παλιγγενεσία κατά μια 50ετία, δηλαδή το 1850. Ήξερε, λοιπόν, πολύ καλά τι έκανε ο Κοσμάς: δημιουργούσε τις προϋποθέσεις εθνικής αποκαταστάσεως, τον φωτισμό του Γένους.

Ακριβώς σ' αυτό το σημείο επικέντρωσε, εν τέλει, τις προσπάθειές του. Ενώ κατά την προορλωφική περίοδο υποθέτουμε το κήρυγμά του εποικοδομητικό, παραστατικό, απλό, συναρπαστικό, φλογερό, όπως ήταν γενικώς ο λόγος του, η δε διδαχή του «... απλουστάτη, ωσάν εκείνη των αλιέων, ήταν γαλήνιος και ησύχιος, όπου εφάινετο καθολικά να είναι γεμάτη από την χάριν του ιλαρού και ησύχου Αγίου Πνεύματος», κατά την μεταορλωφική περίοδο το κήρυγμα

διαφοροποιείται: έντονες οι θεολογικές ιδέες και έκδηλες οι πρακτικές σκέψεις, που διαμορφώνουν ως κεντρικό σκοπό της διδασκαλίας του στο πρακτικό πεδίο την ίδρυση σχολείων.

Η τελευταία εργώδης πενταετία της δράσεως και της ζωής του από το 1775 και εξής, παράλληλα προς την ανάρρηση των εξισλαμισμών στη βορειοδυτική Ελλάδα, είχε ως αξιοθαύμαστο αποτέλεσμα την ίδρυση εκατοντάδων σχολείων, μερικά από τα οποία ανωτέρας βαθμίδος των σχολείων αυτών παρακολουθούσε εν συνεχεία τη λειτουργία, αλληλογραφώντας με τις εφορείες τους. Διά των σχολείων θα φωτισθεί το Γένος, θα κατανοήσει τα ιερά γράμματα, θα εμμένει στην πίστη του, θα ανακαλύψει το μεγαλείο του παρελθόντος του, θα αρχίσει να προβληματίζεται και τέλος να οικοδομεί το μέλλον. Κατά την ύστατη αυτή εξόρμηση διέτρεξε τις δυτικές περιοχές από την Αιτωλία μέχρι το Μπεράτι (τα Βελέγραδα εκκλησιαστικώς) και από τη Θεσσαλονίκη μέχρι τα νησιά του Ιονίου.

Η τελική πορεία

Οι κατάσκοποι της Βενετίας που τον παρακολουθούν, δεν μπορούν παρά να εκφράσουν την κατάπληξη και τον θαυμασμό τους: «Οι λόγοι του, αναφέρουν, είναι εκτάκτως πολιτικοί και μιας εξαιρετικής τέχνης... δεν έχουν άλλο θέμα τα κηρύγματά του, ειμή να προτρέπουν τον λαόν να ευεργετή τας εκκλησίας και να ιδρύη εις όλα τα χωριά σχολεία για τα παιδιά... έχει αναμφιβόλως μέγα τάλαντον και μεγάλην παιδείαν και ζει με μεγάλας στερήσεις... Είναι οξυνοστάτος, έμπλεος μεγάλων ιδεών και έχει αξιοθαύμαστον τρόπον όπως εισδύη εις την ψυχήν οιουδήποτε και εις τοιούτον βαθμόν, ώστε δεν υπάρχει τι το οποίον να εκφράση ή να προτείνη ο ίδιος, χωρίς τούτο να γίνη αμέσως αποδεκτόν παρά της ολόκλητης, ήτις και το εκτελεί με την πλέον εφικτήν ακρίβειαν... ο αριθμός των ατόμων, τα οποία συρρέουν πανταχόθεν ίνα τον ίδουν είναι καταπληκτικός, ως επίσης και ο αριθμός των ακολουθούντων αυτόν εις την παριοδείαν...».

Τα σωζόμενα κείμενα των διδασκάντων του, οι επιστολές του και οι προρρήσεις του τεκμηριώνουν εύγλωττα μαζί με τον αντίλαλο των κηρυγμάτων

Ο Άγιος Κοσμάς όπως εμφανίζεται σε εικόνα της Ζίτσας, κατά την αντιγραφή του Φώτη Κόντογλου.

του, που εφθασε ως παράδοση και θρύλος σε μας, τη σκιαγραφία των κατασκόπων.

Η ματωμένη του πορεία κατέληξε στο χωριό Μουγιαλί, στον κάμπο της Μουζακιάς, που αντικρύζει το αρχαίο μοναστήρι της Παναγίας Αρδευούσης ή Αρδενίτσας -το ορμητήριο του φλογερού Μοσχοπολίτη ρασοφόρου Νεκταρίου Τέρπου. Εκεί τον περιέμενε η αγχόνη - ο σταυρός του, ένα πνιγνό υγρό Σάββατο, το Σάββατο της 24ης Αυγούστου 1779. Ο θάνατός του υπήρξε το επιστέγασμα, η αιμάτι-

νη σφραγίδα επιβεβαιώσεως ενός μεγάλου έργου. Το σκηνώμα του, ανασυρθέν από τον ποταμό Αψο, όπου είχε ποντισθεί, κηδεύθηκε ευλαβώς στο πλησιόχωρο Κολικόντασι. Μετά 35 χρόνια, το 1814, ένας αλλόδοξος, ο Αλή πασάς Τεπελενλής, θα διατάξει την ανέγερση της μονής, που ήδη μνημόνευσα και την ανακομιδή των λειψάνων του.

Από τότε καθιερώθηκε στην επέτειο ημέρα του μαρτυρίου του να τελείται εκεί το μεγαλύτερο θρησκευτικό πανηγύρι της Ηπείρου. Ο χώρος

θα αποκοπεί αργότερα από τον Ελλαδικό και το 1967 ένας παρανοϊκός τύραννος θα απαγορεύσει κάθε θρησκευτική εκδήλωση στη γειτονική επικράτεια.

Ο γράφων είχε την εξαιρετική τύχη να επισκεφθεί το ρημαγμένο ιερό καθίδρυμα προ δεκαετίας, όταν το καθεστώς Εμβέρ Χότζα μεσουρανούσε ακόμη, να διαπιστώσει την ύπαρξη του Καθολικού της άλλοτε μονής και τη διάσωση εντός του ναού της λάρνακος των τιμίων λειψάνων του και να γνωστοποιήσει το γεγονός στο Πανελλήνιο.

Η προσφορά του

Κοσμάς ο Αιτωλός, ως πνευματική οντότης Ορθόδοξου κληρικού, επιστημονική προσωπικότης διαμορφωθείσα στην Αθωνιάδα Σχολή από τη διδασκαλία του Ευγενίου Βούλγαρι, εθνική ελληνική συνείδηση που ολοκληρώθηκε από τον ίδιο μεγάλο δάσκαλο και αγωνιστική ελληνορθόδοξη δύναμη και δράση ανασχέσεως του εξισλαμισμού, δια της παιδείας, δεν περιορίζεται χρονικώς στον ιη' αιώνα, ούτε τοπικώς στην Ηπειρο, ιδίως κατά το βορειότερο τμήμα της. Καλύπτει εκτατικώς ολόκληρο τον Ελληνισμό, αποτελεί διηνεκές σημείο αναφοράς, ήδη τρίτον αιώνα από του μαρτυρικού του θανάτου, ο τόπος του μαρτυρίου του οριοθετεί περίπου τα βόρεια εθνολογικά μας σύνορα, ο βίος και οι διδασχές του μπορούν και πρέπει να κατευθύνουν ακόμη και σήμερα το Γένος.

Ο απόηχος του έργου του, ως λαϊκού αγίου και προφήτη, διατηρήθηκε έντονος στις περιοχές όπου έδρασε κατά κύριον λόγον. Ο θρύλος του παρέμεινε ζωντανός στις λαϊκές μάζες, ιδιαίτερα της Ηπείρου, της Δυτικής Μακεδονίας και της γενέτειράς του Δυτικής Στερεάς Ελλάδος. Οι διδασχές του, τα καταγεγραμμένα δηλαδή κηρύγματά του, αντιγράφονταν και παραδίδονταν από γενιά σε γενιά, όπως και οι προφητικές του ρήσεις, που έφτασαν μ' αυτόν τον αρχέγονο τρόπο σε μας, ως ιερά κείμενα καθώς και μερικές επιστολές του.

Το πλέγμα των εκατοντάδων σχολείων, που ίδρυσε στο βορειοδυτικό ελληνικό χώρο, υπογραμμίζει το μέγεθος της προσωπικότητάς του, τη λαϊκή απήχηση του κηρύγματός του, το πρακτικό αποτέλεσμα της ιεραποστολικής και εθνικής του δράσεως.

Η απέριττη ξύλινη λάρνακα στην οποία εναποτέθηκαν τα οστά του Αγίου μετά την ανακομιδή τους τον καιρό που χτίσθηκε το μοναστήρι του Ισαποστόλου στο Κολικόντασι της Μουζακιάς. Εκεί τη βρήκε ο συγγραφέας του άρθρου το 1984.

Ο τάφος του Αγίου μεταξύ των δυο εκκλησιών, των Εισοδίων της Παναγίας του χωριού Κολικόντασι και του Καθολικού της μονής των Αγίων Πάντων και του Αγίου Κοσμά. Είναι κενός μετά την ανακομιδή των λειψάνων του με εντολή του Αλή Πασά το 1814, αλλά αποτελεί πάντοτε τόπο προσκυνήματος χριστιανών και μουσουλμάνων. Στη φωτογραφία ο Π. Φ. Χριστόπουλος.

Το βορειοηπειρωτικό ζήτημα

Η ιστορία των ελληνοαλβανικών σχέσεων και ο ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων

Η κατάληψη της Κορυτσάς στις 6 Δεκεμβρίου 1912 κατά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο. (Εγχρωμη λιθογραφία σε σκληρό χαρτόνι, διαστ. 42X57. Συλλογή Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας της Ελλάδος).

Του **Βασιλείου Κόντη**

Καθηγητή Νεώτερης Ιστορίας στο Α.Π.Θ.,
Διευθυντής του Ι.Μ.Χ.Α.

ΒΑΣΙΚΟ πρόβλημα του βορειοηπειρωτικού ζητήματος υπήρξε πάντοτε το γεγονός ότι και οι Έλληνες και οι Αλβανοί διεκδικούσαν ουσιαστικά την ίδια περιοχή, την οποία οι Αλβανοί χαρακτήριζαν ως Νότια Αλβανία, ενώ οι Έλληνες ως Βόρειο Ηπειρο. Οι ελληνικές απόψεις στηρίζονταν σε ιστορικά δικαιώματα και σε εθνικές, φυλετικές και θρησκευτικές συγγένειες και σε στρατηγικούς λόγους. Η ελληνική θέση ότι υπήρχε μια ελληνορθόδοξη πλειοψηφία στη Β. Ηπειρο αντικρούεταν από τους Αλβανούς, που με τη σειρά τους διεκδι-

κούσαν τμήματα της ελληνικής Ηπείρου, με τη δικαιολογία ότι κατοικούσαν από αλβανόφωνους ορθόδοξους και μουσουλμάνους.

Η ιστορία των ελληνοαλβανικών σχέσεων δείχνει ότι κατά την περίοδο από το 1881 ως το 1908 στην Ελλάδα είχε γίνει επανειλημμένα σκέψη για τη δημιουργία ενός ελληνοαλβανικού δυαδικού κράτους, σύμφωνα με το πρότυπο της Αυστρο-Ουγγαρίας. Μέσα στην ομοσπονδία αυτή η Αλβανία θα είχε δική της διοίκηση, δική της δικαιοσύνη, δικό της στρατό, ενώ οι κάτοικοί της θα διατηρούσαν τη θρησκεία, τη γλώσσα, τα ήθη και έθιμα, καθώς και τις εθνικές τους παραδόσεις. Το γεγονός, όμως, ότι πολύ γρήγορα αναπτύχθηκε

κάποια αλβανική συνείδηση, ανάγκασε την ελληνική κυβέρνηση να αναθεωρήσει την πολιτική της προς την Αλβανία· η δημιουργία ενός δυαδικού κράτους δεν ήταν εφικτή, εφόσον οι Αλβανοί εθνικιστές, όπως και οι άλλοι βαλκανικοί λαοί, αγωνίζονταν για ανεξαρτησία ή αυτονομία και όχι για ένα δυαδικό κράτος. Ετσι, η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε να έρθει σε συνεννόηση μαζί τους και πλησίασε τον Ισμαήλ Κεμάλ γι' αυτό το λόγο.

Οι εξελίξεις εξάλλου στη Βαλκανική μετά την επικράτηση των Νεοτούρκων ευνοούσαν παρόμοια συνεννόηση. Η ελληνική κυβέρνηση αποδεχόταν το αίτημα των Αλβανών για ανεξαρτησία και θεωρούσε συμ-

φέρουσα τη δημιουργία μιας ανεξάρτητης Αλβανίας, φιλικής προς την Ελλάδα.

Σύνορα συμφερόντων

Το καλοκαίρι του 1912 όμως, οι Αλβανοί κατόρθωσαν να εξασφαλίσουν σημαντικές παραχωρήσεις από τους Νεότουρκους, μεγαλύτερη από τις οποίες ήταν η εδαφική διασάφηση της Αλβανίας. Ως τότε η Αλβανία ήταν απλώς μια γεωγραφική έκφραση, χωρίς ακριβή όρια. Ηδη, η τουρκική κυβέρνηση αναγνώριζε ότι τα βιλαέτια Σκόδρας και Ιωαννίνων και μεγάλα τμήματα των βιλαετιών Κοσσυφοπεδίου και Μοναστηρίου, περιλαμβάνονταν όλα στον όρο Αλβανία.

Αργυρόκαστρο, 17 Φεβρουαρίου 1914. Ανακήρυξη Αυτονομίας της Βορείου Ηπείρου. Διακρίνονται ο μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως Βασίλειος (αριστερά), ο πρωθυπουργός της Αυτόνομης Βορείου Ηπείρου Γεώργιος Ζωγράφος (κέντρο) και ο μητροπολίτης Βελλάς και Κονίσης Σπυρίδων (δεξιά).

Ετσι, οι Έλληνες άρχισαν να υποπτεύονται τους Αλβανούς. Αντιλήφθηκαν ότι δεν υπήρχε δυνατότητα προσεγγίσεως μαζί τους τη στιγμή που αυτοί εργάζονταν για τη δημιουργία ενός εκτεταμένου αυτόνομου αλβανικού κράτους, όπου περιλαμβάνονταν πολλοί Έλληνες. Οι Αλβανοί διεκδικούσαν πλέον ολόκληρη τη Βόρειο Ηπειρο.

Στη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων του 1912-13 ο ελληνικός στρατός απελευθέρωσε τη Βόρειο Ηπειρο. Παράλληλα, όμως, οι μεγάλες δυνάμεις ανακήρυξαν την Αλβανία κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος και ανέλαβαν να υπαγορεύσουν τα σύνορα της Νότιας Αλβανίας. Με το πρωτόκολλο της Φλωρεντίας της 17 Δεκεμβρίου 1913 η Βόρειος Ηπειρος δόθηκε στο αλβανικό κράτος.

Η Ελλάδα υποχωρεί

Καθοριστικοί παράγοντες στη διαμόρφωση των ελληνοαλβανικών συνόρων υπήρξαν η άρνηση της Αυστρίας να δώσει διέξοδο στη Σερβία στην Αδριατική και η επιμονή της Ρωσίας να πάρει το Βελιγράδι ως αντάλλαγμα την αλβανόφωνη περιοχή του Κοσσυφοπέδιου. Ετσι από τη στιγμή που το Κοσσυφοπέδιο δόθηκε στη Σερβία, η Ελλάδα ήταν αδύνατο να πάρει τη Βόρειο Ηπειρο, αφού οι Μεγάλες Δυνάμεις πίστευαν ότι χωρίς αυτήν ήταν αμφίβολο αν η Αλβανία θα γινόταν ένα βιώσιμο κράτος.

Μετά το πρωτόκολλο της Φλωρεντίας άρχισε η εκκένωση των ελληνικών στρατευμάτων που θα άρχιζε

την 1η Μαρτίου από τον Καζά της Κορυτσάς και θα προχωρούσε κανονικά ως τις 31 Μαρτίου οπότε θα τελειώνε με την αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων από τον Καζά του Δελβίνου.

Ακόμα, ζητούσαν από την Ελλάδα να εγγυηθεί ότι δεν θ' αντιδρούσε ούτε και θα ενθάρρυνε οποιασδήποτε μορφής αντίδραση στην κατάσταση των πραγμάτων που είχε διαμορ-

φωθεί στη Νότια Αλβανία από τις Μεγάλες Δυνάμεις.

Βέβαια, η ελληνική κυβέρνηση, αν είχε τη δυνατότητα, θα όριζε διαφορετικά τα σύνορα της Αλβανίας. Η ύπαρξη, ωστόσο, ενός αλβανικού κράτους βρισκόταν σε αρμονία με τα ελληνικά συμφέροντα. Η αντίθεση των Ελλήνων προς το νέο κράτος και τους δημιουργούς του οφειλόταν μονάχα στο ότι οι Μεγάλες δυνάμεις

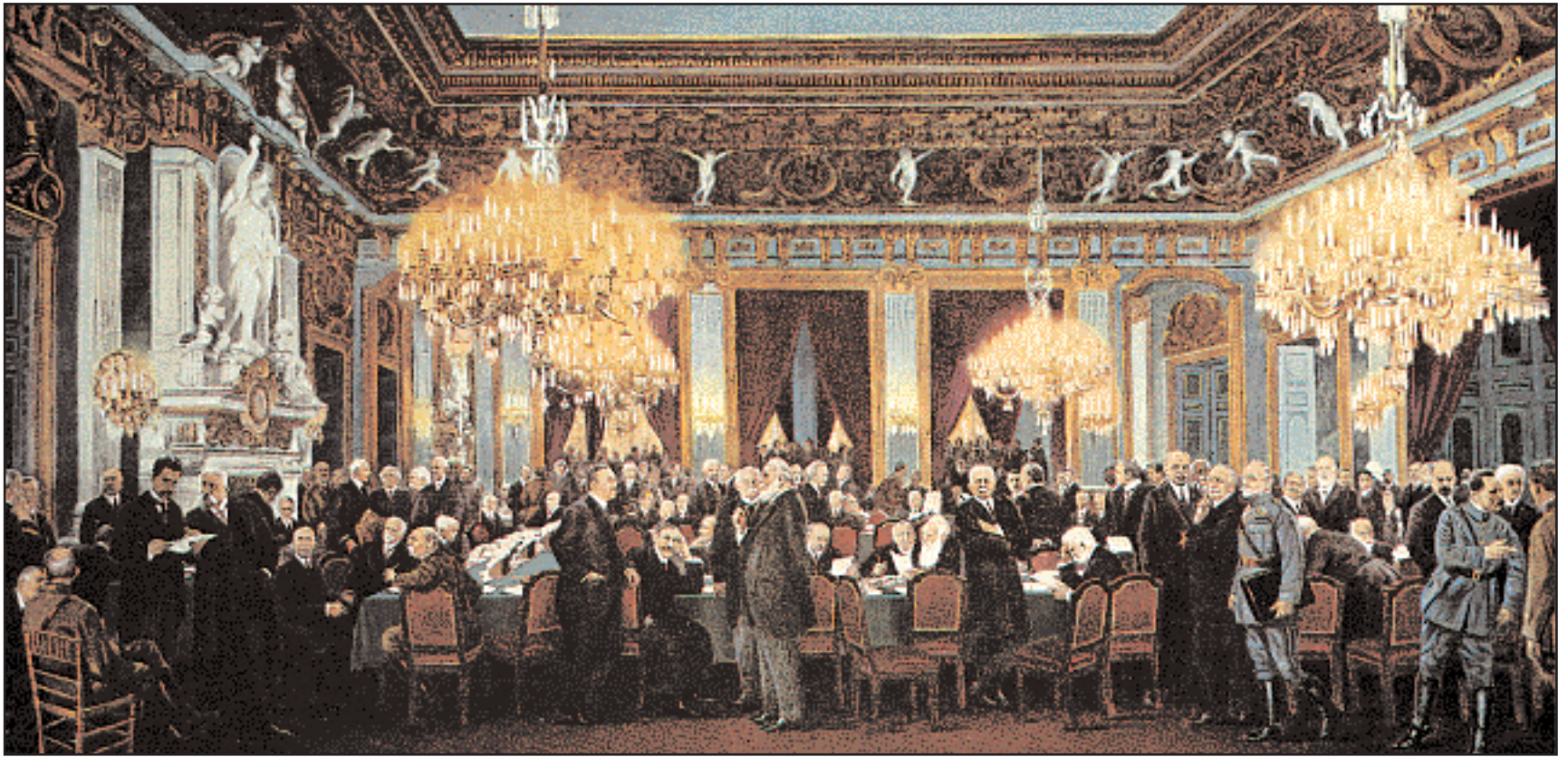
περιέλαβαν σ' αυτό τη νότια Αλβανία ή Βόρειο Ηπειρο.

Αντιμετωπίζοντας το γεγονός αυτό οι Έλληνες επεδίωκαν, πρώτα να περιλάβει το νέο κράτος όσο το δυνατό λιγότερους Έλληνες και έπειτα να δοθούν εγγυήσεις για την εθνική υπόσταση των Ελλήνων που θα περιελάμβανε. Στις αρχές Φεβρουαρίου,

Συνέχεια στην 14η σελίδα

Το Αργυρόκαστρο το 1840. Σχέδιο εκ του φυσικού του Irton και χάραξη W. L. Leitch. (Συλλογή Π. Α. Αλιβιζάτου).

Στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης των Παρισίων το 1919, ο Βενιζέλος πρότεινε την προσάρτηση της Β. Ηπείρου μετά τη διενέργεια δημοψηφίσματος υπό τον έλεγχο διεθνούς επιτροπής. (Φωτ. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

Συνέχεια από την 13η σελίδα

σύμφωνα με το πρωτόκολλο της Φλωρεντίας, η ελληνική κυβέρνηση άρχισε την εκκένωση των περιοχών που παραχωρήθηκαν στην Αλβανία. Πριν όμως αποχωρήσει ο ελληνικός στρατός, ο Γεώργιος Ζωγράφος, πρώην υπουργός των Εξωτερικών της Ελλάδος, ανακήρυξε στις 17 Φεβρουαρίου στο Αργυρόκαστρο την Αυτόνομη Δημοκρατία της Βορείου Ηπείρου.

Χαώδης κατάσταση

Η επανάσταση της Βορείου Ηπείρου δεν προερχόταν ούτε υποστηριζόταν από την ελληνική κυβέρνηση. Το ότι ο Βενιζέλος συναισθηματικά ήταν απόλυτα με το μέρος των Ηπειρωτών δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Όμως βρισκόταν σε πολύ δύσκολη θέση.

Επρεπε να εγκαταλείψει τους ελληνικούς πληθυσμούς στις διαθέσεις της Ευρώπης, χωρίς να έχει πάρει ακόμη καμιά εγγύηση για την ασφάλειά τους. Με τη μεσολάβηση, όμως, της Διεθνούς Επιτροπής Ελέγχου επήλθε συνεννόηση ανάμεσα στους Αλβανούς και τον Ζωγράφο και στις 17 Μαΐου 1914 υπογράφηκε το Πρωτόκολλο της Κέρκυρας, με το οποίο δινόταν μια ικανοποιητική λύση στο πρόβλημα της Βορείου Ηπείρου με την αυτονομία που αποκτούσε, αλλά προτού τεθεί σ' εφαρμογή κηρύχθηκε ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος.

Η έκρηξη του πολέμου βρήκε την Αλβανία σε χαώδη κατάσταση. Η εξέγερση των μουσουλμάνων κατοίκων της Κεντρικής Αλβανίας το Μάιο του 1914 ενάντια στην κυβέρνηση του Δυρραχίου ανάγκασε στις αρχές του Σεπτεμβρίου τον πρίγκιπα Γουλιέλμο του Βηθ, να εγκαταλείψει τη χώρα και η κατάσταση χειροτέρευσε ακόμα περισσότερο.

Η Βόρεια Αλβανία ελεγχόταν από τοπικούς φύλαρχους, ενώ οι επαναστάτες έλεγχαν την Κεντρική Αλβα-

νία και στόχευαν να αποκαταστήσουν την κυριαρχία στη χώρα με τη βοήθεια των Νεοτούρκων.

Οι δραστηριότητες των επαναστατών ανησύχησαν πάρα πολύ τον Βενιζέλο, που φοβόταν επιδρομές και βιαιότητες ενάντια στο χριστιανικό πληθυσμό της Αυτόνομης Βόρειας Ηπείρου από την πλευρά των φανατικών μουσουλμάνων ατάκτων. Ο φόβος αυτός τον ανάγκασε να θεωρήσει αναγκαία την ανακατάληψη της Βορείου Ηπείρου από τον ελληνικό στρατό για να εμποδίσει τη σφαγή. Το ζήτημα όμως παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες, αφού ήταν γνωστό το μεγάλο ενδιαφέρον της Ιταλίας γενικά για την Αλβανία.

Η ιταλική κυβέρνηση από την αρχή του πολέμου επιζητούσε να επωφεληθεί από τη θέση της ανάμεσα στους εμπόλεμους για να κερδίσει πλεονεκτήματα στην Αλβανία. Συγκεκριμένα, να αποκτήσει την κυριότητα του λιμανιού της Αυλώνας, που από καιρό εποφθαλμιούσε. Το γεγονός αυτό θέλησε να εκμεταλλευθεί ο Βενιζέλος, όταν πρότεινε στην κυβέρνηση της Μεγάλης Βρετανίας να επιτραπεί στον ελληνικό στρατό να ανακαταλάβει τη Βόρεια Ηπειρο, ενώ παράλληλα η Ιταλία θα μπορούσε να καταλάβει την Αυλώνα.

Ο υπουργός των Εξωτερικών της Μ. Βρετανίας Edward Grey δεν είχε αντίρρηση. Ωστόσο, στην αρχή η Ρώμη δε συμφωνούσε, στο τέλος όμως έπειτα από πιέσεις του Grey συμφωνήθηκε: η Ελλάδα να καταλάβει τη Βόρεια Ηπειρο με τον όρο ότι η κατοχή θα ήταν προσωρινή, ότι θα απέσυρε τις δυνάμεις της όταν θα της το ζητούσαν οι Μεγάλες Δυνάμεις και ότι θα συμφωνούσε για την κατοχή της Αυλώνας από τους Ιταλούς. Ετσι, στα τέλη Οκτωβρίου ο ελληνικός στρατός ανακατέλαβε τη Βόρεια Ηπειρο, ενώ την ίδια περίοδο η Ιταλία κατέλαβε το νησί Σάσσωνα και δύο μήνες αργότερα την Αυλώνα με τη διαβεβαίωση ότι η κατάληψη ήταν

καθαρά προσωρινή και ότι σε καμιά περίπτωση δεν θα παρατεινόταν.

Ιταλική επέκταση

Σχετικά με την ένωση της Β. Ηπείρου με την Ελλάδα μπορεί να λεχθεί ότι, παρόλη την ευνοϊκή θέση της Ιταλίας κατά τις διαπραγματεύσεις της με τους Συμμάχους που ζητούσαν την άρση της ουδετερότητάς της με κάθε θυσία, η Ιταλία δεν είχε τη δύναμη να εμποδίσει την προσφορά της Β. Ηπείρου στην Ελλάδα. Πραγματικά, μια τέτοια λύση τη θεωρούσαν όλοι σαν φυσική. Επιπλέον η ελληνική κυβέρνηση είχε ενισχύσει τη θέση της με την εδραίωση της τάξης και τη συνεργασία της με τους κατοίκους. Στο νέο ελληνικό κοινοβούλιο που αναδείχθηκε το Δεκέμβριο του 1915, οι Βορειοηπειρώτες έστειλαν αντιπροσώπους, οι οποίοι έλαβαν τις θέσεις τους όταν η Βουλή συνεδρίασε στις 11 Ιανουαρίου 1916. Επίσης, η ελληνική κυβέρνηση με Βασιλικό Διάταγμα το Μάρτιο του 1916 ένωσε επίσημα τη Β. Ηπειρο με το Ελληνικό Βασίλειο. Η Ιταλία διαμαρτυρήθηκε γι' αυτή την ενέργεια, πράγμα που είχε συνέπεια να κάνουν οι Μ. Δυνάμεις παραστάσεις με τις οποίες η ελληνική κυβέρνηση συμμορφώθηκε, εμποδίζοντας την περαιτέρω συμμετοχή στο ελληνικό κοινοβούλιο των αντιπροσώπων της Β. Ηπείρου, προς μεγάλη απογοήτευση των κατοίκων.

Στο μεταξύ, εξαιτίας της εσωτερικής διαμάχης στην Ελλάδα και της έντασης των σχέσεων ανάμεσα στην Αντάντ και την ελληνική κυβέρνηση, η Ιταλία θεώρησε κατάλληλη τη στιγμή για να προωθήσει τα κατακτητικά της σχέδια. Εκείνο τον καιρό είχε ζητηθεί από την ελληνική κυβέρνηση να προχωρήσει σε άμεση αποστράτευση, η οποία θε επεκτεινόταν ως τη Β. Ηπειρο. Επωφελούμενη από την εκκένωση της Ηπείρου από τα ελληνικά στρατεύματα, η ιταλική κυ-

βέρνηση κατέλαβε τον Αύγουστο του 1916 τη Β. Ηπειρο. Οι Ιταλοί επέκτειναν την κατοχή τους σε περιοχές της Ηπείρου που αποτελούσαν τμήμα του ελληνικού βασιλείου, συμπεριλαμβανομένων των Ιωαννίνων. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η Κορυτσά και η περιοχή της είχαν, από το Δεκέμβριο του 1916, καταληφθεί από το γαλλικό στρατό.

Η εθνική συνείδηση

Μετά την ανακωχή οι Σύμμαχοι συμφώνησαν ότι τα κατεχόμενα εδάφη της Αλβανίας θα παρέμεναν προσωρινά υπό τη διοίκηση των χωρών που κατείχαν τότε αυτά έως ότου η Συνδιάσκεψη της Ειρήνης θα αποφάσιζε για την τύχη της Αλβανίας.

Στις 3 Φεβρουαρίου 1919, στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης, ο Βενιζέλος ζήτησε την προσάρτηση της Βορείου Ηπείρου στην Ελλάδα. Υποστήριξε ότι ούτε ο φυλετικός, ούτε ο γλωσσικός παράγοντας μπορούσαν να ληφθούν ως βάσιμα στοιχεία καθορισμού της εθνικότητας, αλλά μόνον η εθνική συνείδηση. Γι' αυτό υπέδειξε τη διενέργεια δημοψηφίσματος από διεθνή επιτροπή.

Η Γαλλία και η Αγγλία συμφωνούσαν με το ελληνικό αίτημα, ενώ η Αμερική πρότεινε να δοθεί στην Ελλάδα μόνον η περιφέρεια Αργυροκάστρου και όχι η περιφέρεια της Κορυτσάς. Η Ιταλία ήταν η μόνη χώρα που αντιδρούσε με επιμονή. Τη στάση αυτή της Ιταλίας κατέκριναν δριμύτατα η Γαλλία και η Αγγλία.

Ο Βενιζέλος, στην προσπάθειά του να υπερπηδήσει την ιταλική αντίδραση στις ελληνικές διεκδικήσεις, πρότεινε κατ' ευθείαν διαπραγματεύσεις στη νέα ιταλική κυβέρνηση των Νιτί και Τιτόνι που είχε διαδεχτεί τους Ορλάνδο και Σονίνο τον Ιούνιο του 1919. Οι Ιταλοί έχοντας να αντιμετωπίσουν την εχθρότητα των Αμερικανών σε ζητήματα ζωτικά για την Ιταλία στην Αδριατική (ζήτημα Φιούμε)

και επειδή φοβόνταν μήπως βρεθούν απομονωμένοι λόγω των σοβαρών διαφορών που είχαν προκύψει μεταξύ αυτών και των Συμμάχων σχετικά με το τουρκικό ζήτημα, δέχτηκαν την πρόταση του Βενιζέλου για διαπραγματεύσεις. Οι συζητήσεις μεταξύ Βενιζέλου και Τιτόνι κατέληξαν σε μια γενική συμφωνία που υπογράφηκε στο Παρίσι στις 29 Ιουλίου 1919. Με τη συμφωνία αυτή η Ιταλία αναλάμβανε να υποστηρίξει τις ελληνικές διεκδικήσεις στη Β. Ηπειρο και Θράκη, ενώ η Ελλάδα αναλάμβανε να υποστηρίξει την οριστική προσάρτηση της Αυλώνας στην Ιταλία και τη χορήγηση «εντολής» (MANDATE) για την Αλβανία.

Η θέση των ΗΠΑ

Στις 13 Ιανουαρίου 1920 κατά την επίσημη συνεδρίαση του Ανωτάτου Συμβουλίου των Συμμάχων στο Παρίσι, ο Βενιζέλος έκανε γνωστή την ελληνοϊταλική συμφωνία. Οι Άγγλοι, οι Ιταλοί και οι Γάλλοι συμφώνησαν να παραχωρηθεί η Β. Ηπειρος στην Ελλάδα.

Η συμφωνία αυτή δεν εφαρμόστηκε, γιατί είχε να αντιμετωπίσει την αντίδραση των Αμερικανών που αντιδρούσαν στις ιταλικές διεκδικήσεις στην Αδριατική. Ιδιαίτερα η εκδίωξη των Ιταλών από την Αλβανία, από τους Αλβανούς που είχαν εξεγερθεί, έδωσε αφορμή στην ιταλική κυβέρνηση να καταγγείλει τη συμφωνία Βενιζέλου - Τιτόνι. Υστερα από την ιταλική αποχώρηση από την Αλβανία, η Ιταλία υποστήριζε την ανεξαρτησία της Αλβανίας και κατά συνέπεια ήταν ενάντια στις ελληνικές διεκδικήσεις στη Β. Ηπειρο.

Τελικά, η πρεσβευτική συνδιάσκεψη, που είχε αναλάβει να αποφασίσει για το ζήτημα της Β. Ηπείρου στις 9 Νοεμβρίου 1921, όρισε τα ελληνοαλβανικά σύνορα, σύμφωνα με τη γραμμή του Πρωτοκόλλου της Φλωρεντίας της 17ης Δεκεμβρίου 1913. Έτσι η Βόρειος Ηπειρος δόθηκε στην Αλβανία χωρίς κανένα όρο.

Πιο πριν, στις 2 Οκτωβρίου 1921, ο αντιπρόσωπος της Φαν Μόλι δήλωνε ότι η Αλβανία αναλάμβανε την υποχρέωση να σεβαστεί τα δικαιώματα του ελληνικού πληθυσμού. Όμως αναγνώριζε ως ελληνική μειονότητα μόνο τους ελληνόφωνους των νομών Αργυροκάστρου και Αγίων Σαράντα και τριών χωριών της Χειμάρρα, ενώ εξαιρούσε τους υπόλοιπους Χειμαριώτες και τους Κορυτσαίους.

Η ελληνική κυβέρνηση, ύστερα από τη διευθέτηση των συνόρων, επιδίωξε με κάθε τρόπο μια ελληνοαλβανική συνεργασία. Το 1926 υπογράφηκαν συμβάσεις εμπορικές, άλλες σχετικές με θέματα ιθαγένειας και μια συνθήκη για την έκδοση των φυγοδίκων. Επιπλέον πολλοί Αλβανοί με υποτροφίες της ελληνικής κυβέρνησης σπούδαζαν στα ελληνικά ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τις στρατιωτικές σχολές. Η Ελλάδα δεν διαμαρτυρήθηκε για τις αλβανο-ιταλικές συμφωνίες του 1925 και 1926 και ήταν η πρώτη χώρα που τον Σεπτέμβριο του 1928 αναγνώρισε τον Ζώγου ως βασιλιά της Αλβανίας.

Αρνητικά μέτρα

Από την άλλη πλευρά οι Αλβανοί

Η ελληνική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο στο Συνέδριο Ειρήνης των Παρισίων 1919 - 1920. (Φωτ. Μουσείο Ε. Βενιζέλου).

άρχισαν ένα συστηματικό πρόγραμμα αφελληνισμού. Τα ελληνικά σχολεία που είχαν γνωρίσει μεγάλη ακμή κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και που ο αριθμός τους στην περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων ξεπερνούσε τα τριακόσια, σιγά - σιγά άρχισαν να ελαττώνονται. Το 1925-26 ο αριθμός τους είχε μειωθεί σε 78 και το 1932 λειτουργούσαν μόνο 10 σχολεία. Την ίδια αυτή περίοδο η αλβανική κυβέρνηση για πρώτη φορά διόρισε δασκάλους μουσουλμάνους να διδάξουν την αλβανική στα ελληνικά σχολεία του νομού Αργυροκάστρου. Το επόμενο έτος έκλεισαν όλα τα σχολεία. Αυτό ανάγκασε την ελληνική κυβέρνηση να προσφύγει στην Κοινωνία των Εθνών. Η υπόθεση έφθασε στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, όπου η Ελλάδα δικαιώθηκε και οι Αλβανοί αναγκάστηκαν να ξανανοήξουν τα ελληνικά σχολεία.

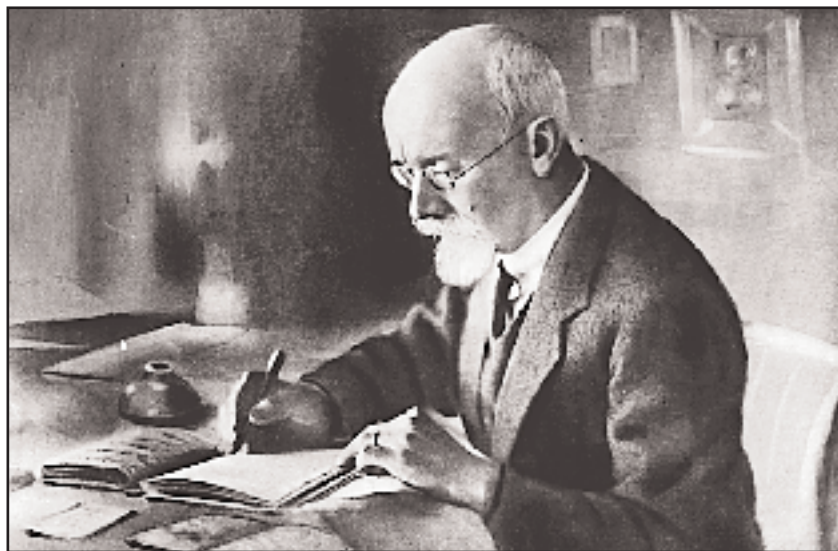
Εκτός από τον εκπαιδευτικό διωγ-

μό πραγματοποιήθηκε και θρησκευτικός διωγμός. Η αλβανική κυβέρνηση αυθαίρετα έκοψε τους θεσμούς της Ορθόδοξου Εκκλησίας με το Πατριαρχείο και ίδρυσε αλβανική αυτοκέφαλη εκκλησία, εξαρτώμενη από το κράτος.

Γενική κατακραυγή των χριστιανών ανάγκασε τον Ζώγου το 1937 να ζητήσει από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως ν' αναγνωρίσει την ορθόδοξη αλβανική εκκλησία ως αυτοκέφαλη. Τότε διορίστηκαν ως επίσκοποι ο Ευλόγιος Κορυτσάς και ο Παντελεήμων Αργυροκάστρου. Μετά όμως την κατάληψη της Αλβανίας από τους Ιταλούς το 1939 οι δύο επίσκοποι εκπατρίστηκαν.

Οι διώξεις

Ο διωγμός της Εκκλησίας και των σχολείων δείχνει καθαρά την εχθρική πολιτική της Αλβανίας απέναντι

Ελευθέριος Βενιζέλος. Με διαταγή του ο ελληνικός στρατός ανακαταλαμβάνει τη Βόρειο Ηπειρο, το 1914, για να προλάβει επιθέσεις και βιαιότητες εναντίον των κατοίκων.

στην Ελλάδα. Εν τούτοις η Ελλάδα ακολούθησε πολιτική μη ανάμιξης στην Αλβανία εξαιτίας του ρόλου της Ιταλίας, που χρησιμοποίησε την Αλβανία ως βάση για επέκταση στα Βαλκάνια. Έτσι όλες οι ελληνικές κυβερνήσεις απέφευγαν όχι μόνο να αντιδράσουν, αλλά ακόμα και να σκεφθούν την κατάσταση στη Βόρειο Ηπειρο.

Η ανθελληνική πολιτική της Αλβανίας συνεχίστηκε και μετά την ένωση της Αλβανίας με την Ιταλία το 1939. Ιδιαίτερα πριν από την ιταλική επίθεση εναντίον της Ελλάδας οι Αλβανοί άρχισαν άγριους διωγμούς του ελληνικού στοιχείου.

Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μεγάλος αριθμός προσωπικοτήτων από όλες τις περιοχές της Βορείου Ηπείρου φυλακίστηκαν και εξορίστηκαν για να τρομοκρατηθεί ο ελληνικός πληθυσμός. Οι Έλληνες βρέθηκαν μεταξύ δύο πυρών: διώκονταν από τους συνεργάτες των Ιταλών και Γερμανών και από τους κομμουνιστές, που πήραν την εξουσία ύστερα από την αποχώρηση των Γερμανών, τον Νοέμβριο του 1944.

Το 1946 στο Συνέδριο Ειρήνης του Παρισιού οι ελληνικές διεκδικήσεις στη Βόρειο Ηπειρο συνάντησαν την έντονη αντίδραση των Αλβανών. Η αλβανική αντιπροσωπεία τήρησε απροκάλυπτα εχθρική στάση απέναντι στην Ελλάδα και ο Ενβέρ Χότζα πρωτοστάτησε στην ανθελληνική προπαγάνδα. Το Συνέδριο Ειρήνης δεν πήρε καμιά απόφαση για το θέμα της Β. Ηπείρου και το όλο ζήτημα παραμένει από τότε εκκρεμές.

Σήμερα είναι φανερό ότι το βορειοηπειρωτικό ζήτημα δεν υφίσταται πλέον με την παλαιά του μορφή αλλά έχει διαμορφωθεί σε μια προσπάθεια για τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των Ελλήνων που ζουν στην Αλβανία.

Παραδοσιακή αρχιτεκτονική

Η πολεοδομική οργάνωση και η τυπολογία της αστικής και της αγροτικής κατοικίας

Αποψη γειτονιάς του Αργυροκάστρου με χαρακτηριστικά κτίρια - δείγματα παραδοσιακής Βαλκανικής αρχιτεκτονικής της ύστερης Οθωμανικής περιόδου, 18ος και αρχές 19ου αι. (Φωτ. Λίζα Εβερτ)

Του **Ν. Χαρκιολάκη**

Αρχιτέκτονα

«ΜΕΛΕΤΟΥΜΕ την παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Αλβανίας, γιατί, παρά τις σημερινές εθνικές και πολιτιστικές διαφοροποιήσεις των λαών, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική των βαλκανικών χωρών χαρακτηρίζεται από μία ομοιογένεια, που μας επιτρέπει να τη θεωρήσουμε ως σύνολο με υψηλό βαθμό συνοχής. Η συνεκτικότητα αυτή δεν περιορίζεται ωστόσο στη γεωγραφική συγγένεια των χωρών, σε μια βαλκανική χειρόσνησο που υπαγορεύει τη χρήση των ίδιων περίπου υλικών και κατασκευαστικών τεχνικών για την αντιμετώπιση κοινωνικών και κλιματικών συνθηκών της ίδιας τάξης. Θεωρώντας την αρχιτεκτονική αυτή στην προοπτική της μακράς διάρκειας, αναγνωρίζουμε επάνω της την πολιτισμική και συνδυαστική σφραγίδα των μεγάλων κυριαρχικών δομών, που αναφέρονται από το πρόσφατο παρελθόν της οθωμανικής αυτοκρατορίας στο λιγότερο πρόσφατο της βυζαντινής, αλ-

λά και στο απώτερο της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας». (Από το βιβλίο των Emin Riza και Pizzo Thomo «ALBANIA» του εκδοτικού οίκου «ΜΕΛΙΣΣΑ»).

Μέχρι την πρώτη έκδοση της μονογραφίας αυτής, οι γνώσεις μας για την παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Αλβανίας βασιζόνταν, κυρίως, στις πολύ συνοπτικές περιλήψεις, στα γαλλικά, αλβανικών κειμένων που δημοσιεύονταν στο περιοδικό «Monumentet», επίσημη επιστημονική έκδοση του Ινστιτούτου Πολιτιστικών Μνημείων της Αλβανίας, συνοδευόμενων συνήθως από πολύ καλής ποιότητας σχέδια αλλά πολύ μέτριας εκτύπωσης μαυρόασπρες φωτογραφίες. Ας σημειωθεί ακόμη εδώ ότι το περιοδικό «Monumentet», όπως και άλλες αλβανικές επιστημονικές εκδόσεις, είχε ελάχιστους συνδρομητές στην Ελλάδα και ότι, κατά συνέπεια, η σχετική πληροφόρηση ήταν οπωσδήποτε περιορισμένη. Ήταν, κι

αυτό, ένα από τα πολλά παράδοξα που επιβλήθηκαν από τον, μέχρι πρότινος, χωρισμό της Ευρώπης σε ανατολική και δυτική...

Αγροτική κατοικία

Σύμφωνα με τους μελετητές κ. Ε. Riza και Ρ. Thomo, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική της αλβανικής κατοικίας διακρίνεται σε δύο ευρύτερες κατηγορίες: την αγροτική και την αστική, με περαιτέρω γεωγραφικές υποδιαίρεσεις.

Η τυπολογία της αγροτικής κατοικίας από τον 14ο ως τον 18ο αι. ανιχνεύεται σε έναν αξιόλογο ρυθμό ερειπωμένων χωριών που διασώθηκαν ως τις ημέρες μας, όπως είναι π.χ. η Καμενίτσα, κοντά στους Αγίους Σαράντα, που μας παρέχει μια ολοκληρωμένη εικόνα του πολεοδομικού και αρχιτεκτονικού χαρακτήρα του οικισμού από την εποχή λίγο πριν από την οθωμανική κατάκτηση μέχρι τις αρχές του 17ου αι., όταν εγκαταλεί-

φθηκε, το Γαρδίκι, κοντά στο Αργυροκάστρο που προσφέρει μια πολύτιμη μαρτυρία για τα επιτεύγματα στον τομέα της αγροτικής κατοικίας μέχρι τον 18ο αι. κ.τ.λ.

Η τυπολογία της αγροτικής κατοικίας από τον 18ο ως τον 20ό αι. κατανέμεται σε έξι γεωγραφικές υποδιαίρεσεις. Οι τρεις πρώτες αφορούν τις βορειοδυτικές και βορειοανατολικές περιοχές, με σύνορα προς το Μαυροβούνιο και το Κοσσυφοπέδιο και τις περιοχές του κεντρικού ορεινού όγκου της Βόρειας Αλβανίας, αντίστοιχα, που παρουσιάζουν έντονες γεωμορφολογικές διαφοροποιήσεις, από τους ορεινούς όγκους των Δυναρικών Αλπεων μέχρι τα επίπεδα των ακτών της Αδριατικής και της λίμνης Σκόδρα. Οι κατοικίες των μικρών και αραιοδομημένων οικισμών των περιοχών αυτών είναι απλές ισόγειες ή διώροφες κατασκευές, με εναλλαγή λιθοδομής στο ισόγειο και ξυλοκατασκευής στον επάνω όροφο και σπανιότερα στις απλές λειτουργίες της

πατριαρχικής ζωής των γεωργών και κτηνοτρόφων κατοίκων τους. Η τέταρτη υποδιαίρεση αφορά τα παράκτια πεδινά ή ημιορεινά βαθύπεδα της κεντρικής Αλβανίας. Οι κατοικίες των περιοχών αυτών ήταν απλές ισόγειες ή διώροφες οικοδομές με ανοιχτά χαγιάτια, προσαρμοσμένες στο ήπιο κλίμα και τη ζωή των γεωργών κατοίκων τους.

Οι δύο τελευταίες υποδιαίρεσεις αφορούν τις νοτιοδυτικές και μεσημβρινές ορεινές, ημιορεινές και πεδινές περιοχές, προς το Ιόνιο Πέλαγος και τις ορεινές και ημιορεινές περιοχές της νοτιοανατολικής Αλβανίας, με σύνορα προς την Ελλάδα. Οι κατοικίες των πυκνοδομημένων οικισμών των περιοχών αυτών είναι, στην πρώτη περίπτωση, απλές ισόγειες ή διώροφες λιθόχτιστες οικοδομές, που γίνονται περισσότερο σύνθετες και με πλουσιότερα αρχιτεκτονικά και οικοδομικά στοιχεία, στο μεσημβρινό άκρο της Αλβανίας, που επαυξάνουν την αρχιτεκτονική αξία των κατοικιών της περιοχής και, στη δεύτερη περίπτωση, όπου η καλή οικονομική κατάσταση και η ύπαρξη πόλεων σε πλήρη άνθηση δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για τη μεγαλύτερη ανάπτυξη της ζώνης αυτής σε σχέση με τις υπόλοιπες και όπου οι κάτοικοι εκτός από τη γεωργία και την κτηνοτροφία επιδόθηκαν με επιτυχία στην οικοδομική, την υλοτομία, την αγγειοπλαστική, στη λιθοξοική, κ.λπ., οι κατοικίες είναι συνήθως απλές ή σύνθετες διώροφες λιθόχτιστες οικοδομές με περίτεχνα αρχιτεκτονικά στοιχεία ή συνθετότερα συγκροτήματα με οχυρωμένους πύργους (κούλες).

Αστική κατοικία

Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, οι κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις έφεραν αλλαγές στον παραδοσιακό τρόπο ζωής και κατά συνέπεια και στην πολεοδομική μορφή των αγροτικών οικισμών και στην τυπολογία της κατοικίας. Ενισχύθηκε ο συμπαγής χαρακτήρας των οικισμών, που εμπλουτίστηκαν με μαγαζιά και εργαστήρια και δημιουργήθηκαν κεντρικοί πυρήνες γύρω από την εκκλησία, το σχολείο και, αργότερα, το διοικητήριο. Ολοκληρώθηκαν πολλά έργα υποδομής, πλακοστρώθηκαν οι δρόμοι, κατασκευάστηκαν κρήνες και γενικά εμπλουτίστηκε ο αρχιτεκτονικός διάκοσμος. Οι νέοι τύποι της αγροτικής κατοικίας άγγιξαν συχνά το επίπεδο των αστικών κατοικιών της ίδιας εποχής. Οι προοδευτικές αυτές διαδικασίες εντοπίζονται κυρίως στη μεσημβρινή Αλβανία, όπου σημαντικό ρόλο έπαιξε η γειννίαση με την Ελλάδα. Αντίθετα, στη βόρεια Αλβανία διατηρήθηκε ο παραδοσιακός χαρακτήρας, τόσο της πολεοδομικής οργάνωσης όσο και της τυπολογίας των κατοικιών, με ορισμένες βελτιώσεις για μεγαλύτερη άνεση των εσωτερικών χώρων.

Οι αλβανικές πόλεις του ύστερου Μεσαίωνα, από τον 15ον έως τα μέσα του 19ου αιώνα, δεν αποτελούν αντιπροσωπευτική εικόνα της εποχής και φαίνεται να ανήκουν σε απώτερα χρόνια. Κατά τις παραμονές της οθωμανικής κυριαρχίας, εμφανίζονται

Αποψη της μοναστηριακής εκκλησίας του Αγίου Νικολάου στο Μεσοπόταμο με την ιδιότυπη αρχιτεκτονική της βυζαντινής παράδοσης, 13ος αι. (Φωτ. Λίζα Εβερτ).

Χαρακτηριστικό δείγμα παραδοσιακής αστικής κατοικίας από το Ελβασάν.

ως βιοτεχνικά και εμπορικά κέντρα της ευρύτερης περιοχής και παρουσιάζουν μορφή οχυρωμένων οικισμών, που σταδιακά επεκτείνονται και εκτός των τειχών με περιφερειακές συνοικίες (βαρόσια). Μετά την οθωμανική κατάκτηση, οι πόλεις ενισχύονται ως διοικητικά και στρατιωτικά κέντρα της νέας εξουσίας.

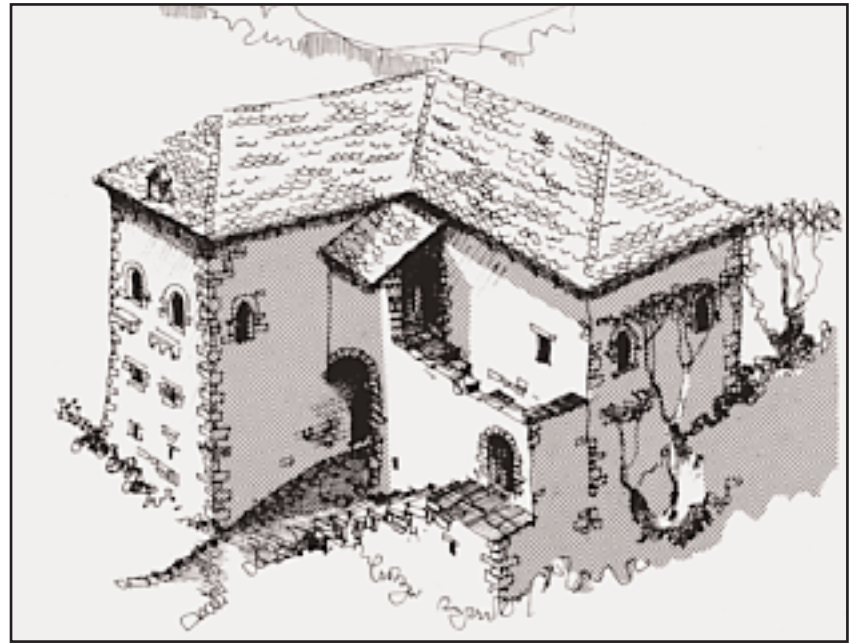
Παράλληλα, ως επακόλουθο της φορολογικής πολιτικής, καθ' όλη τη διάρκεια του 16ου αι., προωθείται και ο εξισλαμισμός του αστικού πληθυσμού. Ο 17ος αι. προοιωνίζεται την περαιτέρω ανάπτυξη των πόλεων ως παραγωγικών και εμπορικών

κέντρων αντίστοιχα, των βιοτεχνών συντεχνιών και των αγροτικών τσιφλικιών. Ο 18ος και οι αρχές του 19ου αι. σηματοδοτούν την ύψιστη ακμή των παραδοσιακών αστικών κέντρων, που αντανακλάται και σε μια εντατικότερη οικοδόμηση, στην επέκταση των ορίων των πόλεων και στην εμφάνιση των πιο εξελιγμένων παραλλαγών της αστικής κατοικίας, που, μαζί με τα εμπορικά και δημόσια κτίρια, (μαγαζιά, εργαστήρια, παζάρια, μπεζεστένια, εκκλησίες, τζαμιά, πανδοχεία, κρήνες, πλατείες, καλντερίμια, κ.τ.λ..) αποτελούν τα ωραιότερα δείγματα αρχιτεκτονικής

του ύστερου Μεσαίωνα.

Οι αστικές κατοικίες της τελευταίας αυτής περιόδου κατανέμονται σε τέσσερις βασικές υποδιαίρεσεις: την κατοικία με την «εστία» στη στάθμη του ισογείου και του ορόφου ή σπίτι των Τιράνων, την ισόγεια κατοικία με χαγιάτι διαδεδομένη κυρίως στις πόλεις της κεντρικής Αλβανίας, τη διώροφη ή τριώροφη κατοικία με τσαρντάκι, που είναι ο συνηθέστερος τύπος της αλβανικής αστικής κατοικίας και, τέλος, τον εντυπωσιακό αστικό πύργο (κούλα) ή κατοικία του Αργυροκάστρου. Οι δύο τελευταίοι τύποι

Συνέχεια στην 18η σελίδα

Αριστερά: Σχεδιαστική απεικόνιση αγροτικής κατοικίας της περιοχής Αργυροκάστρου. (Φωτ. E. Riza). Δεξιά: Σχεδιαστική απεικόνιση αγροτικής κατοικίας της περιοχής Αγίων Σαράντα. (Φωτ. L. Suli)

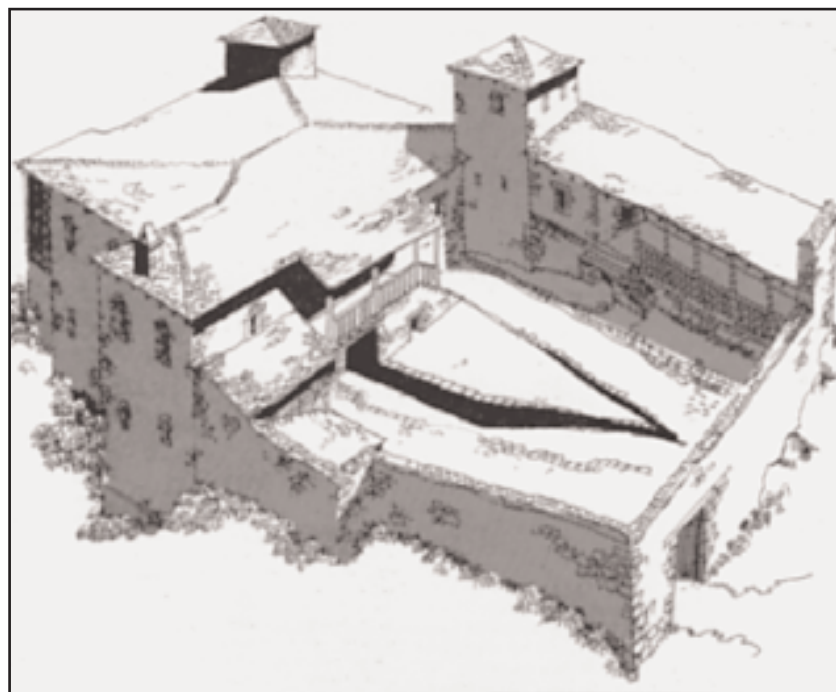
Συνέχεια από τη 17η σελίδα

εκπροσωπούν τα τελειότερα επιτεύγματα της αλβανικής αστικής κατοικίας του ύστερου Μεσαίωνα.

Στο δεύτερο μισό του 19ου και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι., οι σχετικά αργές εξελικτικές διαδικασίες της προηγούμενης περιόδου έδωσαν το προβάδισμα σε νέες και πιο ραγδαίες, που άλλαξαν την πολεοδομική και αρχιτεκτονική φυσιογνωμία των αλβανικών πόλεων. Γέμισαν οι πόλεις με καινούργια οικοδομήματα, όπως ξενοδοχεία, εστιατόρια, καφενεία, διοικητικά γραφεία και μαγαζιά. Ταυτόχρονα, με τις νέες προοθηκές κτισμάτων στα συγκροτήματα ή κατά την επέκταση των πόλεων, είχε επιχειρηθεί και μια μερική αναμόρφωση της προϋπάρχουσας ακανόνιστης δομής, κι έτσι σταδιακά η οικοδόμηση άρχισε να βασίζεται πάνω σε κανονικό ρυμοτομικό σχέδιο. Οι προϋπάρχοντες τέσσερις τύποι κατοικιών, που περιγράψαμε προηγουμένως, υπέστησαν άλλοι περισσότερες μετατροπές και αλλοιώσεις, όπως π.χ. η κατοικία των Τιράνων και η κατοικία με τσαρντάκι, κι άλλοι λιγότερες, όπως η κατοικία του Αργυροκάστρου.

Παράλληλα, νέοι τύποι κατοικιών εμφανίστηκαν δειλά, στην αρχή, και με γοργούς ρυθμούς, στη συνέχεια, κυρίως στα αστικά κέντρα, που έτυχε να φθάσουν στο αποκορύφωμα της ανάπτυξής τους την περίοδο αυτή. Η πόλη της Κορυτσάς αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα. Τα νέα πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά κριτήρια δεν άργησαν να επικρατήσουν και σε άλλες πόλεις της χώρας, που γνώρισαν τότε μεγάλη ανάπτυξη και ταχεία εξέλιξη, όπως τα Τίρανα, ιδίως μετά την ανακήρυξή τους σε πρωτεύουσα του κράτους, το Δυρράχιο, η Αυλώνα, το Φιέρι, η Σκόδρα, κ.τ.λ.. Οι πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές εξελίξεις –με τον νεοκλασικισμό, τον εκλεκτικισμό κ.ο.κ.– είχαν φθάσει σε τέτοια ομοιομορφία τύπων και μορφών, τόσο σε εθνικό όσο και σε βαλκανικό επίπεδο, που σήμαναν και το τέλος της λαϊκής αρχιτεκτονικής της Αλβανίας.

Η κήρυξη πολλών κτιρίων της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής ή και ολόκληρων πόλεων, όπως το Αργυρόκαστρο και το Βεράτι, ή ζωνών πόλε-

Σχεδιαστική απεικόνιση αμυντικού αγροτικού συγκροτήματος της περιοχής Κορυτσάς. (Φωτ. P. Thomo).

ων, όπως στη Σκόδρα, την Κορυτσά, το Ελβασάν, την Κρόια, τα Τίρανα και την Αυλώνα, ως ιστορικών μνημείων ή «πόλεων-μουσείων» ή «ζωνών-μουσείων», αντίστοιχα, σε συνδυασμό με το μέχρι πρότινος κοινωνικό και οικονομικό σύστημα, την ηθελμένη απομόνωση και την ουσιαστική απουσία μεγάλων αναπτυξιακών προγραμμάτων, διέσωσε σε μεγάλο βαθμό την εικόνα της παραδοσιακής Αλβανίας.

Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Αλβανίας παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες με αυτή των άλλων βαλκανικών χωρών. Όπως συμβαίνει και με τις άλλες μεγάλες εποχές της Αρχιτεκτονικής, όπως είναι η κλασική, η ελληνιστική, η ελληνορωμαϊκή, η βυζαντινή κ.ο.κ., έτσι σαν αποτέλεσμα διαφόρων κοινών παραγόντων, ένας νέος αρχιτεκτονικός τύπος κτιρίου διαμορφώνεται στη χερσόνησο του Αίμου κατά τον 18ο αι. και φθάνει στην ακμή του στις αρχές του 19ου αι. Όπως παρατηρεί και ο καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ν. Μουτσόπουλος, ο ενιαίος αυτός τύπος κτιρίου της εποχής εκείνης μπορούσε να απαντη-

θει από την Κωνσταντινούπολη μέχρι το Αργυρόκαστρο και από τη Βιτώλια (Μοναστήρι) μέχρι τη Δημητσάνα. Το φαινόμενο αυτό εξηγεί το γιατί οι διάφοροι λαοί της Βαλκανικής, ταξιδεύοντας σήμερα ο ένας στη χώρα του άλλου, αισθάνονται ότι βρίσκονται σε ένα συνεχές οικείο και γνώσιμο περιβάλλον. Η συνέχεια αυτή, που διασπάστηκε στη μεταγενέστερη εποχή με την επικράτηση άλλων τύπων κτιρίων, επηρεασμένων από ξένα πρότυπα, διατηρείται ακόμα στους παραδοσιακούς οικισμούς κάθε χώρας, όπως π.χ. στα δικά μας Ζαγοροχώρια και στα Μεγάλα Ζαγόρια της κοιλάδας του Αώου, στην Καστοριά και στην Αχρίδα, στο Πήλιο και στον Τύρναβο κ.ο.κ. Για τους παραπάνω λόγους, η διατήρηση των μνημείων αυτών ισοδυναμεί με τη διατήρηση της κοινής ιστορικής μνήμης των λαών τους και η καταστροφή τους θα σήμανε το τέλος της κοινής τους μοίρας.

Οι σημερινοί επισκέπτες της γειτονικής μας χώρας (μεταξύ των οποίων και ο υπογράφων, κατά το 1991, χάρη σε αποστολή του Ελληνικού Ερευνητικού Σταυρού και, κατά το 1993, χά-

ρη σε αποστολή του Τεχνικού Επιμελητηρίου της Ελλάδος και του Ελληνικού Τμήματος του Διεθνούς Συμβουλίου Μνημείων και Τοποθεσιών - ICOMOS) θαυμάζουν, ακόμη, τα καλοδιατηρημένα κτίρια και τα λιθόστρωτα του Αργυροκάστρου, τα τείχη και τον οικισμό του Ελβασάν και της Κρόιας, το ιστορικό κέντρο της Κορυτσάς, κ.ο.κ., παρά την αλγεινή εντύπωση που προκαλεί η σύγκριση με τις μορφές και, κυρίως, την κακή κατασκευαστική ποιότητα των οικοδομών που ανηγέρθησαν κατά την περίοδο του υπαρκτού σοσιαλισμού. Στη νέα, όμως, τάξη πραγμάτων που δημιουργείται, αναπόφευκτα πλέον, στη σημερινή Αλβανία εμφανίζονται νέοι κίνδυνοι για τα μνημεία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και, με την πάροδο του χρόνου, ολοένα θα αυξάνονται.

Πρώτος κίνδυνος είναι η έλλειψη νομοθεσίας περί της προστασίας των μνημείων αυτών προσαρμοσμένης στο καθεστώς της ατομικής ιδιοκτησίας και της οικονομίας της αγοράς.

Δεύτερος κίνδυνος είναι η σταδιακή αποδυνάμωση των υπηρεσιών των μνημείων αυτών, δεδομένου ότι μεγάλο μέρος του επιστημονικού και εργατοτεχνικού προσωπικού ετράπη σε αναζήτηση εργασίας σε γειτονικές χώρες (Ελλάδα, Ιταλία, κ.τ.λ.).

Τρίτος, και ίσως μεγαλύτερος, κίνδυνος είναι η ανεξέλεγκτη πλέον εκτέλεση εργασιών επισκευών, προσθηκών, ανακατασκευών κ.ο.κ. από τους σημερινούς ιδιοκτήτες των μνημείων αυτών, υπό το βάρος των πιεστικών αναγκών στέγασης και των περιορισμένων διαθέσιμων εργατικών, υλικών και χρηματικών πόρων.

Ηδη, κατά τη μνημονευθείσα αποστολή του Ελληνικού Τμήματος του ICOMOS, ετάθη χείρα φιλίας και συνεργασίας με το αρμόδιο Ινστιτούτο Πολιτιστικών Μνημείων και άλλους φορείς της γειτονικής χώρας και αναμένονται σύντομα ευνοϊκά αποτελέσματα και για τις δύο πλευρές.

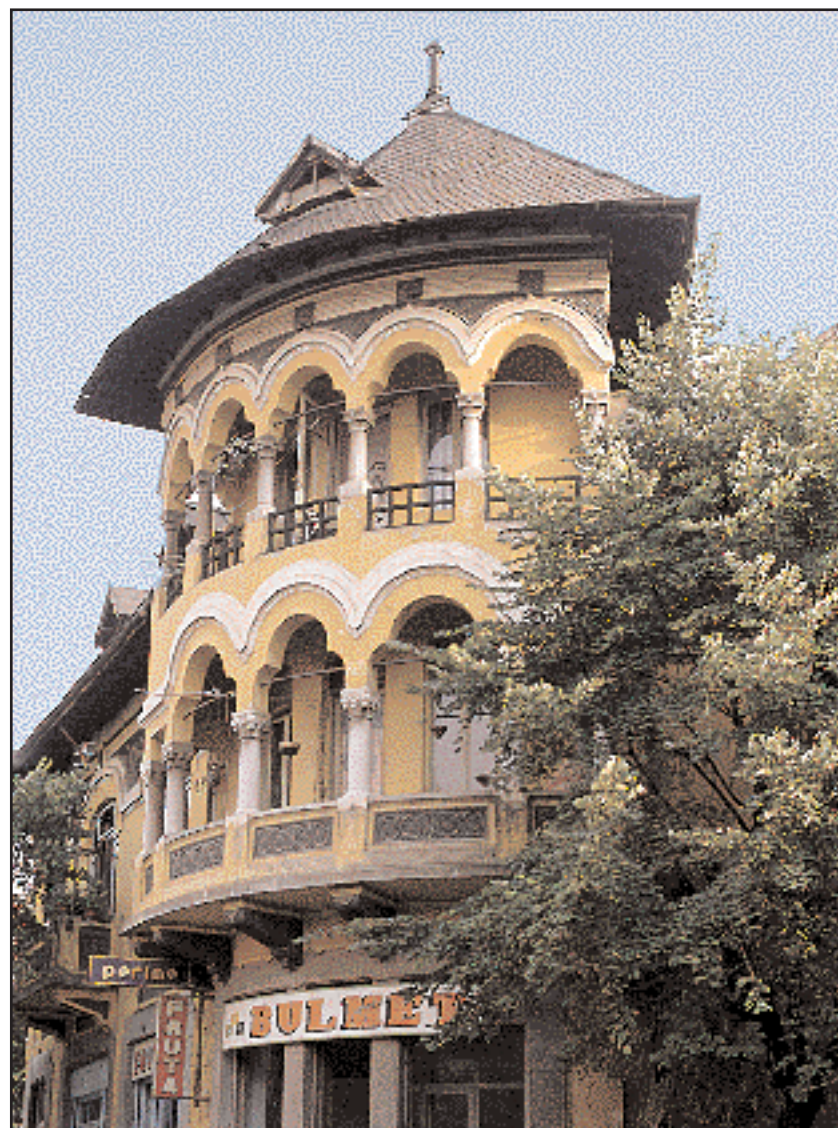
Ελπίζεται ότι παρόμοιες πρωτοβουλίες θα ενισχυθούν και θα πυκνωθούν, με την πάροδο του χρόνου και με την καλλιέργεια σχέσεων αμοιβαίας εμπιστοσύνης, ώστε να εξασφαλισθεί έτσι «ένα μέλλον για το παρελθόν».

Νεοκλασικό κτίριο του τέλους του 19ου αι., από την Κορυτσά. Το κτίριο στεγάζει τα γραφεία της Μητρόπολης της Ορθόδοξης Εκκλησίας. (Φωτ. Ν. Χαρκιολάκης)

Χαρακτηριστικό δείγμα παραδοσιακής αστικής κατοικίας από το Αργυρόκαστρο. Είναι φανερές οι ομοιότητες με αντίστοιχα παραδείγματα του ελληνικού χώρου, π.χ. Ζαγοροχώρια, Πήλιο, κ.λπ. (Φωτ. Ν. Χαρκιολάκης)

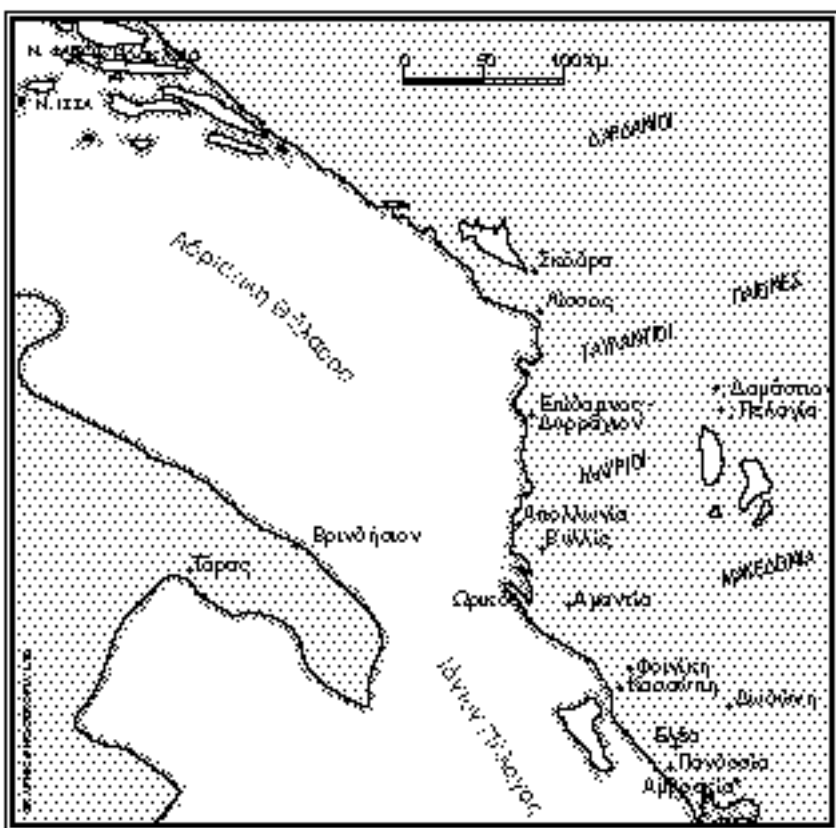
Χαρακτηριστικό δείγμα εκλεκτικιστικού-νεοβυζαντινού κτιρίου, των αρχών του 19ου αι., από την Κορυτσά. Αντίστοιχα παραδείγματα συναντάμε σε όλα σχεδόν τα μεγάλα Βαλκανικά αστικά κέντρα της περιόδου αυτής. (Φωτ. Ν. Χαρκιολάκης)

Το σημαντικό θέατρο πέντε χιλιάδων θέσεων που απεκάλυψαν οι τελευταίες ανασκαφές στην πόλη της Βύλλιδας. Στην αριστερή είσοδο του θεάτρου υπάρχουν ελληνικές επιγραφές. (Φωτ. Λίζα Εβερετ)

Αρχαία νομίσματα

Σε πόλεις βρέθηκαν ασημένια και χάλκινα νομίσματα με ελληνικές επιγραφές και θεότητες

Χάρτης στον οποίο εμφανίζονται οι κυριότερες πόλεις που έχουν κόψει νομίσματα.

Του **Αναστασίου Π. Τζαμαλή**

Προέδρου της Ελληνικής Νομισματικής Εταιρείας

ΓΙΑ τους αρχαίους η Ηπειρος εκτεινόταν από τον Αμβρακικό κόλπο μέχρι περίπου τον ποταμό Γενούσο. Κατά μήκος της ακτής της Αδριατικής, εκτεινόταν η Ιλλυρία, στο χώρο που σήμερα υπάρχουν η Αλβανία, το Μαυροβούνιο, η Βοσνία και η Κροατία. Δυτικά της Ιλλυρίας και βόρεια της Ηπείρου, ήταν η χώρα που κατοικούσαν οι Παίονες.

Στις ακτές της Ιλλυρίας υπήρχαν διάσπαρτες αρκετές ελληνικές αποικίες, οι οποίες κατά καιρούς έκοψαν νομίσματα με ελληνικές επιγραφές και ελληνικές θεότητες. Βορειότερες από αυτές ήταν η νήσος **Φάρος** (σημ. Ηναν) με την πόλη **Ηρακλεία** καθώς και η νήσος **Ισσα** (σημ.: Vis). Αποικίσθηκαν το 385 π.Χ. από Παρίους με τη βοήθεια του Διονυσίου των Συρακουσών. Στα μικρά ασημένια και χάλκινα νομίσματά τους συναντάμε κεφαλές Αθηνάς, Διός ή Ηρακλείους, καθώς και τον τράγο (σταφύλια, αμφορείς ή κανθάρους) που θυμίζουν πως η περιοχή φημιζόταν για τα κρασιά της. Η αρχαία **Σκόδρα**, που βρισκόταν στην ίδια θέση με τη σημερινή αλβανική πόλη, έκοψε χάλκινα νομίσματα μετά το 168 π.Χ. Δηλαδή μετά την κατάκτηση της

Ηπείρου και της Μακεδονίας από τους Ρωμαίους. Στα νομίσματα αυτά υπάρχει κεφαλή του Διός, της Δωδώνης, στεφανωμένη με φύλλα της ιεράς δρυός, ακριβώς όπως και στα νομίσματα του Πύρρου και της Ηπειρωτικής Δημοκρατίας. Στην πίσω όψη τους, τα νομίσματα αυτά φέρουν παράσταση τριήρους και την επιγραφή **ΣΚΟΔΡΕΙΝΩΝ**.

Το σύμβολο του Δία

Λίγο νοτιότερα βρισκόταν η **Λίσσος**, που ιδρύθηκε και αυτή το 385 π.Χ. από τον Διονύσιο των Συρακουσών. Στα χάλκινα νομίσματά της, που κόπηκαν περίπου το 211-197 π.Χ. εικονίζεται ο τράγος της Τάρου και στο οπισθότυπο κεραυνός, σύμβολο του Διός με την επιγραφή **ΑΙΣΣΙΤΑΝ**.

Ακόμη νοτιότερα ήταν η **Επίδαμνος**, η οποία ιδρύθηκε το 623 περίπου π.Χ. από Κερκυραίους αποίκους. Γρήγορα αναπτύχθηκε σε κέντρο της ευρύτερης περιοχής που κατοικούσε ο λαός των Δυρραχινών στο όνομα των οποίων έκοβε τα νομίσματά της. Η διαμάχη της Κορίνθου με την Κέρκυρα για την κατοχή της Επίδαμνου αποτέλεσε την αφορμή της εκρήξεως του Πελοποννησιακού Πολέμου (431 π.Χ.). Αργότερα, μετονομάσθηκε από τους

Ρωμαίους **Δυρράχιον** και εξακολούθησε να παίζει σημαντικό ρόλο σαν το κύριο λιμάνι επικοινωνίας με το Βρινδήσιον και αρχή της Εγνατίας οδού. Στην πλούσια νομισματοκοπία της, χρησιμοποιείται παράσταση αγελάδας που θηλάζει μοσχάρι και ένα διπλό αστεροειδές κόσμημα. Την περίοδο 350-229 μΧ. χρησιμοποιούνται οι παραστάσεις των κορινθιακών νομισμάτων: Πήγασος και κεφαλή Αθηνάς. Μία άλλη σημαντική αποικία των Κερκυραίων ήταν η **Απολλωνία**, η οποία ακολουθούσε πιστά στα νομίσματά της τις παραστάσεις της Επιδάμνου Την κεφαλή του Δωδωναίου Διός, ξαναβρίσκουμε στα χάλκινα νομίσματα της **Βυλλίδος** (ΒΥΛΛΙΟΝΩΝ), της **Αμαντίας** (ΑΜΑΝΤΩΝ) και του **Ωρικού** (ΩΡΙΚΙΩΝ) που, κατά την παράδοση, ιδρύθηκε στις εκβολές του Αώου από περιπλανημένους Ευβοείς, οι οποίοι επέστρεφαν από την Τροία. Οι τρεις αυτές πόλεις –που αποτελούσαν κέντρα ευρύτερων περιοχών κατοικουμένων από ομωνύμους λαούς– με τα νομίσματά τους, τα οποία κόπηκαν το 238-168 π.Χ., δείχνουν τους ισχυρότατους δεσμούς που διατηρούσαν με το πανάρχαιο ιερό της Δωδώνης.

Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε και τα αργυρά νομίσματα δύο πόλεων της ενδοχώρας (στα ιλλυρο-παιονικά σύνορα) που η θέση και ο ρόλος τους παραμένουν άγνωστες. Πρόκειται για το **Δαμάστιον** και την **Πελαγία**, των οποίων τα σχετικώς άφθονα νομίσματα, ιδίως της πρώτης, κομμένη στη διάρκεια του 4ου αιώνα π.Χ. δείχνουν πως βρισκονταν σε περιοχή με πλούσια αργυρωρυχεία.

Στην περιοχή της κυρίως Ηπείρου έχουμε νομίσματα των ισχυρών φυλών των **Μολοσσών** (4ος αι.) και των **Αθαμάνων** (χάλκινα, 220-190 π.Χ.), καθώς και των πόλεων **Αμβρακίας**, **Δωδώνης** (χάλκινα, μετά το 168 π.Χ.), **Ελέας** (4ος αι.) **Κασσώπης** (χάλκινα, 4ος αι.), **Πανδοσίας** (χάλκινα, 3ος αι.)

Προτομή του Πύρρου, βασιλιά των Μολοσσών. Από τις σημαντικότερες στρατιωτικές φυσιογνωμίες της αρχαιότητας. Πολέμησε με επιτυχία εναντίον των Ρωμαίων και Καρχηδονίων. Οι μεγάλες απώλειες δεν του επέτρεψαν να εκμεταλλευθεί τις νίκες του. Κλασική η φράση του «άλλη μια τέτοια νίκη και χαθήκαμε».

και **Φοινίκης** (χάλκινα, 3ος αι.).

Το 342 π.Χ. ο βασιλέας των Μολοσσών, Αλέξανδρος, με τη βοήθεια του Φιλίππου Β' της Μακεδονίας, συνένωσε υπό το σκήπτρο του ολόκληρη την

Ηπειρο. Το 334 επιχείρησε εκστρατεία στην Ιταλία, όπου και σκοτώθηκε σε μάχη κατά των Λουκανών, το 330 π.Χ. Στα χάλκινα νομίσματά του, κυριαρχούν παραστάσεις συνδεδεμένες με τη

λατρεία του Διός της Δωδώνης. Υπάρχουν και μερικά σπάνια χρυσά και αργυρά νομίσματα με το όνομά του (ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟΥ, για να μη συγχέεται με το σύγχρόνό του, Αλέξανδρο Γ' της Μακεδονίας) που κόπηκαν στον Τάραντα, στη διάρκεια της άτυχης εκστρατείας του.

Χάλκινα του Πύρρου

Οι επόμενοι τρεις βασιλείς της Ηπείρου δεν φαίνεται να έκοψαν νομίσματα. Αντίθετα ο τελευταίος και σημαντικότερος, ο Πύρρος (295-272 π.Χ.) έκοψε αρκετά χάλκινα. Σώζονται, επίσης, μερικά χρυσά και αργυρά κομμένα στους Επιζεφυρίους Λοκρούς και στις Συρακούσες. Οπως είναι γνωστό, ο Πύρρος επιχείρησε εκστρατεία στη Μεγάλη Ελλάδα και πολέμησε με επιτυχία εναντίον των Ρωμαίων και των Καρχηδονίων. Αδυνατώντας, όμως, να αναπληρώσει τις απώλειές του, το 277 π.Χ., εγκατέλειψε την προσπάθεια και έμεινε ιστορική η φράση του «Άλλη μια τέτοια νίκη και χαθήκαμε».

Μετά το θάνατο του Πύρρου, η Ηπειρος κυβερνήθηκε δημοκρατικά μέχρι το 168 π.Χ. οπότε υπέκυψε στους Ρωμαίους. Από αυτή την περίοδο σώζονται αρκετά χάλκινα και αργυρά νομίσματα με την επιγραφή ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ. Δεκάδες αιώνες πέρασαν από τότε. Πολλές από τις ελληνικές πόλεις χάθηκαν. Καινούργιοι λαοί προσετέθησαν εκεί καθώς και άλλες γλώσσες που ήρθαν να σβήσουν τις ελληνικές ονομασίες. Κάπου-κάπου ίσως μια τυχαία αναφορά από κάποιον αρχαίο συγγραφέα.

Αψευδείς, όμως και ολοζώντανοι μάρτυρες παραμένουν τα νομίσματά τους με τις ελληνικές επιγραφές και τις ελληνικές θεότητες.

Χάλκινο νόμισμα Πύρρου (295-272 π.Χ.) Κεφαλή Δωδωναίου Διός στεφανωμένου με φύλλα δρυός. Κεραυνός και ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΠΥΡΡΟΥ μέσα σε στεφάνι δρυός. Ο κεραυνός και η δρυς ήσαν ιερά σύμβολα του Δία. (Συλλογή Τραπεζίης Πίστewς).

Αργυρός Στατήρ Επιδάμνου - Δυρραχινών (400-350 π.Χ.). Αγελάδα με μοσχάρι που θηλάζει. Στην πίσω όψη αστεροειδή κοσμήματα εντός τετραγώνου, Δ-ΥΡ (ΑΧΙΝΩΝ) και ρόπαλο. (Συλλογή Τραπεζίης Πίστewς)

Χάλκινο νόμισμα Ισσας (4ος αι. π.Χ.). Καθώς στην περιοχή κυριαρχούσαν τα κορινθιακά νομίσματα ως εμπροσθότυπος χρησιμοποιήθηκε η κεφαλή της Αθηνάς με κορινθιακή περικεφαλαία. Στον οπισθότυπο, όμως, οι Πάριοι άποικοι χάραξαν το έμβλημα της μητροπόλεώς τους, τον τράγο. (Συλλογή Βρετανικού Μουσείου).

Αργυρό Τετράδραχμο Δαμαστίου (περίπου 380-360 π.Χ.). Κεφαλή δαφνοστεφανωμένου Απόλλωνος και τρίπους λέβης με επιγραφή ΔΑΜΑ-ΣΤΙΝΩΝ. Οι παραστάσεις αντιγράφουν τους τύπους των νομισμάτων της Χαλκιδικής Ομοσπονδίας. (Συλλογή Τραπεζίης Πίστewς).

Η Ορθόδοξη Εκκλησία

Λειτουργούν και πάλι οι ναοί μετά πολύχρονες δοκιμασίες και περιπέτειες

Του **Ι. Μ. Χατζηφώτη**

Διευθυντή Γραφείου Τύπου Ι. Συνόδου Εκκλησίας της Ελλάδος

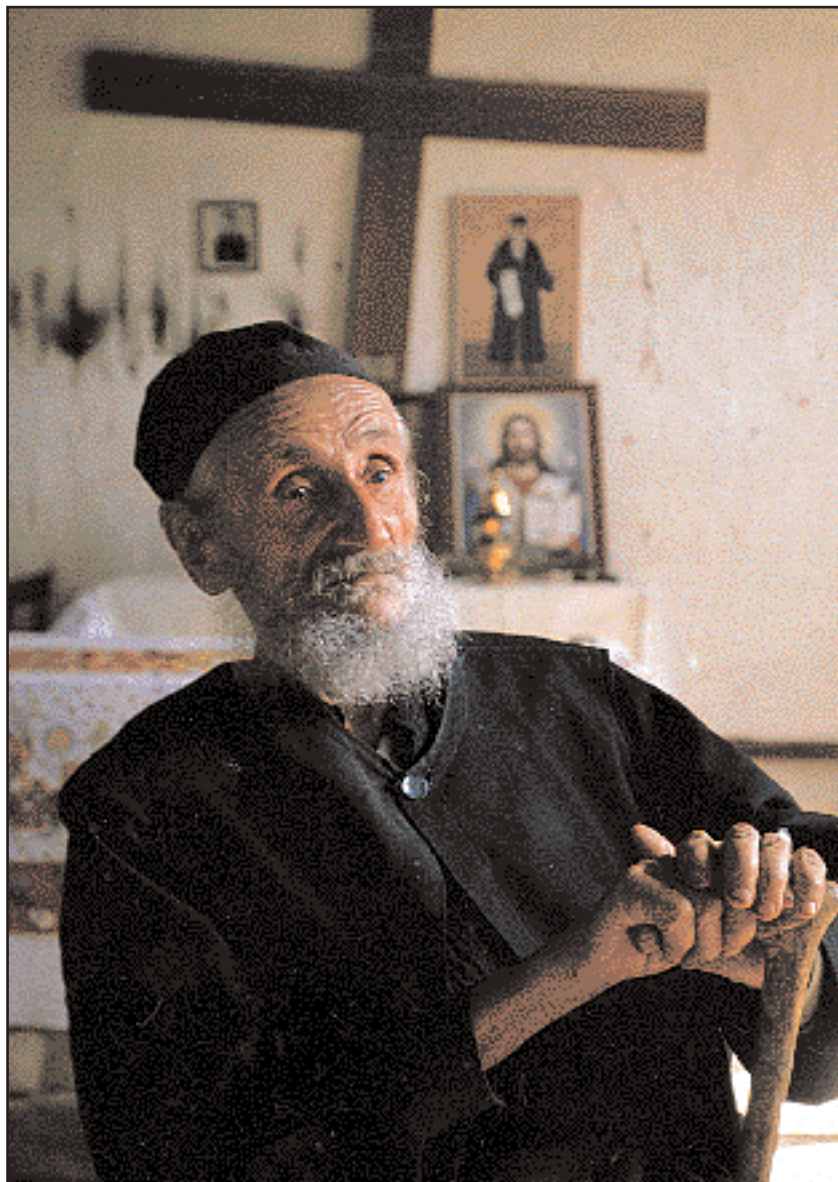
Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ Αλβανία, όπως άλλωστε και ο ελλαδικός χώρος αποτελούσαν κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας επαρχίες της πνευματικής δικαιοδοσίας του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Αυτοκέφαλη και η Ορθόδοξη Εκκλησία της πρώτης υπέστη σοβαρές δοκιμασίες και περιπέτειες.

Αν η ιστορία της Εκκλησίας της Αλβανίας ξεκινάει το 1937, για να διακοπεί απότομα το 1967 από το ολοκληρωτικό καθεστώς του Εμβέρ Χότζα, μαζί με το γενικό σταμάτημα κάθε θρησκευτικής ζωής και εκδήλωσης στη γειτονική χώρα, ουσιαστικά με το Κληρικολαϊκό Συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 1922 στο Βεράτιο και προέβη σε ανακήρυξη της αυτοκεφαλίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας ερήμην του Ιερού Κέντρου του Φαναρίου, τίθεται το εκκλησιαστικό θέμα στη χώρα αυτή, που θα διέλθει από διάφορες φάσεις, για να καταλήξει στις 12 Απριλίου 1937 με την έκδοση του Πατριαρχικού και Συνοδικού Τόμου, με τον οποίο αναγνωριζόταν επίσημα το Αυτοκέφαλο της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας. Σύμφωνα μ' αυτόν, όφειλε να λαμβάνει το Άγιο Μύρο από τη Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία, ενώ προβλεπόταν:

«Προκειμένου περί ζητημάτων ή αποριών γενικότερας εκκλησιαστικής φύσεως, εξερχομένων των ορίων της δικαιοδοσίας των επιμέρους Αυτοκεφάλων Εκκλησιών», ο Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας θα «απευθύνεται προς τον Αγίατατον Πατριαρχικόν Οικουμενικόν Θρόνον, δι' ου η κοινωνία μετά πάσης Επισκοπής Ορθοδόξων των ορθοτομούντων τον λόγον της αληθείας και ζητή ούτω την έγκυρον των αδελφών Εκκλησιών γνώμην και αντίληψιν».

Αρση καθαιρέσεων

Το εκκλησιαστικό ζήτημα της Αλβανίας, όπως συνέβη σε ανάλογες περιπτώσεις άλλων χωρών (Βουλγαρία κ.λπ.), είναι συνδεδεμένο με τον αλβανικό εθνισμό και συνδέεται με την εν γένει προσπάθεια δημιουργίας αλβανικής εθνικής και κρατικής οντότητας. Σε αντίθεση με τους Αλβανιστές που πρωτοστάτησαν σ' αυτό εκβάλλοντας την ελληνική όχι μόνο από τα σχολεία, αλλά και τους ναούς του κράτους, οι Βορειοπειρώτες στάθηκαν πάντοτε στερεά προσηλωμένοι στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Πολύ σημαντικό ρόλο στη διευθέτηση του όλου ζητήματος διαδραμάτισε ο Πατριαρχικός Εξαρχος

Τσερκοβίτσα - Μάλτσανη. Πενήντα τρία χρόνια, ο γέρος ιερωμένος, άλλοτε κρυφά κι άλλοτε φανερά, στάθηκε πιστός στην υπηρεσία του Θεού. Τα μάτια καθρεπτίζουν τη μυστική ενατένιση. Ο Χριστός και ο Πατρο-Κοσμάς συντροφεύουν... (Φωτ. Λίζα Εβερτ).

Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρυσανθος, ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος. Με μεσολάβησή του ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βενιαμίν ήρε τις καθαιρέσεις του ανακηρυχθέντα το 1929 ως Μητροπολίτη Δυρραχίου, τοποτηρητή Ι.Μ. Κορυτσάς και Αρχιεπισκόπου Βησσαρίωνα Τζοβάννη και του ανακηρυχθέντα τον ίδιο χρόνο ως Μητροπολίτη Βελεγράδων Αγαθαγγέλου Τσάμππση, όπως και του ιερέα Αϊ Βασιλείου Μάρκου, που είχαν πρωταγωνιστήσει στα γεγονότα κατά του Φαναρίου, αφού προηγουμένως υπέβαλαν τις παραιτήσεις τους και ζήτησαν τη συγγνώμη του Οικουμενικού Θρόνου.

Η πρώτη επίσημη Σύνοδος της Εκκλησίας της Αλβανίας απαρτίστηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Τιράνων και πάσης Αλβανίας Χριστόφορο Κίση,

τον Επίσκοπο Βερατίου, Αυλώνος και Κανίνης Αγαθάγγελο Τσάμππση, τον Επίσκοπο Κορυτσάς Ευλόγιο και τον Επίσκοπο Αργυροκάστρου Παντελεήμονα. Ο Αρχιεπίσκοπος Χριστόφορος καταγόταν από το Βεράτιο και ήταν βοηθός Επίσκοπος στην Ι. Μητρόπολη Δέρκων με τον τίτλο του Συνάδων. Ο Κορυτσάς Ευλόγιος Μουρίλας χειροτονήθηκε, όπως και ο Αργυροκάστρου Παντελεήμων Κατόκος στις 11 Απριλίου 1937 στον Π. Ναό του Αγίου Γεωργίου στο Φανάρι και στο Ναό της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Ο Ευλόγιος ήταν Αγιορείτης μοναχός. Σπούδασε μετά στην Αθηνιάδα, στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (Θεολογική και Φιλοσοφική σχολή). Γεννήθηκε το 1880- στη Ζήτησα της Κορυτσάς και απεβίωσε το 1961. Κουρά της μονής Φιλοθέου έγι-

νε μετά Λαυριώτης. Χρημάτισε πρώτος του Αγίου Ορους και δίδαξε από το 1935 ως το 1937, που εξελέγη, στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Από το 1942 ως το 1949 δίδαξε στο Εθνικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Όπως σημειώνει ο αείμνηστος καθηγητής της Βυζαντινής Φιλολογίας Ν.Β. Τωμαδάκης (Κλεις της Βυζαντινής Φιλολογίας, Θεσσαλονίκη 1993, δ' εκδ., σελ. 127): «Ο επί μικρόν καθηγητής εν Αθήναις Ευλόγιος Κουρίλας έγραψε υπό τον τίτλον «Heraclaea Sacra» δίτομον (1957-1958) έργον περί της εκκλησ. ιστορίας Θράκης και δη Ηρακλείας, αγιολογικά, καταλόγους αρχιερέων κ.λπ., κατέλιπε δε σημαντικόν ανέκδοτον έργον περί των λογίων του Αθω».

Οι δυσλειτουργίες

Σοβαρά προβλήματα δυσλειτουργίας δεν άργησαν να φανούν στην Εκκλησία της Αλβανίας. «Φαίνεται, σημειώνει ο Γλαβίνας, ότι ο Αρχιεπίσκοπος της Αλβανίας Χριστόφορος έφερε στην επιφάνεια αρκετά παλιές αντιθέσεις και αντιπάθειες, γιατί μόνο έτσι μπορεί να εξηγηθεί η προσπάθειά του να απομακρύνει τον Ευλόγιο από την Κορυτσά. Από την άλλη όμως πλευρά έδειξε συμπάθεια σε επιφανείς Αλβανιστές, όπως στον Επίσκοπο Αγαθάγγελο, που προοριζόταν για την επισκοπή Κορυτσάς».

Ο μεν Ευλόγιος Κουρίλας παύθηκε το 1939 από τους Ιταλούς, που είχαν καταλάβει την Αλβανία, ο δε Αργυροκάστρου Παντελεήμων το 1941, αφού είδε τον ελληνικό στρατό να ελευθερώνει το Αργυρόκαστρο, υποχρεώθηκε να καταφύγει στην Αθήνα, όπου ανέλαβε την αρχηγία της Κεντρικής Επιτροπής Βορειοηπειρωτικού Αγώνος (ΚΕΒΑ). Το 1942 ο Βησσαρίων Τζοβάννης έγινε Επίσκοπος Βερατίου, Αυλώνος και Κανίνης. Πέθανε το 1959 στη φυλακή, όπου τον είχαν ρίξει ως αντιτιθέμενο στο καθεστώς του Χότζα. Ο Αγαθάγγελος Τσάμππση, όπως σχεδιαζόταν, έγινε Επίσκοπος Κορυτσάς. Τον διαδέχθηκε όταν απεβίωσε το 1946 ο Πάσκο Βονδίτσα, πιστός κι αυτός στο καθεστώς Χότζα. Το 1958 απεβίωσε στη Μονή Αρδενίτσας, όπου τον είχαν εξορίσει το 1949, ο Αρχιεπίσκοπος Χριστόφορος.

Ταυτόχρονα απομάκρυναν τον βοηθό επίσκοπό του Απολλωνίας Ειρηναίο και ανήγαγαν σε αρχιεπίσκοπο Τιράνων τον επίσκοπο Κορυτσάς Πάσκο (Παΐσιο). Ο γιος του -προερχόταν εξ εγγάμων και είχε χηρεύσει, όταν τον έκαναν Κορυτσάς- ήταν υπουργός Κρατικού Ελέγχου του Χότζα. Ο Παΐσιος ήλθε σε αντίθεση με το Φανάρι και στράφηκε προς το πα-

Ο τότε Πατριарχικός Εξαρχός και σήμερα Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας κ. Αναστάσιος, κατά την πρώτη δοξολογία στο Μητροπολιτικό Ναό των Τιράνων την 16η Ιουλίου 1990.

τριαρχείο Μόσχας, με το οποίο ανέπτυξε στενές σχέσεις.

Το 1952 τη Σύνοδο της Εκκλησίας της Αλβανίας, εκτός από τον Αρχιεπίσκοπο Παΐσιο, αποτελούσαν ο επίσκοπος Αργυροκάστρου Δαμιανός Κοκονέσης, ο επίσκοπος Κορυτσάς Φώτιος Ντούνης και ο επίσκοπος Βερατίου, Αυλώνος και Κανίνης Κύριλλος Νάγλαρης. Από αυτούς ο Φώτιος ήταν Βορειοηπειρώτης και καταγόταν από τη Χειμάρα, όπως και ο βοηθός επίσκοπος του Αρχιεπισκόπου Σωφρόνιος από τη Χοτούστα της Κορυτσάς, που ήταν κουρά της Μ. Μεγίστης Λαύρας Αγίου Ορους. Το 1966 τον Παΐσιο διαδέχθηκε ως Αρχιεπίσκοπος Τιράνων ο Δαμιανός Κοκονέσης. Ένα χρόνο μετά (1967) ο Χότζα κατήγγειλε κάθε ίχνος θρησκευτικής ζωής στην Αλβανία και μαζί την αντικανονική ιεραρχία της, που συμπορευόταν άλλωστε μαζί του.

Οι κληρικοί αποσηματίστηκαν, οι ναοί έκλεισαν και μετατράπηκαν σε αποθήκες, σταύλους κ.λπ., διώχθηκαν και φυλακίστηκαν όσοι τολμού-

σαν να εκδηλώνουν θρησκευτικά καθήκοντα ή αισθήματα, λ.χ. ακόμη και το σημείο του Σταυρού να κάνουν. Ιερά κειμήλια καταστράφηκαν, εκτός από όσα πρόλαβαν να κρύψουν οι πιστοί. Πριν το 1967 υπήρχαν στην Αλβανία 330 ορθόδοξες ενορίες και 25 μοναστήρια. Σ' ένα από αυτά σώζονται (στο Κολικόντασι) τα λείψανα του εθνομάρτυρα Αγίου Κοσμά του Αιτωλού.

Ελεύθερη έκφραση

Με τη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος (Χριστούγεννα 1990), άρχισαν σταδιακά να επαναλειτούργουν οι ναοί και τον Ιούλιο 1991 έφθασε στην Αλβανία ο Πατριарχικός Εξαρχός Επίσκοπος Ανδρούσης Αναστάσιος Γιαννουλάτος, που ήδη τον Ιανουάριο είχε ορίσει το Οικουμενικό Πατριαρχείο, για να ανασυγκροτήσει την Εκκλησία της Αλβανίας, αλλά μόλις τότε του επιτράπηκε από τις αλβανικές αρχές να μεταβεί στα Τίρανα. Αμέσως επιδόθηκε στο πολύ δύσκολο αυτό έργο. Πρώτο μέλημά

του ήταν η σύγκληση της Γενικής Κληρικολαϊκής Συνέλευσης, όπου έλαβαν μέρος 15 κληρικοί και 30 λαϊκοί και η οποία συγκρότησε το Γενικό Εκκλησιαστικό Συμβούλιο από τον Εξαρχο, 4 ορισθέντες Αρχιερατικούς Επιτρόπους και 4 λαϊκά μέλη.

Στις 24 Ιουνίου 1992 το Οικουμενικό Πατριαρχείο εξέλεξε τον ήδη ονομασθέντα από την Εκκλησία της Ελλάδος Μητροπολίτη Ανδρούσης Αναστάσιο Αρχιεπίσκοπο Τιράνων και πάσης Αλβανίας, τον Αρχιμανδρίτη Χριστόδουλο Μουστάκα (της Ι. Μ. Τρίκκης και Σταγών) Μητροπολίτη Κορυτσάς, τον Αρχιμανδρίτη Αλέξανδρο Καλπακίδη (της Ι. Μ. Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως) Μητροπολίτη Αργυροκάστρου και τον Αρχιμανδρίτη Ιγνάτιο Τριάντη (της Ι. Μ. Θηβών και Λεβαδείας) Μητροπολίτη Βερατίου, Αυλώνος και Κανίνης. Και οι τρεις παραμένουν αχειροτόνητοι, γιατί ως σήμερα η Αλβανία αρνείται να προέρχονται, εκτός από τον Αρχιεπίσκοπο και οι άλλοι ιεράρχες της Εκκλησίας της Αλβανίας από την Εκκλησία της Ελλάδος. Αυτό, βέβαια, είναι παράλογο, γιατί το Φανάρι δεν μπορούσε να βρει αλλού ικανά στελέχη, αφού επί 23 χρόνια (1967-1990) η εκκλησία της Αλβανίας είχε καταργηθεί και επιζούσαν μερικοί γέροντες ιερείς.

Ο Προκαθήμενος της Εκκλησίας της Αλβανίας Αναστάσιος, αν και χωρίς ιεράρχες, έχει επιδοθεί από την ενθρόνισή του (2 Αυγούστου 1992 στον Καθεδρικό ναό Ευαγγελισμού Τιράνων) σε ένα πολύ σοβαρό και συστηματικό ανορθωτικό έργο. Ηδη έχουν ανεγερθεί 15 ναοί, έχουν επισκευασθεί άλλοι 50, ενώ πολλοί άλλοι κτίζονται ή επιδιορθώνονται, λειτουργεί εκκλησιαστικό τυπογραφείο, εκδίδεται στα αλβανικά μηνιαία εκκλησιαστική εφημερίδα, έχουν χειροτονηθεί περί τους 50 νέοι κληρικοί, λειτουργεί κανονικά ιερατική σχολή και αναπτύσσεται πλούσιο κοινωνικό και φιλανθρωπικό έργο.

Το μικρό κορίτσι ανάβει ένα κεριά στη ρημαγμένη εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, στο χωριό Πεσκοβίκι. Πριν από το 1967 υπήρχαν 330 ορθόδοξες ενορίες. Μετά την πτώση του καθεστώτος, άρχισε και πάλι το έργο ανεγέρσεως και επισκευής ναών. (Φωτ. Λίζα Εβερτ).

Ο Αρχιεπίσκοπος Αναστάσιος

Ο Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας κ. Αναστάσιος Γιαννουλάτος γεννήθηκε στον Πειραιά το 1929. Είναι πρωτεργάτης της θρησκευολογικής έρευνας των αφρικανικών θρησκειών και εκ των κυριότερων οργανωτών της ορθόδοξης εξωτερικής Ιεραποστολής. Αριστούχος πτυχιούχος και διδάκτωρ της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές θρησκευολογίας, Εθνολογίας, ιεραποστολικής, Αφρικανολογίας στα Πανεπιστήμια Αμβούργου, Μαμβούργου Γερμανίας και ερευνητική εργασία στο Makarere University College, Καμπάλα, Ουγκάντα. Ομιλεί αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά. Διετέλεσε διευθυντής του «Κέντρου Ιεραποστολικών Σπουδών» στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1971-1976), καθώς επίσης του «Διορθόδοξου Κέντρου Αθηνών της Εκκλησίας της Ελλάδος» (1971-1975). Το 1976 εξελέγη τακτικός καθηγητής Ιστορίας των Θρησκευμάτων του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ο Αρχιεπίσκοπος Αναστάσιος χειροτονήθηκε διάκονος το 1960, πρεσβύτερος το 1964. Το 1972 εξελέγη Επίσκοπος Ανδρούσης και Γενικός Διευθυντής της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος. Διετέλεσε επίσης Αντιπρόεδρος του Διεθνούς Οργανισμού Ορθόδοξων Νεολαίας «Σύνδεσμος» (1964-1977), μέλος της Διεθνούς Επιτροπής για ιεραποστολικές σπουδές του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών και Γραμματείς για την ιεραποστολική έρευνα στην Γενική Γραμματεία του Π.Σ.Ε. Επίτιμο μέλος του Kuratorium του Ρωμαιοκαθολικού Ιδρύματος Pro Oriente Βιέννη, από το 1989. Είναι μέλος του «Διεθνούς Συμβουλίου» του World Conference on Religion and Peace από το 1985. Πρόεδρος - Συντονιστής της Commission on World Mission and Evangelism του Π.Σ.Ε. (1984-1991).

Στη δεκαετία 1981-91 διετέλεσε Τοποτηρητής της Ι. Μητροπόλεως Ειρηνοπόλεως - Ανατολικής Αφρικής (Κέννα, Ουγκάντα, Τανζανία), όπου ίδρυσε και οργάνωσε την Πατριαρχική Σχολή «Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος». Τον Ιανουάριο του 1991 ανέλαβε την θέση του Πατριαρχικού Εξαρχού στην Αλβανία και από τον Ιούνιο του 1992 Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας. Τον Δεκέμβριο του 1993 εξελέγη αντεπιστέλλον Μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.

Η μεγάλη κατάγραφη κοιμητηριακή βασιλική του Αγίου Αθανασίου Μοσχοπόλεως. Μπορεί να προσέξει κανείς τις ενδείξεις των τάφων που δεν έπρεπε να θυμίζουν θρησκευτικά σύμβολα.

Η κεντρική εκκλησία της Μοσχοπόλεως, ο Άγιος Νικόλαος.

Η προσφορά της Μοσχόπολης

Υπήρξε σπουδαίο πνευματικό και οικονομικό κέντρο της Βαλκανικής

Παράσταση καταστρεπτικού σεισμού στον Άγιο Αθανάσιο Μοσχοπόλεως.

Του Παναγιώτη Χριστόπουλου, δ.φ.

Διευθυντή της Βιβλιοθήκης της Βουλής

«Ω Μοσχόπολις, Μοσχόπολις, πού
το κάλλος σου,
πού η μορφή σου, ην περί το ιζ' αιώ-
να είχες;

Εχθιστοι μερόπων προυξένησάν μοι
τον όλεθρον

Δώη μοι Κύριος την προτέραν μου
μορφήν,
προσβείαις του Τιμίον Προδρόμου».

Μ' ΑΥΤΕΣ τις επιγραμματικές φράσεις, άγνωστος, αλλά ευμαθέστατος μοναχός, απομνημείωνε στον κώδικα της μονής Προδρόμου Μοσχοπόλεως την καταστροφή της ακμαζούσης πόλεως τις πρώτες ημέρες του Σεπτεμβρίου 1769. Σαράντα δύο χρόνια αργότερα, το 1813, ο Αθανάσιος Ψαλλίδας, αφού διέσχισε βαρύθυμα τους δρόμους της, συνόψισε μελαγχολικά τις εντυπώσεις του στα χαρτιά του, γράφοντας: «Εδώ ήταν η ποτέ Βοσκόπολι».

Η Μοσχόπολη βρίσκεται 24 χλμ. Β.Δ. της Κοριτσάς επί των ανατολι-

κών υπωρειών των ορέων της Οπάρεως και καταλαμβάνει οροπέδιο ύψους 1.200 μ., περιβάλλοντος ιδιαίζοντως μαγευτικού.

Οι Δημητριάδες Γρηγόριος Κωνσταντάς και Δανιήλ Φιλιππίδης είναι λιτοί στην περιγραφή τους: «...εις το δυτικό της κυρίως Μακεδονίας είναι η Βοσκόπολι ή Μοσκόπολι, πόλι μεγάλη και όμορφη ανάμεσα εις βοννά εις μια πεδιάδα χαριέστατη, κατάρρητη από νερά θαυμάσια. Τρέχουν από μέσα της τρεις ράκες, οι οποίοι χύνονται εις έναν ποταμό οπου απερνά από κάτω της προς βορρά. Ο αέρας της είναι καθαρώτατος και υγιεινότατος και τεκμήριο είναι οι άνθρωποι οπου είναι σχεδόν όλοι όμορφοι, ασπροκόκκινοι και ενεκτικοί. Τα πέριξ βοννά είναι χαριέστατα, κατάφρατα από πεύκους και ελάχια υψηλότατα.»

Ο τόπος εμφανίζεται ιδεώδης για την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας και δεν πρέπει να αμφιβάλλει κανείς ότι κατοικήθηκε σε απώτερες εποχές. Φιλολογική μνεία του τοπωνυμίου Βοσκόπολη, το οποίο προοδευτικά διαμορφώθηκε σε Μοσχόπολη, δεν υπάρχει παλαιότερη από τις αρχές του ιζ' αιώνα.

Η ίδρυση του μονυδρίου του Προδρόμου το 1630 μπορεί να σημαίνει ότι ο οικισμός αρχίζει να αποκτά κάποια σημασία: να αυξάνεται εις πληθυσμόν και να αποβάλλει τον μονομερή κτηνοτροφικό του χαρακτήρα. Αυτό δεν ήταν τυχαίο. Η Μοσχόπολη βρίσκεται δίπλα στην παραλλαγή της Εγνατίας οδού που ακολουθεί τον ρου του Δέβολη ποταμού μέχρι λίγο νοτιότερα από το Ελβασάν. Εκεί συναντάει τον άλλο κλάδο της αρτηρίας, ο οποίος περνάει ανατολικά από τις Πρέσπες, φθάνει στην πόλη Αχρίδα, γυροφέρνει το βόρειο τμήμα της λίμνης, περνώντας από τη Στρούγκα και κατόπιν ακολουθεί την κοιλάδα του Γενούσου ή Σκούμπη, ανηφορίζει στην Καβάγια και καταλήγει στο Δυρράχιο, την αρχαία Επίδαμνο. Η Μοσχόπολη είναι αναγκαστικό πέρασμα αυτού του δρόμου, δηλαδή κλεισώρεια ή δερβένι, «δια του οποίου άλλοτε διήρχοντο καραβάνια 200-500 ίππων». Όπως ήταν φυσικό, οι Μοσχοπολίτες ακολούθησαν τον ρου του Δέβολη και το δρόμο των καραβανιών μέχρι το Δυρράχιο, έπλευσαν εν συνεχεία προς την πό-

Συνέχεια στην 26η σελίδα

Ο Άγιος Ιάκωβος ο Πέρσης, στρατιωτικός άγιος από τις τοιχογραφίες της βασιλικής του Αγίου Νικολάου Μοσχόπολεως.

Ο Άγιος Μερκούριος, στρατιωτικός άγιος από τις τοιχογραφίες της βασιλικής του Αγίου Νικολάου Μοσχόπολεως.

Συνέχεια από την 24η σελίδα

λη των τεναγών, τη νύμφη του Αδρία, τη Βενετία και μπήκαν στα κυκλώματα του βενετικού εμπορίου. Μια καινούργια εποχή άρχισε για τη Μοσχόπολη.

Σύμφωνα με αρχειακό υλικό από τη Βενετία και το Παρίσι, χρονολογούμενο από το 1696 και εξής το μοσχοπολίτικο εμπόριο γίνεται με όλη την Πελοπόννησο, τα Ιόνια νησιά, τα κυριότερα κέντρα της ηπειρωτικής Ελλάδος και της Αλβανίας, σ' όλη την έκταση της ανατολικής ακτής της Αδριατικής, από Δούλτσινο, Ραγούζα και όλη τη Δαλματία μέχρι Φιούμε, την Ιστρία, από Καποδίστρια μέχρι Τεργέστη, τη Βενετία και την ενδοχώρα της, αλλά και στην Αγκώνα, την Καλλιπόλη, την Κωνσταντινούπολη, το Βελιγράδι και τη Βιέννη. Τα έγγραφα είναι στα ελληνικά και τα ιταλικά, τα ονόματα ελληνικά μόνο, το είδος των εμπορευμάτων την καλύπτει όλη κλίμακα εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου της Ανατολής.

Αξιοζήλευτη πολιτεία

Το εμπόριο τους φέρνει μεγάλο πλούτο, τους παρακινεί να στραφούν και προς τη βιοτεχνία, την οποία αναπτύσσουν παράλληλα στον τόπο τους, διακινεί ιδέες και μεθόδους, δημιουργεί την ανάγκη επιμελούς παιδείας, ανεβάζει το βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο, κατά μίμηση της Ευρώπης. «Αυτή η πόλι -κατά τους Δημητριάδης- πρωτίτερα δεν ήταν τίποτε. Οι Βοσκοπολίται έχουν εκ παραδόσεως πως ήταν μόνο δεκάξ καλύβας βοσκών, από το οποίο και ονομάστηκε Βοσκόπολι. Μετά ταύτα όμως αύξησε και έγινε αυτό οπου ακούομεν. Μάλιστα εις τον τρέχοντα αιώνα εις τέτοια ακμή ήταν, οπου είχε δώδεκα χιλιάδες σπίτια, δεκατέσσερα ρουφέτια τεχνών, σχολείο καλό από το οποίο επρόκοψαν πολλοί και εντόπιοι και ξένοι, τυπογραφία, πλούτον πολύν, και ενί λόγω, ήταν εις την Τουρκία μία πόλι, στολισμένη με όλα εκείνα οπου στολίζουν μία πόλι Ευρωπείκη».

Η κοινοτική οργάνωση της Μοσχόπολεως, που υπολογίζεται ότι το

Η Μοσχόπολη του 1742, σύμφωνα με λιθογραφία τυπωμένη στη Βιέννη.

1760 είχε 12.000 σπίτια, δηλαδή περί τις 60.000 κατοίκους ήταν αξιοζήλευτη. Κάθε μία από τις εξησιναικές της εξέλεγε έναν προεστό, που εκπροσωπούσε 2.000 οικογένειες. Η εξάδα των προεστών είχε επικεφαλής τον μεγάλο άρχοντα ή ναζίρη, εκλεγόμενο από την ίδια την εξάδα και αναγνωριζόμενο απ' την οθωμανική διοίκηση. Ο μέγας άρχων ονομαζόταν επιτοπίως ζουπάν. Η Μοσχόπολη ήταν για σειρά δεκαετιών τιμάριο της βασιδέ-σουλτάνας κι αυτό της εξασφάλιζε αρκετή αυτοδιοίκηση και ανεξαρτησία.

Οι 14 συντεχνίες διέθεταν συμβούλια με επικεφαλής τους πρωτομαϊστορες. Οι πρωτομαϊστορες συνιστούσαν δικαστικό σώμα, που εξεδίκαζε τις υποθέσεις και τις διαφορές των συντεχνιών, εκτός των εμπορικών, που παραπέμπονταν σε διαιτητές και των ποινικών, που πήγαιναν

στον κατή της Κοριτσάς ή στον πασά του Μπερατιού. Οι συντεχνίες ασκούσαν ευρύτατο κοινωνικό έργο, πέραν της εξυπηρέτησεως των επαγγελματικών συμφερόντων των μελών τους. Μεταξύ άλλων ενίσχυαν τα αγαθοεργά ιδρύματα και έδιναν υποτροφίες στους νέους για ανώτερες σπουδές. Η πόλη διέθετε Ορφανοδοκικήτήριο που λειτουργούσε και ως νοσοκομείο, και το 1750 ίδρυσε την «Κάσα των Πτωχών».

Η Μοσχόπολη είχε πολύ ενωρίς σχολείο, ήδη προ του 1700. Το 1732 είχε τουλάχιστον δύο, ενώ το 1750 «...ιθύνοντος τους διδασκαλικούς οϊακας τον σοφωτάτον, λογωτάτον τε και της πατριδος ημών αρίστον διδασκάλον κ. Θεοδώρον Καβαλλιώτον, εκτίσθη εκ θεμελιών το περίφημον Ελληνικόν Σχολείον, ο άκρος στολισμός της πολιτείας, η ευκοσμία των ηθών, το φως της Εκκλησίας, το επί το πρώτον φως ανά-

γον και δια των διαρκεστάτων αγωνισμάτων αυτών και ενθέου ζήλου και προθυμίας ευσεβούς, εστερεώθη κατά πάντα...». Το Ελληνικό Σχολείο είναι η καλουμένη συνήθως Νέα Ακαδημία. Ο σχολάρχης της Θεόδωρος Καβαλλιώτης, ήταν πολύπλευρη προσωπικότητα, μαθητής του Ευγένιου Βουλγάρεως και κατέστησε τη Μοσχόπολη σπουδαίο πνευματικό κέντρο του Ελληνισμού.

Οι Μοσχοπολίτες είναι κυρίως βλαχόφωνοι, δηλαδή Κουτσόβλαχοι. Ο Κεραμόπουλος έδειξε ότι πρόκειται για γηγενείς στους τόπους από όπου προήλθαν, γιατί εκτός από τον αρχικό πυρήνα οι Μοσχοπολίτες είναι επήλυδες. Γηγενείς, λοιπόν, εκλατινισθέντες κατά την γλώσσαν, όπως υπάρχουν σλαβόφωνοι, τουρκόφωνοι, αλβανόφωνοι, με διάφορη εθνική συνείδηση. Η γλώσσα της Εκκλησίας, της εκπαίδευσσεως και της επικοινωνίας είναι βέβαια η ελληνική. «Η αλβανική ήρχισεν ακουομένη προ 60 ετών», σημειώνει ο Σκενδέρης το 1928, όταν εγκαταστάθηκαν στη Μοσχόπολη έποικοι από άλλα αλβανόφωνα χωριά.

Και τυπογραφείο

Η οικονομική ακμή της πόλεως έφθασε στο απόγειο τις πρώτες δεκαετίες του ιη' αιώνα. Χαρακτηριστικό είναι ότι τρεις από τις μεγαλύτερες βασιλικές της Μοσχόπολεως, που σώζονται σήμερα, ο Άγιος Νικόλαος, οι Ταξιάρχες και ο Άγιος Αθανάσιος, χτίστηκαν μέσα σε τέσσερα χρόνια (1721-1724).

Μοναδικό στη Χερσόνησο του Αίμου, αυτή την εποχή, υπήρξε το τυπογραφείο της Μοσχόπολεως, που λειτούργησε μεταξύ 1730 και 1760, με τυπογράφο τον λόγιο Ιερωμένο Γρηγόριο Κωνσταντινίδη τον Μοσχοπολίτη, κατόπιν μητροπολίτη Δυρραχίου. Ο Γρηγόριος, που ήταν ο ίδιος συντάκτης ακολουθιών, δάσκαλος, χαράκτης και τυπογράφος, τύπωσε τουλάχιστον δεκαεννέα βιβλία.

Εμπόριο

Ας σημειωθεί εδώ ότι το εμπόριο της Μοσχόπολεως γινόταν μέχρι σχεδόν το 1761 κυρίως μέσω Δυρραχίου προς Βενετία. Η Βενετία αυτή την εποχή διανύει πλέον περίοδο παρακμής. Οι τελωνειακοί δασμοί και οι λοιπές επιβαρύνσεις κάνουν τα λιμάνια που ελέγχει πολύ δαπανηρά. Έτσι οι Μοσχοπολίτες στρέφονται προς τα λιμάνια της Σαγιάδας (απέναντι από την Κέρκυρα, βόρεια της Ηγουμενίτσας) και της Θεσσαλονίκης. Η αλλαγή του δρομολογίου και τα ναυάγια, αναφέρει το 1761 ο Βενετός πρόξενος Δυρραχίου, προκάλεσαν την καταστροφή πολλών εμπορών Ελλήνων της Μοσχόπολεως, Σιατίστης, Οχρίδος και Μολοβίστης. Παρά τα μέτρα που προτείνονται για να προσελκυσθούν και πάλι οι «Έλληνες της Μοσχόπολεως» το παιχνίδι έχει χαθεί για τη Βενετία. Οι δαιμόνιοι Μοσχοπολίτες κατευθύνονται πλέον προς τη Βιέννη, κατά κύριο λόγο, στην οποία φθάνουν οδικώς τα καραβάνια τους. Ένα νέο κεφάλαιο της ιστορίας της Μοσχόπολεως άρχισε.

Η Μοσχόπολη, μια ευρωπαϊκή νησίδα μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ζούσε την ευδαιμόνα ζωή της, καρποφορούσε, δημιουργούσε και ακτινοβολούσε προκοπή, πολιτισμό, σφρίγγος. Ο φθόνος, όμως, η απλη-

Η Μοσχόπολη του 1888, σχέδιο δημοσιευμένο στο περιοδικό Globus του 1897.

στία των εξισλαμισμένων περιοίκων, οι δύσκολοι καιροί των πολεμικών αναστατώσεων και ο διχασμός των κατοίκων κυοφορούσαν θανάσιμους κινδύνους. Η επανάσταση του Στεφάνου Πίκκολο στο Μαυροβούνιο και η προετοιμασία των Ορλωφικών στον ελληνικό χώρο δημιουργούσαν το κλίμα φοβίας και τις αφορμές της αυθαιρεσίας.

Οι Δημητρείς σημειώνουν ότι «...η αγρεία διοίκηση του βασιλείου και η διχόνοια των κατοίκων άρχισαν να την κλίνουν προς τον αφανισμό της και από το 1760 έως τα 1769 την ερήμωσαν τόσο, οπότε τώρα μόλις σώζονται 500 φαμελιές, εκείνοι οπότε δεν είχαν τον τρόπο να φύγουν. Οι άλλοι εσχόρπισαν, οι πλούσιοι, ή να ειπώ καλλίτερα, οι πραγματευταί εις τας Φραγκαίς, οι κατώτεροι και τεχνίται εις διάφορα μέρη της Τουρκίας... Κορντσά, Αχρίδα, Μοναστήρι, Γιάννενα, Δελβινάκι, Αμπελάκια, Θεσσαλονίκη και αλλού. Ενρίσκονται από αυτούς εις διάφορα μέρη της Τουρκίας, της Βλαχομπογδανίας, της Λεχίας, εις την Ουγγαρίαν, Αουστρία, ενρίσκονται και εις την Ιταλία...».

«Εις τας 2 Σεπτεμβρίου 1769... εις διάστημα τριών ημερών έχασε η Μοσχόπολη και σκορπιζόμενοι οι άνθρωποι πανταχού γης δεν απόμεινε εις την χώραν ούτε σκυλί», σημειώνει, ο χρονογράφος καλόγερος.

Πάρα ταύτα η νοσταλγία επανέφερε μέσα σε 4-5 μήνες περί τις διακόσιες οικογένειες και πριν από την καταστροφή του 1916 είχε φθάσει τους 4.000 κατοίκους. Κατά το διάστημα από 1769 έως το 1916 δεν ήταν άμοιρος περιπετειών και δηώσεων η Μοσχόπολη.

Ό,τι έγινε, όμως, τη νύχτα της 15/16 Οκτωβρίου 1916 είναι ανώτερο πάσης περιγραφής. Εν ονόματι ενός άλλου εθνικισμού η πόλη δηώνεται, πυρπολείται και οι κάτοικοί της εκτελούνται και αποδεκατίζονται κατά τον φρικτότερο τρόπο. Όπως είναι γνωστό, η περιοχή απέτέλεσε πεδίο διαμάχης των Γάλλων, εγκατεστημένων στην Κοριτσά και των Αυστριακών στο Πόγραδετς. Των τελευταίων όργανα ληστρικά από ατάκτους αφάνισαν μια φορά ακόμη τη Μοσχόπολη.

Εθνική προσφορά

Το τι προσέφερε η Μοσχόπολη στον Ελληνισμό, αλλά και σ' όλη τη Χερσόνησο του Αίμου δεν είναι εύκολο να εκτιμηθεί.

Τι είναι σήμερα η Μοσχόπολη;

Τι υπήρξε η Μοσχόπολη;

Σήμερα είναι ό,τι ήταν πριν γίνει αυτό που έγινε. Η Μοσχόπολη είναι ένα μικρό ορεινό χωριό, μαγευτικό, για όσους γνωρίζουν να θέλγονται και να συλλαμβάνουν την ομορφιά του βουνού, που ζει από την κτηνοτροφία και την καλλιέργεια των λιγοστών χωραφιών του οροπεδίου. Πληθυσμός; Εγγίζει τις 700 ψυχές.

Οι σημερινοί κάτοικοί της ζουν την απλή ζωή τους και δέχονται εγκάρδια τον σπάνιο επισκέπτη, χωρίς να υποψιάζονται το μέγα παρελθόν. Το παρελθόν που υποσημαίνεται απ' το ενδιαφέρον του επισκέπτη, ακριβώς. Ο δάσκαλος του χωριού και οι γερνότεροι είναι περισσότερο προίδεασμένοι, ιδίως από το μέγεθος και τις τοιχογραφίες των υπολειπομένων εκκλησιών κι όσων άλλων φέρνει ο αέρας του θρύλου και του μύθου.

Αλλοτε, για μερικές δεκαετίες του ιη' αιώνα, η Μοσχόπολη εξελίχθηκε

Βουκολική σκηνή από την Μοσχόπολη, αιώνια υπόμνηση της πάλαι ποτέ «Βοσκόπολης».

Μια άποψη της σημερινής Μοσχόπολης, όπως φθάνει κανείς από την Κοριτσά.

σε σπουδαίο για την εποχή πνευματικό και οικονομικό κέντρο, με ισχυρή ακτινοβολία στη Χερσόνησο του Αίμου. Το κέντρο αυτό δεν είχε την παραμικρή σχέση με τους Ρουμάνους, όπως προσπάθησαν να το παρουσιάσουν οι παραδουνάβιοι φίλοι μας, διανύοντας μια μακροχρόνια κρίση σωβινιστικής υστερίας.

Φυσικά, δεν υπήρξε κέντρο πολιτισμού της Αλβανίας. Κέντρο πολιτι-

σμού εντός των ορίων της σημερινής Αλβανίας, ναι. Ελληνικού όμως πολιτισμού. Σχολείο και για τους Αλβανούς, όσο θέλησαν να επωφεληθούν απ' αυτό. Αλλά Σχολείο ελληνικό όπου εμαθήτευσαν και άλλων λαών βλαστήματα.

Με την πτώση της Μοσχόπολης, γονιμοποιήθηκαν πολλά αστικά περιστατικά και διεθνή κέντρα, μέσω των προικισμένων πολιτών που εξέ-

πεμψε προς πάσαν κατεύθυνση. Ίσως οι επιρροές και τα ωφελήματα δεν μπορούν να αποτιμηθούν με μαθηματικό τρόπο, αλλά όλοι τα διασθάνονται και τα αναγνωρίζουν.

Οι φωτογραφίες του θέματος είναι του κ. Παναγιώτη Χριστόπουλου

Εθνοπολιτισμικές οροθετήσεις

Η γεωγραφική έννοια της Βορείου Ηπείρου και η πληθυσμιακή σύνθεση

Του **Λεωνίδα Καλλιβρετάκη**

Επ. Καθηγητή Ιστορίας, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

ΓΙΑ ΝΑ ΕΚΤΙΜΗΘΕΙ ορθά η κατάσταση του ελληνικού στοιχείου στην Αλβανία, πρέπει να ξεκαθαρίσουν κάποιους όρους που χρησιμοποιούνται από τους εκάστοτε μελετητές, αναλυτές, πολιτικούς και λοιπούς εμπλεκόμενους στο ζήτημα αυτό παράγοντες.

Η έννοια της Βορείου Ηπείρου γεννήθηκε εξ αντιδιαστολής προς τη Νότια Ηπειρο, από τη στιγμή που αυτή η τελευταία ενσωματώθηκε στην ελληνική επικράτεια. Οι ονομασίες συνεπώς αυτές δεν αντιστοιχούν προς πάγιες γεωγραφικές διαίρεσεις αλλά προέκυψαν από την ιστορική συγκυρία. Δεδομένου του προς νότον ορίου, δηλαδή της ελληνοαλβανικής μεθορίου, παραμένει προς εντοπισμό εκείνο του προς βορράν ορίου της Ηπείρου εν γένει, συνεπώς και της Βορείου, το οποίο επίσης αποτελεί αντικείμενο μάλλον της πολιτικής ιστορίας παρά της γεωγραφίας.

Οροθετήσεις

Σύμφωνα με τους Έλληνες συγγραφείς του 18ου αιώνας όπως ο Μελέτιος (1728) και οι Δημητριάδες (1791), η Ηπειρος περιλαμβάνει το Αργυρόκαστρο, το Δέλβινο, τους Αγίους Σαράντα και τη Χειμάρρα, ενώ η Αυλώνα, το Μπεράτι, το Ελμπασάν και η Κορυτσά ανήκουν στην Αλβανία. Οι Δημητριάδες διστάζουν μόνον ως προς την υπαγωγή της Μοσχόπολης.

Αργότερα, τόσο ο Αθανάσιος Ψαλίδας (1810) όσο και ο Κοσμάς ο Θεσπρωτός (1833) θεωρούν ότι στην Ηπειρο περιλαμβάνονται όλοι οι εντεύθεν της Βογιούσας (ποταμού Αώου) τόποι, δηλαδή το Αργυρόκαστρο, το Δέλβινο, η Χειμάρρα, αλλά και η Αυλώνα, ενώ όλους τους πέραν της Βογιούσας τόπους, δηλαδή το Τεπελένι, την Κλεισούρα, τη Μοσχόπολη, την Κορυτσά κ.τ.λ., υπάγουν στην Αλβανία και ειδικότερα στην Ιλλυρία. Ο Θεσπρωτός εμφανίζεται αμφιταλαντευόμενος μόνον ως προς την Πρεμετή.

Ο Παναγιώτης Αραβαντινός (1857) περιλαμβάνει στη μεν «Παλαιά Ηπειρο» τις περιοχές Δρόπολης και Χειμάρρας, στη δε «Νέα Ηπειρο» ή «Νότιο Αλβανία» τις περιοχές Πρεμετής, Τεπελενίου, Αυλώνας κ.τ.λ., ενώ υπάγει την Κορυτσά και τη Μοσχόπολη στη Μακεδονία.

Ο Ιφικράτης Κοκίδης (1880) και ο Παναγιώτης Κουγιτέας (1905) σημειώνουν επίσης τη Βογιούσα ως το προς βορράν όριο της Ηπείρου με την «Ιλλυρία».

Μια ιστορία που επαναλαμβάνεται στους αιώνες. Η αγάπη, η στοργή, το χρέος της γιαγιάς (Φωτ. Λίζα Εβερετ).

Στην καταγραφή που πραγματοποιήθηκε από το II Γραφείο του Ελληνικού Επιτελείου το 1913 και δημοσιεύτηκε το 1919, Βόρειος Ηπειρος πλέον ονομάζονται οι περιοχές της Κορυτσάς, της Κολονίας, του Αργυροκάστρου, της Χειμάρρας, του Δελβίνου, του Τεπελενίου, της Πρεμετής και του Πωγωνίου.

Στη σημερινή τέλος συγκυρία, από ελλαδικής πλευράς παρουσιάζονται τρεις εκδοχές. Στην ακραία εκδοχή όριο αποτελεί ο Γενούσσος ποταμός (Shkumbini), περικλείοντας έτσι την Αυλώνα, το Μπεράτι και φυσικά την Κορυτσά μέσα στη Βόρειο Ηπειρο, μαζί με περισσότερο από ένα εκατομμύριο Αλβανούς, το 40% του συνολικού εδάφους της Αλβανίας και οκτώ από τις δώδεκα

μεγαλύτερες πόλεις της χώρας. Σύμφωνα με μια μέση εκδοχή, στην έννοια του όρου «Β. Ηπειρος» εμπεριέχονται, χονδρικώς, όλες οι περιοχές νοτίως της γραμμής Αυλώνας-Πόγραδετς (μη συμπεριλαμβανομένων), εδάφη τα οποία αντιστοιχούν στις διεκδικήσεις του Βενιζέλου το 1919.

Οι μετριοπαθέστερες τέλος απόψεις, που στηρίζονται εν πολλοίς και στα πρόσφατα εκλογικά αποτελέσματα (1991-1992), περιορίζουν την κρίσιμη περιοχή νοτίως της Βογιούσας, εκεί δηλαδή όπου το ελληνικό στοιχείο παρουσιάζεται πολιτικά ασυζητητί ισχυρό.

Επισημως το αλβανικό κράτος απορρίπτει την ύπαρξη «Βορείου Ηπείρου», αναγνωρίζει όμως «ελλη-

νική μειονότητα», με περιορισμένη γεωγραφική βάση. Είναι αξιοσημείωτο τέλος ότι τμήμα αυτής της επί τόπου μειονότητας εκφράζει αντιρρήσεις για τον χαρακτηρισμό «Βορειοηπειρώτης» και αντιτείνει, πατριωτικότερα, εκείνον του «Ελληνα», βάσει του σκεπτικού ότι, ακόμη και στην περίπτωση που υπάρχει γεωγραφική περιοχή οριζόμενη ως Β. Ηπειρος, τότε «Βορειοηπειρώτες» είναι, φυσικώς λόγω, όλοι οι κάτοικοί της, Αλβανοί, Βλάχοι ή Έλληνες -η χρήση συνεπώς του όρου συσκοτίζει την ελληνική ιδιαίτερη παρουσία.

Εθνοπολιτισμικές κατηγορίες

Η διαίρεση του πληθυσμού της Βορείου Ηπείρου σε «Έλληνες» και «Αλβανούς» αποτελεί άλλη μια χονδροειδή υπεραπλούστευση της πραγματικότητας, που δημιουργεί τις προϋποθέσεις μεγάλων παρερμηνειών. Η πολυπλοκότητα του φαινομένου είχε γίνει κατανοητή από τους παλαιότερους σοβαρούς μελετητές.

Ηδη ο Αθανάσιος Ψαλίδας, στις αρχές του 19ου αιώνα, διαιρεί τους κατοίκους της περιοχής σε:

α) Γραικούς Χριστιανούς, που τους τοποθετεί στα δυτικά και ανατολικά χωριά της Δρόπολης, σε αρκετά χωριά του Δελβίνου και σε τρία χωριά της Χειμάρρας.

β) Αλβανούς Χριστιανούς, στα βόρεια και βορειοανατολικά χωριά της Δρόπολης, σε ορισμένα χωριά του Δελβίνου, της Χειμάρρας και της Πρεμετής, καθώς και 20 περίπου χωριά της Κορυτσάς.

γ) Αλβανούς Μουσουλμάνους, που καλύπτουν το υπόλοιπο έδαφος.

Ο Παναγιώτης Αραβαντινός τους διακρίνει με τη σειρά του σε:

α) Έλληνες, «απογόνους των αυτοχθόνων Ελλήνων Ηπειρωτών».

β) Αλβανούς, τους οποίους επίσης θεωρεί «ως γηγενείς», απογόνους των αρχαίων Πελασγών και Ιλλυριών.

γ) Γραικοαλβανούς ή Ημιέλληνες, απογόνους συγκατοίκησης και επιμικσίας Ελλήνων και Αλβανών, οι οποίοι μιλούν κυρίως την αλβανική, αλλά και τη γραικική διάλεκτο. Τους υπολογίζει σε μια σχέση 1:2 ως προς τους «αυτόχρημα» Έλληνες της περιοχής. Στις περιφέρειες του Δελβίνου και της Πρεμετής τους εντοπίζει πολυπληθέστερους των κυρίως Ελλήνων, στη δε Κορυτσά ως τους μόνους «Έλληνες» οιουδήποτε τύπου.

δ) Σλάβους, κυρίως στην Κορυτσά.

Δρυμάδες. Εικόνα καθημερινής ζωής. Κοντά στο χωριό υπάρχουν ίχνη αρχαίου συνοικισμού (Φωτ. Λίζα Εβερτ).

ε) Κουτσοβλάχους, κυρίως στην Πρεμετή και την Κορυτσά.

στ) Αρβανιτόβλαχους, κυρίως στην Πρεμετή.

ζ) Αθίγγανους, οι οποίοι συναντώνται σε αξιοσημείωτους αριθμούς στην Πρεμετή (10% του όλου πληθυσμού της περιφέρειας) και στην Κορυτσά (2,5%).

Στην καταγραφή του Ελληνικού Επιτελείου που προαναφέραμε (1913) οι κατηγορίες του πληθυσμού είναι δύο και ξεκάθαρες: «Ελληνες» και «Αλβανοί». Θα περίμενε κανείς ότι στις αρχές του 20ού αιώνα, η ομαδοποίηση αυτή θα στόχευε στον εκμοντερνισμό της σύλληψης των όρων καταργώντας τη θρησκευτική διάκριση μεταξύ των Αλβανών και αθροίζοντάς τους σε αντιπαράθεση με τους Ελληνες, ότι δηλαδή οι όροι θα αντιστοιχούσαν σε εθνικό και όχι θρησκευτικό κριτήριο.

Συνέβη, όμως, το ακριβώς αντίθετο: Διαπιστώνει κανείς ότι ως ελληνικά έχουν χαρακτηριστεί όλα τα χριστιανικά χωριά ανεξαρτήτως του εάν ομιλούν ελληνικά ή αλβανικά. Αυτό θα ήταν αποδεκτό εάν ο πληθυσμός αυτών των χωριών, ανεξαρτήτως γλώσσας, είχε κάνει τη συνειδησιακή επιλογή της ελληνικής εθνικότητας. Ειδάλλως, θα αποτελούσε ένα εξαιρετικά ριψοκίνδυνο αποπροσανατολιστικό μπούσουλα πολιτικοστρατιωτικής πρακτικής.

Στο πλαίσιο αποστολών που πραγματοποιήσαμε πρόσφατα στην Αλβανία ερευνήσαμε το ζήτημα των εθνοπολιτισμικών ομάδων, όπως

αυτές συνειδητοποιούνται σήμερα επί τόπου.

Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι ντόπιοι Ελληνες, που βιώνουν μια πραγματικότητα και δεν αντλούν την εμπειρία τους από επιτελικούς χάρτες, χρησιμοποιούν χαρακτηρισμούς που λαμβάνουν υπ' όψιν την

πολυπλοκότητα του φαινομένου και αποφεύγουν τις απλουστεύσεις.

Ετσι, τα χωριά χαρακτηρίστηκαν αυθορμήτως ως ελληνικά, αλβανικά χριστιανικά, αλβανικά μουσουλμανικά –με ιδιαίτερη μνεία των σάμικων– και βλάχικα. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί συμπίπτουν σε σημαντικό

βαθμό με εκείνους των πηγών του 19ου αιώνα.

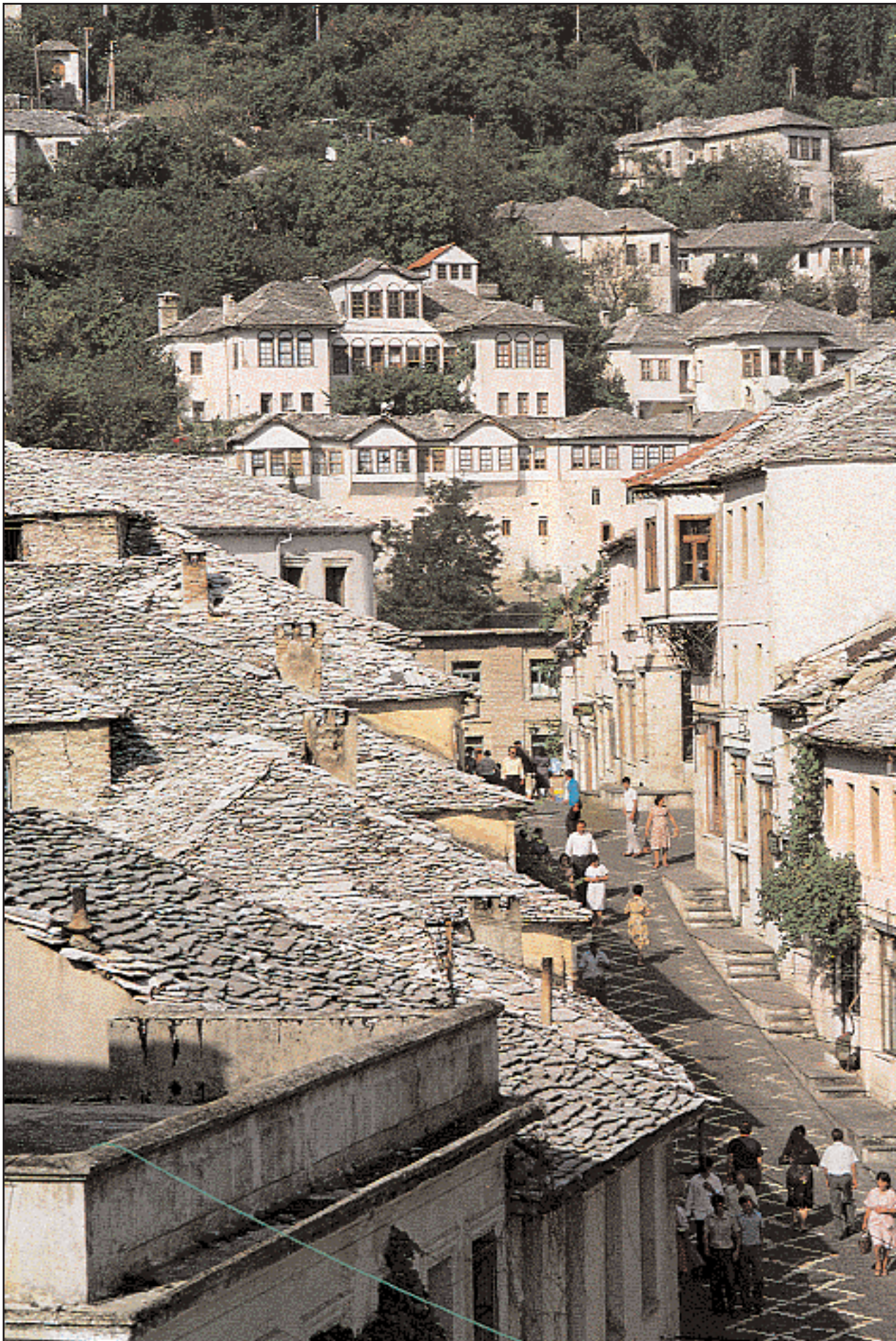
Περισσότερο πολύπλοκες είναι οι περιπτώσεις που σχετίζονται με τις πόλεις, τα μικτά χωριά, τα νέα χωριά και τις μετακινήσεις πληθυσμών που έχουν λάβει χώρα τα τελευταία χρόνια.

Η παραλία της Χειμάρρας, 1992. Διακρίνονται τα πολυβολεία που κατά χιλιάδες κατασκεύαζε το καθεστώς του Εμβέρ Χότζα και που δεν επρόκειτο -φυσικά- να χρησιμοποιηθούν ποτέ (Φωτ. Λ. Καλλιβρετάκης).

Η λογοτεχνία στη Β. Ηπειρο

Οι συγγραφείς Τηλέμαχος Κώτσιας, Ανδρέας Ζαρμπαλάς, Φώτης Κυριαζάτης και το σημαντικό έργο τους

Αργυρόκαστρο. Εδώ κυκλοφορούσε και η μοναδική ελληνόφωνη εφημερίδα το «Λαϊκό Βήμα». (Φωτ. Κ. Μανώλης).

Του **Χριστόφορου Μηλιώνη**

Φιλολόγος, Πεζογράφος

ΑΡΚΕΙ να αναλογιστούμε τις ιστορικές τύχες της Βορείου Ηπείρου για να αντιληφθούμε εξαρχής τι είναι δυνατό να καλύψει αυτός ο τίτλος. Τουρκοκρατία ως τα 1913 – χρονολογία όχι και πολύ μακρινή. Στα 1914 η περιοχή περιέχεται στο νεοϊδρυθέν αλβανικό κράτος –πρώτος ακρωτηριασμός του ελληνισμού– και ακολουθεί τις τύχες του. Μετά το 1945 περνάει σε πλήρη απομόνωση.

Επισκέφθηκα την Αλβανία δύο φορές, λίγο πριν την κατάρρευση του καθεστώτος. Πρώτη φορά το 1986 με μια μικρή ομάδα εκπαιδευτικών. Πραγματοποιήσαμε ένα πενήνήμερο επιμορφωτικό πρόγραμμα –γλώσσας, ιστορίας, λογοτεχνίας– για τους Έλληνες δασκάλους της Δερόπολης στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Αργυροκάστρου. Πρώτη και βασική διαπίστωση: η ελληνική γλώσσα, ιδιαίτερα στις μεσαίες ηλικίες, ακόμη και των δασκάλων, είχε βαρύτερα τραυματιστεί στα σαράντα πέντε χρόνια της απομόνωσης. Μια γενιά ακόμη και είναι αμφίβολο αν θα επιζούσε. Στη μετώπη του Ινστιτούτου ήταν βέβαια γραμμένη η υποθήκη του Ενβέρ Χότζα: «Η μειονότητα έχει υποχρέωση να διατηρήσει τη μητρική της γλώσσα», αλλά στην πράξη η υποθήκη αυτή ακυρώνονταν με χίλιους τρόπους. Η διδασκαλία της ουσιαστικά ήταν περιορισμένη στις τέσσερις πρώτες τάξεις του Δημοτικού Σχολείου (και μόνο των περιοχών που αναγνωρίζονταν ως μειονοτικές). Τα ελληνικά βιβλία στο Ινστιτούτο και στα σχολεία ήταν ανύπαρκτα. Για τα σχολικά εγχειρίδια ας μη γίνεται λόγος. Γνώσεις των δασκάλων για την ελληνική λογοτεχνία: λίγα ονόματα ποιητών που οφείλονταν προφανώς σε παράνομες ακροάσεις εκπομπών –ψιλά ονόματα και μόνο.

Τη δεύτερη φορά, το 1988, ανταπέδωσα επίσκεψη κάποιου Αλβανού συγγραφέα. Μάταια προσπάθησα να συναντηθώ με συγγραφείς, Αλβανούς ή Έλληνες. Ολοι απουσίαζαν. Γράφτηκα συνδρομητής στη μοναδική ελληνόφωνη εφημερίδα «Λαϊκό Βήμα» του Αργυροκάστρου και την παρακολούθησα για έναν χρόνο. Ενίοτε διέθετε ειδικές λογοτεχνικές σελίδες. Ιδού ένα δείγμα γραφής:

«Το γέλιο του Ενβέρη μας, ασύγκριτο στη χάρη
ζήλευαν καθαρές πηγές, ζήλευαν ακρογιάλια...»

Κείμενα ελεγχόμενα και καθοδηγούμενα. Όσο για το όνομα Ελλάδα αποφεύγονταν επιμελώς η χρήση του. Κάποια βιβλία που εκδίδονταν δεν ήταν καλύτερα. Ωστόσο έχω τη γνώμη ότι πρέπει να θεωρηθεί ως

πολύ θετική η συμβολή του «Λαϊκού Βήματος» επειδή αποτελούσε εστία συσπείρωσης και επειδή ήταν το μόνο ελληνόγλωσσο έντυπο που έμπαινε στα σπίτια.

Η λαϊκή παράδοση

Τι άλλο έμενε; Η λαϊκή παράδοση βέβαια. Το καθεστώς προσπάθησε να τη νοθεύσει αντικαθιστώντας τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών –των περίφημων πολυφωνικών– με άλλους για τον Ενβέρη και το Κόμμα. Και στα σχολικά εγχειρίδια δημοσιεύονταν ως «δημοτικά» ανόητα στιχουργήματα με ανάλογα θέματα. Αλλά φαίνεται πως η δημοτική παράδοση ήταν πολύ ισχυρή –όπως σ' εμάς στα χρόνια της Τουρκοκρατίας– ώστε να μη μπορούν να την εξουδετερώσουν οι παρεμβάσεις. Αυτή, και ίσως κάποια βιβλία που ξεφεύγανε και κυκλοφορούσαν, εν κρυπτώ και παραβύστω, από χέρι σε χέρι, ήταν οι μοναδικές πηγές που αρδεύανε και κρατούσαν χλωρές τις ευαισθησίες των ανθρώπων.

Ετσι, εξηγείται πως, αμέσως μετά την κατάρρευση, ξεπήδησαν από τη «σκοτεινάγρα του βυθού» στην επιφάνεια τρεις τουλάχιστον αξιόλογοι Βορειοηπειρώτες λογοτέχνες, ο πεζογράφος *Τηλέμαχος Κώτσιας*, ο ποιητής *Ανδρέας Ζαρμπαλάς* κι ο πεζογράφος και ποιητής *Φώτης Κυριαζάκης*.

Κοινό χαρακτηριστικό και στους τρεις συγγραφείς είναι ότι η ασφυξία κι οι κατατρεγμοί από το αστυνομικό καθεστώς ταυτίζονται με τη μοίρα του «μειονοτικού», με την τραυματική εμπειρία της αποκοπής από το μητρικό σώμα και τη νοσταλγία του χαμένου παραδείσου. Ας σημειωθεί ότι δεν είχαν γνωρίσει άλλο κόσμο έξω από τη γενέτειρά τους και επομένως ο κόσμος της πατρίδας με ό,τι αυτός μπορεί να περιέχει (σε ιστορία, πολιτιστική παράδοση, γλώσσα, θρησκεία, κ.λπ.), μεταγίστηκε σ' αυτούς με τον προφορικό λόγο. Ενα δεύτερο κοινό χαρακτηριστικό είναι ότι απουσιάζουν, τουλάχιστον σε πρώτο επίπεδο, οι λογοτεχνικοί τους πρόγονοι. Ετσι, η συνομιλία τους γίνεται απ' ευθείας με τα ίδια τα πράγματα - με την οδυνηρή πραγματικότητα ακριβέστερα. Είναι «ο πόνος των ανθρώπων και των πραγμάτων» που κυριαρχεί.

Ο *Τηλέμαχος Κώτσιας* γεννήθηκε το 1951 στο χωριό Βρυσσερά της Δερόπολης και έβγαλε το αλβανικό Λύκειο στο Αργυρόκαστρο. Ηρθε στην

Το σπίτι του Αλβανού λογοτέχνη *Ισαήλ Κανταρέ* στο Αργυρόκαστρο. (Φωτ. Σ. Καλαντζόπουλος).

Ελλάδα με τα πρώτα κύματα των «Αλβανών» προσφύγων και έπιασε δουλειά στις οικοδομές. Τυχαία βρήκε το δρόμο για τον «Κέδρο» και εκεί εκδόθηκε το βιβλίο του «*Περιστατικό τα μεσάνυχτα*», διηγήματα (Κέδρος 1991).

Το βιβλίο έκανε κάποια αίσθηση στην αρχή και ύστερα από λίγο –όπως και τα υπόλοιπα που θα ιδούμε– θάφτηκε κάτω από το σωρό της επικαιρότητας και της πολυχρωμίας της βιβλιαγοράς. Αδίκαια, νομίζω. Γιατί ο Κώτσιας με τις 14 ιστορίες του τραβάει πρώτος την κουρτίνα, για να μας δείξει την καθημερινή ζωή ενός

λαού που ζούσε λησμονημένος δίπλα μας και είναι ωστόσο σαρξ εκ της σαρκός μας. Χρησιμοποιεί μίαν αφήγηση στέρεη και λιτή, που προχωράει με σίγουρο βηματισμό, χωρίς τρεκλισματα και δισταγμούς - όπως ακριβώς συμβαίνει στις αφηγήσεις των λαϊκών ανθρώπων. Οι περιγραφές ενναργείς και οι διάλογοι χυμώδεις. Το ίδιο χυμώδες και δραστική είναι η γλώσσα του, λαϊκή χωρίς να είναι επιτηδευμένα φοκκλωριστική. Επεξεργασμένη όσο μπορούσε να γίνει από ένα συγγραφέα που αντλεί αναγκαστικά από το αποθεματικό του προφορικού λόγου. Και με την ειρωνεία του λαϊκού ανθρώπου που τελικά είναι η άμυνά του.

Ο ποιητής *Ανδρέας Ζαρμπαλάς* κατάγεται από τα χωριά του Βούρκου. Σπούδασε στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο του Αργυροκάστρου και ζει στους Αγίους Σαράντα. Για ένα διάστημα, μετά την κατάρρευση, διετέλεσε διευθυντής της εφημερίδας «Λαϊκό Βήμα» και έπειτα της βραχύβιας «Ελευθερίας». Πρώτος πρόεδρος της οργάνωσης «Ομόνοια» και βουλευτής στην πρώτη εκλεγμένη αλβανική Βουλή. Το 1992 εκδόθηκε η ποιητική του συλλογή «*101 ποιήματα για μια χούφτα τόπο*» (εκδ. Πολύτυπο) με ποιήματα εξαιρετικής ευαισθησίας, με ποικιλία στις μουσικές τους κλίμακες, γραμμένα από το 1970 ως το 1991. Όπως έγραψε ο ίδιος σε άρθρο του (περ. Αντί, 15-5-92) «η μοίρα των μειονοτικών σίγουρα είναι πιο βαριά από των μαύρων... Και το παράξενο είναι που

σε κυνηγούν για το τραγούδι σου, για το χορό σου, για τη γλώσσα σου, για την αντίληψή σου πάνω στον κόσμο... Από τη στιγμή που ανακαλύπτεις ότι ανήκεις και εσύ στους σημαδεμένους από τη μοίρα, αρχίζει η μεγάλη διαμαρτυρία και η μεγάλη αντίσταση. Καρπός αυτής της στιγμής είναι και το βιβλίο μου...».

Χρόνια αποξένωσης...

Στην ποίηση του Ζαρμπαλά η γλώσσα καταφέρει να επιτελέσει την πιο φίνα λειτουργία της και να εκφράσει όχι απλώς τη δυστυχία στην επιφάνεια της καθημερινότητας, αλλά και τα «βαθύτερα κινήματα της ψυχής», τα όνειρα, την πληγωμένη αξιοπρέπεια και το παράπονο ενός λαού που τον είχαν λησμονήσει. Ο κόσμος του είναι ένας κόσμος κλειστός, αποκλεισμένος, αλλά και με ενότητα ιστορικής μοίρας και μνήμης, γεωγραφική συνοχή και ιδιαιτερότητας, πολιτιστικής ταυτότητας και εσωτερικής ζωής. Σ' αυτόν είναι οργανικά ενταγμένος ο ποιητής, ώστε τελικά γίνεται η συνειδήσή του και η φωνή του:

Όλο το Μάη και το Θερτή μη με ψάχνετε.

Είμαι ανάμεσα Βουλιάρατι και Λόγγο.

Μ' έχουν καλεσμένο οι παπαρούνες

στο κόκκινο πανηγύρι τους.

Περπατώ και το αίμα μου φτάνει ως τον αστράγαλο...

Με τον Ανδρέα Ζαρμπαλά μπαίνουν στην ποίησή μας ονόματα πρωτάκουστα. Η παράδοση είναι διαρκώς παρούσα και δίνει πολύ συχνά, αλλά αβίαστα, τους ρυθμούς της και τα σύμβολά της. Ο *Φώτης Κυριαζάκης*, τέλος, κατάγεται κι αυτός από τα χωριά του Βούρκου. Γεννήθηκε το 1942 και σπούδασε αλβανική φιλολογία στα Τίρανα. Το 1987 καταδικάστηκε σε 15 χρόνια φυλακή για τις πατριωτικές του δραστηριότητες. Αποφυλακίστηκε με την κατάρρευση και ήρθε πρόσφυγας στην Ελλάδα. Έγινε κι αυτός οικοδόμος. Το 1992 εκδόθηκε «ένα μέρος» του έργου του με τον τίτλο «*Κραυγή στη νύχτα*» (εκδ. Ακρίτας), με 10 διηγήματα και 15 ποιήματα, γραμμένα σε παλαιότερα χρόνια. Ο εκδότης δηλώνει στον πρόλογο ότι «χρειάστηκαν κάποια ειδική επιμέλεια... γιατί τα ελληνικά των Βορειοηπειρωτών πέρασαν 45 περίπου χρόνια αποκλεισμού και αποξένωσης». Το αποτέλεσμα ήταν η γλωσσική λειάνση και σ' αυτό το φόντο προβάλλονται περισσότερο οι ιδιωματισμοί, κυρίως στο λεξιλόγιο. Στα διηγήματα προτάσσονται πληροφοριακά σημειώματα που με τον οξύ τους τόνο και τους σχολιασμούς συχνά υπονομεύουν τα ίδια τα κείμενα. Ωστόσο έχω την αίσθηση πως πρόκειται για πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση πεζογράφου. Υφος νευρώδες και ασθματικό, πληθωρικό ενίοτε, που ξέρει ωστόσο να χρησιμοποιεί και τους δευτερεύοντες τόνους.

Αυτοί είναι οι κυριότεροι Βορειοηπειρώτες λογοτέχνες που φάνηκαν ως τώρα. Δεν νομίζω πως η μητέρα-πατρίδα (αναγνώστες, ομότεχνοι, Πολιτεία) τους άνοιξε τις αγκάλες. Πώς θα βρούνε δρόμο και πώς θα συνεχίσουν μέσα στο νέο κόσμο, της βιοπάλης, των ανταγωνισμών και των απογοητεύσεων, είναι άδηλο. Αλλά αν χάσουμε αυτούς –ποιοι– τότε όλα χάνονται.

Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Αργυροκάστρου. (Φωτ. Λ. Καλλιβεράκης).

Ηπειρωτική γλώσσα

Αποδεικνύει τη συνέχειά της από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα

Του **Αλεξάνδρου Χ. Μαμμόπουλου**

Προέδρον της Ηπειρωτικής Εταιρείας

Ο πολύγλωσσος Λέανδρος Βρανούσης και ο πρότανης Γιώργος Νουτσόπουλος, κι οι δυο Ζαγορίσιοι, σε διάλογό τους: «Γιώργο Νουτσόπουλε, μείς ήμισι από τα Βλαχονζάγουρα, που ίνι πνιγμένα στα νερά και τα δένδρα. Μήπως θέλιτι να στείλουμε σ' ασπρολίθια σας τίποντι παρασόλια να μη σας καίει οι ήλιους;»¹

Οι ΖΑΓΟΡΙΣΙΟΙ, που τόσα τους οφείλει ο νέος Ελληνισμός, φονεύουν άσπλαχνα τα φωνήεντα, όχι όμως άλλα διαμερίσματα της Ηπείρου.

Ο Ηπειρώτης γλωσσολόγος Γεώργιος Αναγνωστόπουλος γράφει ότι «η διάλεκτος της Ηπείρου παρουσιάζει κατά ταύτα σπανίαν και αξιοσημείωτον κατά τόπους ποικιλίαν εις τρεις τάξεις: 1) τα αρχαιώτερα και συντηρητικώτερα και επομένως πλησιέστερα προς τα λεγόμενα «νότια» νεοελληνικά ιδιώματα 2) εις τα υπαγόμενα εις την ομάδα των καλουμένων «βορείων» νεοελληνικών ιδιωμάτων και 3) εις τα ημιβόρεια ηπειρωτικά ιδιώματα».²

Για την αρχαία προέλευση της ηπειρωτικής γλώσσας:

Ο Αχιλλέας στο Π της Ιλιάδας (σ. 283) επικαλείται το Δωδωναίο Δία.

«Ζεν Αναξ Δωδωναίε Πελασγικέ τηλόθι ναίων...»

Τούτο γράφει ο εισηγητής της γλωσσικής επιστήμης στην Ελλάδα Γεώργιος Χατζιδάκις, σαφώς μαρτυρεί ότι από Φθίας μέχρι Δωδώνης εξετεινότο η αυτή φυλή· διότι ουδείς δύναται να νοήσει, πώς θα επικαλείτο ο Αχιλλεύς θεόν βαρβάρου χώρας».³

Ο ίδιος Γ. Χατζιδάκις έγραφε το 1909 «πολλοί αρχαιοπινείς λέξεις σώζονται εν καθημερινή χρήση εν Ηπείρω και ολίγαι χώραι διέσωσαν ούτω πιστώσ τον αρχαίον γλωσσικόν θησαυρόν, όσον η εύανδρος Ηπειρος».

Οι ανασκαφές

Αλλά πλην των αρχαίων ειδήσεων έχουμε τα πολύτιμα ευρήματα των ανασκαφών του Κωνσταντίνου Καραπάνου στη Δωδώνη.⁴

«Εν οίς και επιγραφάς γεγραμμένας εν τη επιχωρίω Ηπειρωτική διαλέκτω. Εν ταις επιγραφαίς ταύταις παρατηρείται ότι απαξάπασι οι λέξεις είναι ελληνικάί και πάσαι φέρουσι τους γνησίους ελληνικούς χαρακτήρας ουδεμία δε βάρβαρος και δεύτερον ότι οι εν Ηπείρω λατρευόμενοι θεοί είναι οι και εν τη λοιπή Ελλάδι και μόνοι ούτοι, ουδείς άλλος».

Εξ άλλου ο Hammond, που έχει προικίσει την ελληνική ιστορική βιβλιογραφία με το έργο του «Ηπει-

Βορειοηπειρώτισσα αγρότισσα τις μέρες του θερισμού στον κάμπο της Αντιγόνης. Μια εικόνα που παραμένει αναλλοίωτη μέσα στους αιώνες υπενθυμίζοντας τη συνέχεια... (Φωτ. Λίζα Εβερετ).

Το Πωγώνι, γράφει ο Αθανάσιος Παπαχαρίσης, «δύνатаι να θεωρηθεί ως μία νησίς νότιας προφοράς εν τη Β. Ελλάδι».⁷

«Οι Βορειοηπειρώτες, γράφει ο Ευάγγελος Μπόγκας, ομιλούν δικό τους γλωσσικό ιδίωμα αρχαιότερο και ανεπηρέαστο από τα ιδιώματα της νοτιώτερης Ηπείρου. Διατηρούν περισσότερες αρχαιοπινείς λέξεις: αίρεση, αναγκαίο, (τα) αχρεία (βωμολοχίες), δερμάτι (τομάρι), εικάζω, ζεύγλα, ζυγή, κεντήρα (μέλισσα), λαμπυρίδες (κωλοφωτιές), λάσα (πλεχτή πόρτα) αρχαία ελασιά, λινιά (σχονί - λινός), ξαχλυάζω (αχλύς), παρασιά, πλοκός (φράκτης).⁸

Στη Χειμάρρα όμως, στα τρία της χωριά, που μιλούν ελληνικά (Χειμάρρα, Παλιάσα, Δρυμάδες) η γλώσσα παρουσιάζει ομοιότητες με τη γλώσσα της Μάνης (κουμπουλέα, αγραπιδέα). Στα χωριά της Χειμάρρας έχουμε και τσιτακισμό (γατάτσι, πουλάτσι, πουλατσίδα).

Αντίθετα στη λοιπή Ηπειρο (Ζαγοροχώρια, Δωδωνοχώρια, Κατσανοχώρια, Γιάννινα, περιοχή Αρτας κρεουργούν τα φωνήεντα (ση' λι, κ' λούρι) ή αλλάζουν τα άτονα ο και ε και τ προφέρουν ως ου και ι (ψουμί, νιρό).

Στη Βούρμπιανη, Πυρσόγιαννη κ.λπ. επικρατεί το ημιβόρειο ιδίωμα και δεν προφέρονται τα άτονα ου και ι.

Όμως τα τελευταία χρόνια με τον ομαδικό εκπατρισμό των Ηπειρωτών στο λεκανοπέδιο της Αττικής και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης όλοι μαθαίνουν τα... σωστά ελληνικά.

Σημειώσεις:

1. Αγγέλου Κίτσου - Μνήμη Λέανδρου Βρανούση. Ηπειρωτ. Εταιρείας, τεύχος 200.
2. Γ. Αναγνωστόπουλου Μ.Ε.Ε. τομ. 12ος σελ. 345 λήμμα Ηπειρος.
3. Γ. Χατζιδάκι «Περί του Ελληνισμού της Ηπείρου». Λεύκωμα Ελληνικής Μαυρογορδάτου. Έτος Γ' 1912.
4. Const. Karapanos. «Dodone et ses Ruines», Paris 1878.
5. N.C.L. Hammond, Ηπειρος και στο περιοδικό Anglohellenic Review, «Το παρελθόν και το μέλλον της Βορείου Ηπείρου».
6. «Λαϊκά αφηγήματα» του Γιώργου Κούνδουρου.
7. Αθαν. Παπαχαρίση, Ηπειρ. Χρονικά 1993.
8. Ευάγ. Μπόγκα «Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου», τόμος Α' 1964, τόμος Β' 1966.

ρος», όπου έχει αποθησαυρίσει τα μελετήματα των ανασκαφών του στον Ηπειρωτικό χώρο γράφει πρόσφατα: «Αρχαιολογικά και επιγραφικά ευρήματα, ιδιαίτερα στην ανάγνωση των ερωτήσεων, στα ενεπίγραφα μεταλλικά ελάσματα στη Δωδώνη, έχουν αποδείξει αδιαμφισβήτητα ότι οι Ηπειρώτες από τον 6ον π.Χ. αιώνα και μετά μιλούσαν μια δυτικοελληνική διάλεκτο της ελληνικής γλώσσας».⁵

Η Ηπειρος απρόσιτη μέχρι τις αρχές του αιώνα μας από άλλες ελληνικές χώρες διατήρησε ανέθευτο το γλωσσικό θησαυρό, που κληρονόμησε ιδιαίτερα στη Βόρεια Ηπειρο. Εκεί και το Δωρικό **ταν ή επί τας ταν απα ταν**. Σαν όριο των γλωσσικών ιδιωμάτων μπορεί να πάρουμε

τον **Καλαμά** και το βουνό **Κασιδιάρης**, που κατεβαίνει στην **Κακαβιά**.

Το νότιο ιδίωμα

Το τμήμα λοιπόν της Ηπείρου πέραν του ορίου αυτού: Παγώνι, Φιλιάτες, Πάργα, Παραμυθιά, Μαργαρίτι, Σούλι, Μουργκονοχώρια⁶ και βορειότερα στην ελληνοφώνη Βόρειο Ηπειρο Δρόπολη, Βούρκος Δελβίνου, τα υπαγόμενα στην Αλβανία χωριά του Πωγωνίου Πολύτσανη, Σωπική, Σχωριάδες, Τσιάτιστα, Χλωμό, Μαυρόγερο τηρούν το «νότιο» ιδίωμα. Προφέρουν ακέραιες τις λέξεις χωρίς την αποβολή ατόνων φωνηέντων και διφθόγγων και χωρίς κώφωση των ατόνων ο, και ε. Προφέρουν: κουλούρι, νερό, σκολειό, σκυλί και όχι **κλουρί, νιρό, σκουλειό, σ' ηλί**.

Κάτω Λάμποβο. Αστεγα και ερειπωμένα τα «αρχοντικά» των μεγάλων Ελλήνων ευεργετών Ευάγγελου και Κωνσταντίνου Ζάππα. (Φωτ. Λίζα Εβερτ).

Βορειοηπειρώτες ευεργέτες

Με δωρεές τους ιδρύθηκαν κοινωφελή έργα τόσο στον γενέθλιο όσο και στον ευρύτερο εθνικό χώρο

Του **Βασίλη Γκουρογιάννη**

Δικηγόρου, Συγγραφέα

«ΕΥΑΝΔΡΟΣ» επωνομάσθηκε η Ηπειρος τον τελευταίο αιώνα της τουρκικής κυριαρχίας πριν η ανολοκλήρωτη απελευθέρωση δημιουργήσει ως γεωγραφικό και δυστυχώς ως συνειδησιακό εθνικό όρο τη διάκριση... της Βόρειας Ηπείρου.

Η τιμητική προσωνυμία «Εύανδρος» κατακτήθηκε από την φιλογενή διάθεση εκλεκτών τέκνων της Ηπείρου που ανάλωσαν περιουσίες και ζωές προκειμένου να ωφελήσουν με αγαθοεργίες και ευαγή ιδρύματα τον γενέθλιο τόπο και τον ευρύτερο εθνικό χώρο.

Από το μεγάλο πλήθος των Ηπειρωτών δωρητών που διέθεσαν πόρους για το χτίσιμο μιας εκκλησίας, ενός σχολείου, ενός γεφυριού ή πτωχοκομείου, προβάλλουν οι μείζονες δωρητές που αποκαλούνται Μεγάλοι Ευεργέτες. Οι περισσότεροι μάλιστα απ' αυτούς κατάγονται από τη Βόρειο Ηπειρο. Τα έργα τους κοσμούν την Ελλάδα και τα ονόματά τους έχουν σχεδόν απορροφηθεί από την ίδια τους την ευεργεσία. Γνωρίζουμε τις δωρεές και όχι τους δωρητές. Επιβάλλεται λοιπόν να ειπωθούν δυο λόγια, εν είδει μνημόσυνου για τους μεγάλους λησμονημένους.

Απόστολος Αρσάκης (1792-1874). Γεννήθηκε στο χωριό Χοταχόβα Πρεμετής. Σπούδασε στη Βιέννη με δασκαλό του στα ελληνικά τον Διδάσκαλο του Γένου Νεόφυτο Δούκα. Εγινε διδάκτορας της Ιατρικής και απέκτησε λαμπρή φιλολογική μόρφωση. Διετέλεσε υπουργός Εξωτερικών της Ρουμανίας. Με γενναίες χρηματικές προσφορές ενίσχυσε την Φιλεκπαιδευτική Εταιρία και συνετέλεσε τα μέγιστα στην ανοικοδόμηση του Αρσακείου μεγάρου της οδού Πανεπιστημίου όπου σήμερα στεγά-

Κωνσταντίνος Ζάππας (1814-1892). Με επιδοτήσεις από την προσωπική του περιουσία κτίστηκαν τα πρότυπα Ζάππεια παρθεναγωγεία στην Κωνσταντινούπολη και άλλα εκπαιδευτήρια.

ζεται το Συμβούλιο της Επικρατείας, ενώ στην ιδιαίτερη πατρίδα του ίδρυσε σχολεία και έκτισε πολλές εκκλησίες.

Ενας πολεμιστής

Ευάγγελος Ζάππας (1800-1865). Γεννήθηκε στο χωριό Ανω Λάμποβο της Βόρειας Ηπείρου. Στη νεανική του ηλικία υπηρέτησε στην αυλή του Αλή Πασά. Αργότερα πολέμησε στο πλευρό του Μάρκου Μπότσαρη και έλαβε τον βαθμό του ταξιάρχου. Στη συνέχεια μετανάστευσε στο Βουκουρέστι όπου μετήλθε το επάγγελμα του εμπειρικού γιατρού και αργότερα ασχολήθηκε με την εκμετάλλευση μοναστηριακών γαιών και απ'

Σίμων Σίνας, (1810-1876), μεταξύ των δωρεών του συγκαταλέγονται το κτίριο της Ακαδημίας Αθηνών, η Μητρόπολη κ.ά. Διετέλεσε πρεσβευτής της Ελλάδας στην Αυστρία.

αυτήν τη δραστηριότητα απέκτησε μεγάλο πλούτο. Ανήγειρε μεταξύ των άλλων το Ζάππειο Μέγαρο όπου στην αυλή του είναι θαμμένη η κεφαλή του και τα λοιπά οστά στο προαύλιο του σχολείου του χωριού του.

Την αγαθοεργό του δράση συνέχισε ως εκτελεστής της διαθήκης και κληρονόμος του ο επίσης Βορειοηπειρώτης εξάδελφός του Κωνσταντίνος Ζάππας που κι αυτός συγκαταλέγεται στους Μεγάλους Ευεργέτες.

Ιωάννης Μπάγκας. Γεννήθηκε στην Κορυτσά. Μετανάστευσε κι αυτός στη Ρουμανία όπου ανεδείχθη βαθυκλήμων. Ολη του την τεράστια περιουσία τη δώρησε στο Ελληνικό Δημόσιο και κράτησε μόνο για συντήρη-

σή του 500 δραχμές μηνιαίως. Πέθανε στην Αθήνα το έτος 1895. Τα ονομαστότερα δωρήματά του είναι τα ξενοδοχεία της Ομονοίας «Μπάγκειον» και «Μέγας Αλέξανδρος».

Χριστάκης Ζωγράφος (1820-1896): Γεννήθηκε στο χωριό Κεσοράτι Αργυροκάστρου. Δραστηριοποιήθηκε στην Κωνσταντινούπολη ασχολούμενος με τραπεζικές εργασίες και απέκτησε την εμπιστοσύνη και την εύνοια του Σουλτάνου Μουράτ. Ίδρυσε στα διάφορα κέντρα του Ελληνισμού, ιδίως στην Κωνσταντινούπολη διδακτήρια και βιβλιοθήκες που φέρουν το όνομά του, καθώς και τα ονομαστά διδασκαλείο στην ιδιαίτερα του πατρίδα.

Οικογένεια Σίνας:

α) Γεννάρχης ο Σίμων Σίνας (1753-1822). Γεννήθηκε στη Μοσχόπολη της Βόρειας Ηπείρου. Δραστηριοποιήθηκε στις χώρες της Ευρώπης (κυρίως Σερβία - Αυστρία) και ασχολήθηκε με το εμπόριο βάμβακος και την νηματοουργία.

β) Γεώργιος Σίνας (1783-1856). Γιός του προηγούμενου. Τραπεζίτης στην Αυστρία. Ανοικοδόμησε και εξόπλισε το Αστεροσκοπείο Αθηνών.

γ) Σίνας Σίμων (1810-1876). Γιός του προηγούμενου. Τραπεζίτης στην Αυστρία. Κατέβαλε τη δαπάνη για την ανέγερση της περιλαμπρής Ακαδημίας στην οδό Πανεπιστημίου.

Βλέπουμε λοιπόν ότι όλοι οι παραπάνω Μεγάλοι Ευεργέτες μα και άλλοι μικρότεροι και ανώνυμοι τους οποίους εξ ίσου πρέπει να τιμάμε κατάγονται από τόπο που σήμερα έχει πρώτη ανάγκη την ευεργεσία και την ανάπτυξη. Ας μας παρακινήσουν στην ανταπόδοση οι διαχρονικοί στίχοι του Ευρυπίδη από την Τραγωδία «Ικέτισες»:

«Την γενναιοψυχία που 'χετε δείξει να σας την ξεπληρώσουμε χρωστούμε».

Πολιτισμική συγγένεια

Οι σχέσεις μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών από την τουρκοκρατία ως τις μέρες μας

Της **Ελένης Πιτούλη**

Νομικού - Κοινωνιολόγου

ΟΙ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΕΣ αλλαγές στην Αλβανία και το άνοιγμα των συνόρων, μας ξαναγυρίζουν στην εποχή, πριν τον 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν τα φυσικά περάσματα της Πίνδου, οι όχθες του Αώου και του Δρύνου, τα λιμάνια της Αδριατικής και του Ιονίου, ήταν οι δρόμοι που ένωναν Ελληνες και Αλβανούς.

Τους ίδιους δρόμους πήραν Βορειοηπειρώτες και Αλβανοί το χειμώνα του 1990 για να φθάσουν στην Ελλάδα. Την ημέρα της Πρωτοχρονιάς του 1991 πάνω από 3.000 απεγνωσμένοι, κυνηγημένοι από την πείνα, διασχίζοντας μέσα στο κρύο βουνά και ποτάμια, φθάνουν στα ελληνικά σύνορα. Από τότε χιλιάδες Αλβανοί κυρίως λαθρομετανάστες, έχουν έλθει στη χώρα μας, από τους γνωστούς και φιλόξενους στους προγόνους τους δρόμους, ξαναβρίσκοντας παρόλα τα προβλήματα, την επαφή με τους γείτονές τους.

Πράγματι, η διαμόρφωση της περιοχής από το Γενούσο ποταμό ως τον Αμβρακικό κόλπο, περιοχή που περικλείει σήμερα την Ήπειρο και τη νότιο Αλβανία, επιτρέπει από τους αρχαίους χρόνους τη διέλευση και μετακίνηση ανθρώπων και εμπορευμάτων, εξασφαλίζοντας έτσι την επικοινωνία στο χώρο. Αν λάβουμε υπόψη ότι η γεωγραφική αυτή ενότητα σε μακρόχρονες περιόδους της ιστορίας της βρέθηκε κάτω από ενιαία πολιτική οργάνωση (κοινό των Ηπειρωτών, Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, Βυζάντιο, Τουρκοκρατία) μπορούμε να κατανοήσουμε ευκολότερα τα κοινά που μας συνδέουν με τη γείτονα χώρα.

Κατανόηση σχέσεων

Ειδικά η περίοδος της Τουρκοκρατίας είναι καθοριστική και προσδιορί-

Συνοριακός σταθμός Κακαβιάς. Η αναμονή για την πολυπόθητη άδεια εισόδου στην Ελλάδα ή η λαθραία διάβαση. Το πέρας που σημαίνει ένα καλύτερο αύριο, το όνειρο του μετανάστη, η βοήθεια στην οικογένεια σε πολύτιμο συνάλλαγμα. Ιστορίες που οι Έλληνες γνωρίζουμε καλά. Μια ακόμη αιτία κατανόησης μεταξύ των δύο λαών.

ζει τις σχέσεις του ελληνικού και του αλβανικού λαού. Η γνώση των συνθηκών κάτω από τις οποίες έζησαν Έλληνες και Αλβανοί στην Οθωμανική αυτοκρατορία, είναι απαραίτητη για την κατανόηση και ερμηνεία των σχέσεων των δύο λαών μέχρι σήμερα. Από το 15ο αιώνα και μετά, Έλληνες και Αλβανοί βρέθηκαν πλέον κάτω από την ενιαία οθωμανική διοίκηση.

Οι Αλβανοί, ήδη, ακολουθώντας τη φυλετική τους διάκριση σε Γκέγκηδες και Τόσκηδες, είχαν διαιρεθεί σε καθολικούς του Βορρά και Ορθόδοξους του Νότου, με όριο το Γενούσο

ποταμό. Στον ηπειρωτοαλβανικό χώρο που περιλαμβάνονταν κυρίως στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων ζούσαν ειρηνικά Έλληνες και Αλβανοί ορθόδοξοι, κάτω από την εξουσία Τούρκων και Αλβανών μουσουλμάνων, αγάδων και μπέηδων.

Πρέπει εδώ να υπενθυμίσουμε ότι μερικά κοινά σημεία επαφής είχαν οι Χριστιανοί, και με τους μουσουλμάνους Αλβανούς, καθώς στην περιοχή, αυτοί ήταν οπαδοί της αιρετικής διδασκαλίας του μπεκτασισμού που πρέσβευε την ανοχή των άλλων θρησκευτικών δογμάτων και καθιέρωνε την εισαγωγή χριστιανικών λατρευτικών στοιχείων. Μπεκτατζής ήταν και ο Αλή Πασάς που σχεδίαζε την ίδρυση ενός ελληνοαλβανικού βασιλείου.

Οι χριστιανοί Αλβανοί, μέχρι τουλάχιστον τον 19ο αιώνα, ταυτίζονται με τα συμφέροντα του Πατριαρχείου και δέχονται την επιρροή της ελληνικής πολιτικής κληρονομιάς.

Η ένταξή τους στο Ορθόδοξο Μιλέτ είχε σαν αποτέλεσμα να αποκτήσουν διαφορετική κοινωνική και εκπαιδευτική οργάνωση από τους ομογενείς τους μουσουλμάνους και να πλησιάσουν περισσότερο τους Έλληνες μέχρι την ώρα της εθνικής τους αφύπνισης.

Ανεξάρτητα όμως από το διαχωρισμό τους σε χριστιανούς και μουσουλμάνους οι Αλβανοί συμβίωσαν με τους Έλληνες στον ενιαίο επί τουρκοκρατίας ηπειρωτικό χώρο και η αλληλεπίδραση των δυο λαών είναι σημαντική.

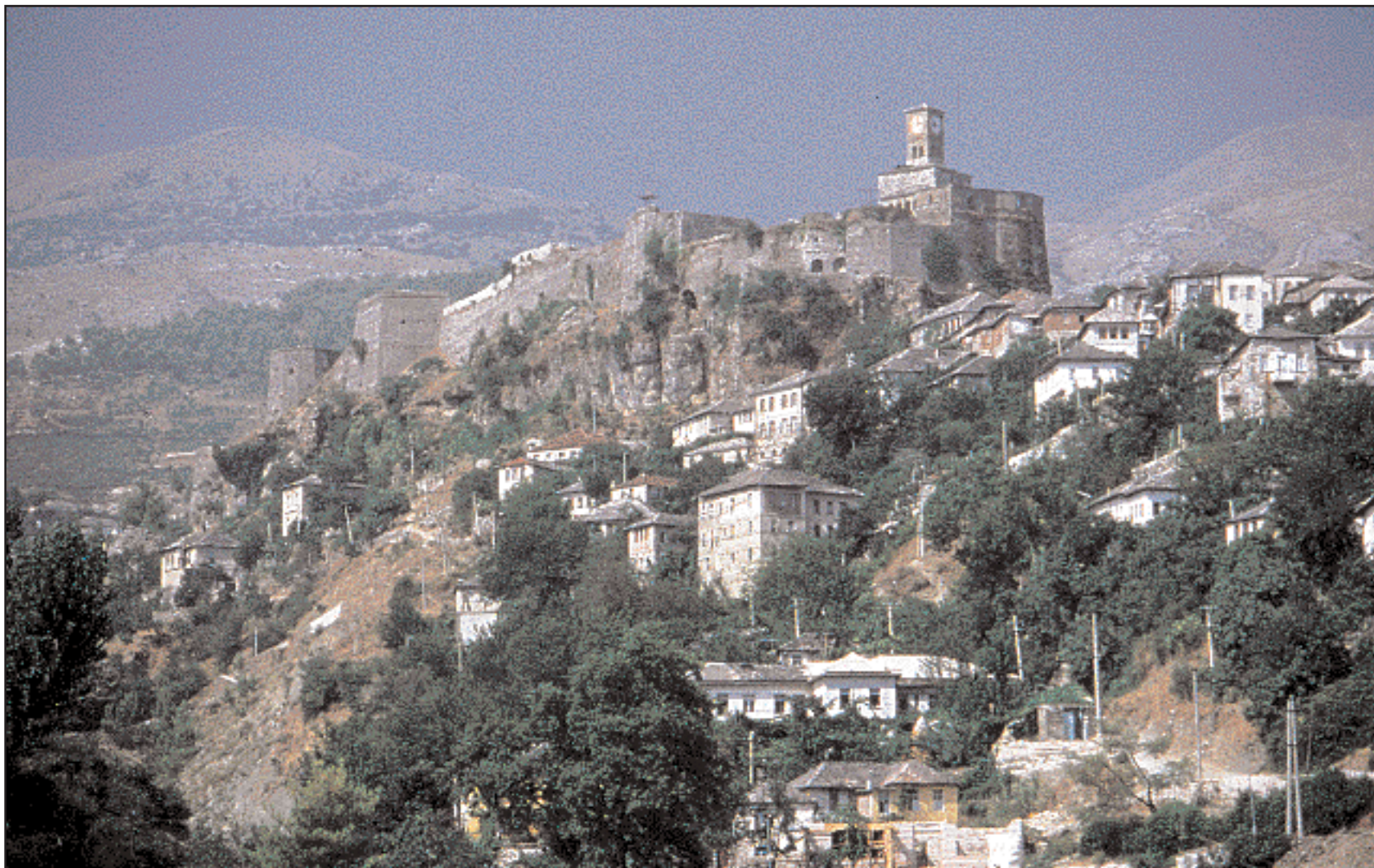
Έλληνες και Αλβανοί, έρχονται συνεχώς σε επαφή στην καθημερινή τους ζωή. Στο παζάρι, στα πανηγύρια, χριστιανοί και μουσουλμάνοι ξεχνούν τις διαφορές τους, διασκεδάζουν, ανταλλάσσουν ιδέες, διαπραγματεύονται, κλείνουν δουλειές με ένα από σφιξιμο του χεριού. Ονομαστά πανηγύρια στην Ενιαία επί τουρκοκρατίας Ήπειρο γίνονταν στη Μονή της Υψηλής Πέτρας, στα Φραστενά, στην Πέπελη, στη Συρωνιά, στην Παλιουρή.

Η συμβίωση Ελλήνων και Αλβανών και η αλληλεπίδραση των δυο λαών είναι φανερή και στην τέχνη. Ανεξάρτητα από τις τοπικές ιδιομορφίες, υπάρχει μια ενότητα στα προϊόντα της λαϊκής δημιουργίας, στα κεντήματα, τα υφαντά, τα ασημικά, την αρχιτεκτονική. Η ομοιομορφία στην τέχνη σε όλο τον ηπειρωτοαλβανικό χώρο οφείλεται κυρίως στις μετακινήσεις των πλανόδιων συναφίων που ήταν επαγγελματικές ενώσεις με δικά τους καταστατικά και νόμους. Οι τεχνίτες αυτοί ζούσαν κυρίως στα χωριά της νοτίου Ηπείρου γυρνούσαν για μεγάλα χρονικά διαστήματα την περιοχή αλλά και όλο το βαλκανικό χώρο, αναζητώντας δουλειά.

Ενας ολόκληρος κόσμος –ασημουργοί, τερζήδες, σερμακेशδες, κτίστες, κιοπουρλήδες, αγιογράφοι, ταγιάδοροι– μετακινούνταν από χωριό σε χωριό, κεντούν προίκες, χτίζουν αρχοντόσπιτα, χάνια, παζάρια, στεριώνουν πολύτοξα γεφύρια, αγιογραφούν εκκλησίες και μοναστήρια.

Ημικατεστραμμένο ιερό τέμενος των μουσουλμάνων μπεκτατζήδων, της αίρεσης που πρεσβεύει την ανοχή απέναντι των άλλων θρησκειών. Μπεκτατζής ήταν και ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων.

Το φρούριο του Αργυροκάστρου. (Φωτ. Λίζα Εβερετ).

Μια άλλη καλλιτεχνική εκδήλωση που μαρτυρεί την κοινή τύχη και πορεία για μεγάλο χρονικό διάστημα του ελληνικού και αλβανικού λαού είναι και το δημοτικό τραγούδι, που τρέφεται συχνά με κοινούς ήρωες, κοινά περιστατικά και γεγονότα, κοινές ιστορικές μορφές και κυρίως κοινά θέματα. Ο θρύλος για την ανάγκη ανθρωποθυσίας στο στήσιμο των γεφυριών, ο νεκρός αδελφός που φέρνει στη μάνα την ξενητεμένη κόρη, ο πόλεμος εναντίον των Τούρκων κατακτητών. κ.λπ.

Μετανάστευση

Ενα άλλο θέμα που βρήκε την έκφρασή του στη λαϊκή μούσα, είναι η ξενιτιά, κοινή τραγική μοίρα των δύο λαών, τόσο επίκαιρη σήμερα για τους γείτονές μας.

Η Αλβανία γνωρίζει σήμερα για δεύτερη φορά την τραγική μοίρα της μετανάστευσης. Την πρώτη προκάλεσε η τουρκική εισβολή. Τότε οι άρχοντες της χώρας, παίρνοντας μαζί τα υπάρχοντά τους, έφυγαν κυρίως προς την Ιταλία, όπου εγκαταστάθηκαν και ενσωματώθηκαν στην καινούργια τους πατρίδα. Την περίοδο εκείνη έχουμε επίσης κάθοδο Αλβανών και στην Ελλάδα.

Η δεύτερη μετανάστευση οφείλεται στην πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος.

Ο σύγχρονος Αλβανός συγγραφέας, δηλώνει για το σημερινό ξερίζωμα του λαού του: «Μαζί με τις δικτατορίες μπορεί να κομματιαστούν ολόκληρα έθνη, και από τα υπολείμματα αυτών των εθνών, να προκύψουν σύγχρονες ορδές ανθρώπων, αναριθμητών, τραυματισμένων, αποθαρρυσμένων και χωρίς πα-

τρίδα, δηλαδή χωρίς εθνότητα».

Το πόσο αντέχει σήμερα η ελληνική κοινωνία το πολύπλευρο στην έκφρασή του πρόβλημα, της λαθρομετανάστευσης των Αλβανών είναι δύσκολο να βρει απάντηση.

Εκείνο όμως που δεν χωρά αμφισβήτηση είναι ότι η Αλβανία πρέπει να βρει το δρόμο για την οικονομική της ανάπτυξη που θα κρατήσει τον λαό στον τόπο του. Και ο πιο σίγουρος δρόμος για αυτό είναι η ατμόσφαιρα ασφάλειας και ειρηνικής συμβίωσης με τους γείτονες.

Είναι χαρακτηριστικά τα λόγια που μας είπε, συγκινημένος και έκπληκτος επειδή θελήσαμε να μιλήσουμε μαζί του, μπεκτατζής Αλβανός κατά τη διάρκεια επίσκεψής μας σε τεκέ (Ιερό τέμενος) έξω από το Αργυροκάστρο, τον τελευταίο Σεπτέμβρη: Ο Θεός είναι ένας, ο ίδιος για όλους τους ανθρώπους.

Σίγουρα η Αλβανία είναι σήμερα μια χώρα με πολλά προβλήματα και ίσως ο λαός της αρκετά ευάλωτος σε εθνικιστικά οράματα και θρησκευτικούς φανατισμούς. Η Ελλάδα, σε συνάρτηση με την γειτνίαση της και την κοινοτική της ιδιότητα, μπορεί να βοηθήσει στο ξεπέρασμα της κρίσης. Ο Ελληνικός λαός, που κρατά ακόμη το βαλκανικό του πρόσωπο, είναι σίγουρα πιο κοντινός, πιο οικείος στον Αλβανικό λαό. Η σημερινή συγκυρία δίνει τη δυνατότητα στις δύο χώρες να υλοποιήσουν μια γνήσια προσέγγιση.

Ευχαριστούμε τους εκδοτικούς Οίκους «ΑΣΤΕΡΙΣΜΟ», «ΜΕΛΙΣΣΑ» και «ΔΩΔΩΝΗ», για το φωτογραφικό υλικό που μας παραχώρησαν.

Το αμετάτρεπτο παρόν και στον τοίχο η φωτογραφία να δείχνει τα περασμένα νιάτα. Χρόνια και χρόνια που πέρασαν όμως οι δύο τους πάντα πλάι-πλάι. Μνήμες, βάσανα, χαρές, λύπες κι αυτοί συνέχεια μαζί. Ετσι, τίποτα δεν πάει χαμένο, γι' αυτό υπάρχει το χαμόγελο και τα μάτια που λάμπουν...

Της Παρής Σπίνου

ΧΟΡΗΓΙΑ και διαφήμιση συνοδεύουν εννίοτε τη σύγχρονη καλλιτεχνική παραγωγή. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα η βότκα Absolute η οποία εικονίζεται σε πίνακες σημαντικών ζωγράφων από όλο τον κόσμο, διεκδικώντας την αυτονομία της ως έργο τέχνης. Τώρα, το διάφανο υγρό του γνωστού ποτού, ρένει και τις νότες του σολφέζ. Απόδειξη, το διπλό άλμπουμ των Τοτο από την πρόσφατη περιοδεία τους που κυκλοφορεί με χορηγό την Absolute και τον εύγλωττο τίτλο «**Absolutely live**» (Columbia). Αν θέλετε περισσότερες πληροφορίες για το περιεχόμενο του δίσκου, οι Τοτο που εδώ και 15 περίπου χρόνια βρίσκονται στο προσκήνιο της μουσικής σκηνής παρουσιάζουν σε ζωντανή εκτέλεση τις επιτυχίες τους «Don't chain my heart», «Kingdom of desire», «Rosanna», «Africa», «Hold the line» κ.ά. Ωστόσο, αντίθετα από ό,τι θα πε-

ρίμενε κανείς, τα τραγούδια δεν περιέχουν τον παλμό και τη δυναμικότητα μιας ζωντανής ηχογράφησης.

● Μια άλλη συλλογή με τίτλο «**Purple Rainbows**» (Polygram) είναι αφιερωμένος στη μεγάλη οικογένεια καλλιτεχνών που αναδείχτηκαν μέσω των Deep Purple. Αναμφισβήτητα, ένα μέρος της ιστορίας του rock γραφτηκε από τα συγκροτήματα Rainbow και Whitesnake που ξεπήδησαν από τις στάχτες των D.P., ένα μέρος της δόξας δικαιούνται οι Ιαν Γκίλαν, Ρίτσι Μπλάκμορ, Ντέιβιντ Κόβερντέιλ, Ρόνι Τζέιμς Ντιό. Ο δίσκος περιλαμβάνει χαρακτηριστικές εκτελέσεις των χιλιοτραγουδισμένων «Smoke on the water», «Highway Star», «Here i go again», «Temple of the King», «I surrender», «Night games», «Child in Time» κ.ά.

● Διαφορετικό είναι το κλίμα στο δίσκο «**The music of Sting**» (EMI). Το μουσικό σύνολο Bob Belden Ensemble

ερμηνεύει με τζαζιστική διάθεση συνθέσεις του Στινγκ, δίνοντας έμφαση στο ακουστικό μέλος. Ξεχάστε τις αυθεντικές εκτελέσεις, αποφύγετε τις συγκρίσεις και φανταστείτε τις αμέτοχτες παραλλαγές που μπορεί να έχει ένα μουσικό θέμα.

Εσω και έξω άσυλο

Μ. Κορρές στο Εθνικό και Σ. Μπέρκοφ στο θέατρο «Εμπρός»

Του Γιάννη Βαρβέρη

«Καραβάνι περνούσαν οι άνθρωποι γέροντες και νέοι του περασμένου κόσμου με παλιά. Σκισμένοι. Με μια κομμένη ζώνη στη μέση. Εξομωμένοι»

Γ. Μαρκόπουλος,
«Στη μάντρα του ασύλου»

Ο ΜΑΝ. ΚΟΡΡΕΣ έχει και στο παρελθόν επιδείξει ιδιαίτερη ευαισθησία στην τρίτη ηλικία («Οίκος ευημερίας») και στο ανήμπορο περιθώριο («Διπλανό κρεβάτι»). Με ηθογραφική πέννα βουτηγμένη στο μελάνι της ηθικολογούσας συνειδήσης προσέρχεται τώρα στην «Κατάληψη». Ρομαντικός, σατιρικός, συγκινημένος, κατά τόπους όμως αφελής ή πλημμελώς τεχνήεις, ελέγχει και θωπεύει το δράμα των ψυχιατρικών κλινικών. Με γλώσσα άμεση και λιτή, με σκηνές ιδιότυπου χιούμορ ή λυρικού κλαυσιγέλωτος πλάι σε άλλες εκνευριστικής ρεαλιστικής απιθανότητας (π.χ. το πλέγμα σχέσεων του διευθυντικού γραφείου), βασίζεται στο ψυχοδράμα, τη θεατρική παράσταση από ψυχασθενείς, ως κλειδί της ομαδικής τους θεραπείας και κλειδί της σύλληψής του. Μεταξύ της «Φωλιάς του κούκου» και του «Μαρά - Σαντ», ο συγγραφέας μοιάζει να δαιτυτεύει ανάμεσα σε δύο κόσμους: τον κόσμο των τροφίμων, τον οποίο ιχνογραφεί με προσεκτικές και πολύ θερμές πινελιές αγάπης και τον κόσμο των δημίμων ή των καλοπροαίρετων γιατρών που τους χειρίζεται μάλλον αδέξια, χωρίς ψυχραιμία, με υπερβολές. Φαίνεται πως η θυμική διάθεση του Κορρέ επηρεάζει την γραφή και την τεχνική του. Όταν αντιπαθεί τους ήρωες τους «εκδικείται»: έτσι, οι αρνητικοί στρεβλώνονται και αντί για όρθια αρνητικοί, διολισθαίνουν προς τη θεατρική ακύρωση. Στο βωμό αυτό, κύριο θύμα είναι η πειστικότητα της δομής του έργου του.

Ο Εύης Γαβριηλίδης έκανε το λάθος να πάρει στα σοβαρά όχι μόνον τις αρετές αλλά και τα μειονεκτήματα του κειμένου. Περιέβαλε με την κάρια αισθητική του τις γερές σκηνές, προσπαθώντας όμως να σώσει τις αδύναμες, τις υπερυπογράμμισε με αποτέλεσμα να φαίνεται περισσότερο η χλωρότητά τους. Ενώ, για παράδειγμα, κίνησε εύρυθμα αρκετά δύσκολα σύνολα, ενώ γέμισε κενά, κέντησε μικρές λεπτομέρειες, έδωσε πάσες και σχολίασε συμπεριφορές, στην πρώτη μεγάλη σκηνή «γνωριμίας» με τους τροφίμους, εστιασθηκε επίμονα στα προσωπικά τους δράματα, ακινητώντας την όλη πίσω εικόνα για χάρη ενός καθυστερούντος μινιμαλισμού. Προσέχοντας δέντρα, έχασε το δάσος. Το δράμα των ψυχοπαθών είναι ένα και ενιαίο, τα συμπτώματά τους, αν επιμένεις, αποδίδουν φλύαρη γραφικότητα. Γενικά, όπου ο Κορρές ανέβαινε (π.χ. στην αχρή του Β' μέ-

Εθνικό Θέατρο. «Η κατάληψη» του Μανώλη Κορρέ. Ο Δημήτρης Λιγνάδης (γιατρός) και τρεις από τους «Τροφίμους» (Ιάκωβος Ψαρράς, Γιώργος Αρμένης και Ολγα Δαμάνη). Σκίτσο Έλλης Σολομωνίδου - Μπαλάνου.

ρους), ανάσαινε και ο Γαβριηλίδης. Η ευρηματική ιδέα του σχιζοφρενικού θεάτρου εν θεάτρω θα μπορούσε, με ποιοτικά και ποσοτικά αφαιρετικότερους χειρισμούς από τον Κορρέ, να αποδώσει καρπούς ωριμότερους.

Και έτσι, πάντως, υπήρξαν ερμηνείες που, υπό την ευφάνταστη σκηνοθετική διαποίκιλση των όψεων του διανοητικού κλονισμού, έλαμψαν αυτοδύναμες. Αριστουργηματική με Αλφα κεφαλαίο η Δαμάνη, αυτοσκηνοθετούμενο εν ανταρσία και απογειωτικό νευρόσπαστο της παράστασης ο Αρμένης, έξοχο κράμα ιδεοληψίας και αυτοσυνείδησης ο Ψαρράς, σπαρακτικά «εξαρτημένη» η Φορτούνα, πληθωρικά νυμφομανής η Βαμβακά, συμπαθέστατος Δελαπατριδής ο Παπαγιάννης, σωστές φιγούρες αλαλίας η φίνα παρά τη θαμπάδα της Παπαμόσχου και ο Ασπρούδης, νοσταλγικά ήρεμη βασιλόφρων η Κώνστα, θαυμάσια τσαλακωμένος στο σάλεμά του «ζενπρεμιέ» ο Ροζάκης, ευρηματικός παπός ο Γκίκας, περίφροντος προϊστάμενη η Σηφάκη και «ανθρώπινο, πολύ ανθρώπινο» νέοι γιατροί, η υπομονετική και αγαθοεργός Ανδριοπούλου και ο διά πλήρους φυσικότητας αφομοιωτής κειμενικών απιθανοτήτων Λιγνάδης. Στο άλλο τερέν: υπερπαίζοντες ο Βουλαλάς και Ζακυνθινός, έντιμη αλλά αργή η Μπασλή, αναίτιως γκροτέσκ ο Μαραγκάκης και η Παρούση. Γνήσιο πόνο και εγκατάλειψη είχαν τα κοστούμια της Παπαντωνίου, γνήσιο αίσθημα εκ γυμνότητας διέχεαν τα σκηνικά του Αθηναϊνίτη.

Η παιδική ασθένεια της ατομικής επανάστασης είναι ο εξιμπισιονισμός. Μνήμων των Κάφκα, Αρτώ και Οσμπορν εν αρχαιοελληνικαίς αλληγορίαις, αυτό μοιάζει να εκμυστηρεύεται ο εν γένει οργίλος Στίβεν Μπέρκοφ του δραστικού «Κβετς» με το έργο του «Σαν Έλληνας» (1980), που παρουσιάζει η αξιόλογη θεατρική ομάδα «Μορφές» στο θέατρο «Εμπρός».

Πόσο μπορεί να συμφωνήσει κανείς με την –και αφαιδιστική μάλιστα– επιλογή του Τ. Μπαντή;

Ο Μπέρκοφ μέσα σ' ένα γλωσσικό παραλήρημα σαρκασμού και κυνισμού ξιππάει τους μικροαστούς, παραβιάζοντας ανοιχτές θύρες γύρω από κοινωνικά, φιλοσοφικά, μεταφυσικά θέματα της δυτικής (και ειδικότερα της αγγλικής) κοινωνίας της δεκαετίας του '80. Το κείμενο χωρίζεται σε αναιδώς ευφραδή «δοκίμια» περί των πάντων, πασπαλισμένα με ακατάσχετες βωμολοχίες, τις οποίες μεγάλη χάρη θα κάναμε στον συγγραφέα αν τις θεωρούσαμε σοκαριστικές. Οχι. Είναι απλώς οχήματα ενός αυνανιστικού ναρκισσισμού ή ναρκισσιστικού αυνανισμού και το μεγαλοχολικότερο: ακραιφνώς ατελέσφορα σε θεατρικό επίπεδο. Παραπέρα, ο διάλογος του συγγραφέα με τον αρχαιοελληνικό μύθο του Οιδίποδα και το καταφατικό του ακροτελεύτιο επιχείρημα περί κάθαρσης μέσα από την παραδοχή του ζωογόνου, έστω και αιμομικτικού, έρωτα είναι αυτόχρονα παιδαριώδη. Τη λογοτεχνική υφή της γλωσσικής συμπεριφοράς ανέλαβε δυναμικά η Μ. Κυρτζάκη: φαντάζομαι ότι υποπτεύθηκε την αντιθεατρικότητα του εγχειρήματος, μια και φάνηκε να τη «σέβεται», όπως όμως τη σέβεται και η σκηνοθεσία με την ηθελημένη ωμή της αφαιρετικότητα και δωρικότητα.

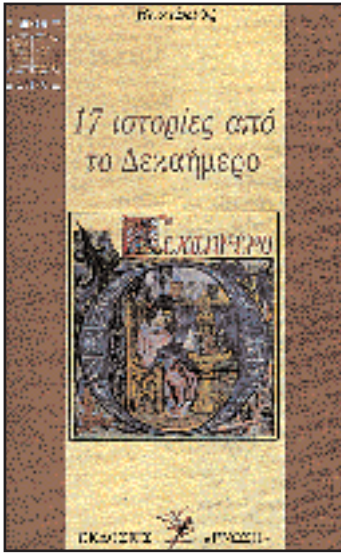
Ωστόσο, αξιοθαύμαστης αρχετυπικής στόχευσης η μουσική τεχνολογία του μονόλογου της Σφίγγας από τη Μ. Κατσανδρή και ευφυής, όλο πικρό χιούμορ, ο σχολιασμός της Ρ. Οικονομίδου. Ο Λ. Καραλής χάρισε επιτυχή φοβικά μουσικά εφέ. Στην ερμηνεία του δεν θα επιμείνουμε. Ο Κλ. Γρηγοριάδης, με πρόθεση ψυχικής προσφοράς, αλλά ισότονος και στικτικά ιδιότυπος, δεν είχε εμπειρία του κειμενικού υποστρώματος.

Αξια γωνιά, τολμηρή επιλογή· ενιστάμεθα, με κάθε εκτίμηση.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

Βοκάκιος «17 ιστορίες από το Δεκαήμερο», μετ. Ζωή Βαλάση, εκδόσεις «Γνώση», Αθήνα 1993, σ.σ. 221.

Από τις εκατό νουβέλες του «Δεκαήμερον» παρουσιάζονται στο βιβλίο αυτό δεκαεφτά με κοινή θεματολογία τον έρωτα. Το δείγμα είναι αρ-

κετό για να αναδείξει τη μοναδικότητα του έργου που από τον 14ο αιώνα, εμπνέει και τροφοδοτεί αδιάκοπα την ευρωπαϊκή τέχνη.

Πέτρος Χαρτοκόλλης «Οιδιπόδειο '46-'47», εκδόσεις «Εστία», Αθήνα 1993, σ.σ. 383.

Ο Αμίλιος ανήκει στην ομάδα των νέων που έφυγαν από την Ελλάδα με το τέλος του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου και την αρχή του Εμφυλίου. Φοιτητής της ιατρικής μεταναστεύει στην Αμερική όπου στην προσπάθειά του να ενταχθεί στο καινούργιο περιβάλλον εμπλέκεται σε μια ερωτική περιπέτεια. Η περιπέτεια τον βοηθάει να ξεπεράσει τη νοσταλγία του για την Ελλάδα ταυτόχρονα όμως τον φέρνει αντιμέτωπο με προβλήματα, στα οποία περιπλέκονται η μητέρα του και το προσωπικό της δράμα.

«Τοπία και λουλούδια της Ιμβρου ζωγραφισμένα από τον Νίκο Παλαιόπουλο», Αθήνα 1993, σ.σ. 56.

Το λεύκωμα περιέχει εντυπώσεις από τα τοπία, τα λουλούδια και ολόκληρη την ομορφιά της Ιμβρου όπως τις έζησε ο Νίκος Παλαιόπουλος και όπως τις ζωγράφησε μέσα στην έξαρση της χαράς αλλά και μέσα στην αγωνία της αφόρητης καταπίεσης του ελληνικού στοιχείου από τους Τούρκους.

Μαργαρίτα Λυμπεράκη «Τα δέντρα», εκδόσεις «Καστανιώτη», Αθήνα 1993, σ.σ. 252.

Ξαναδιαβάζοντας σήμερα «Τα δέντρα», σημειώνει η συγγραφέας στο οπισθόφυλλο, κάνω μια παράξενη σκέψη. Είναι σαν να πήγα να μείνω στο Παρίσι την πρώτη φορά για να ζήσω αυτά που έγραψα, αυτά που έζησα και η Ειρήνη, η ηρωίδα των «Δέντρων». Ηθελα να γνωρίσω το δικό της κόσμο, τη δική της γειτονιά, τους αγαπημένους της δρόμους και τα γεφύρια του Σηκουάνα και βέβαια τα ανδρικά πρόσωπα που κατά διαβολική σύμπτωση έτυχε να έχουν τα ίδια ονόματα με τα πρόσωπα του βιβλίου.

BIBΛIO

Η ζωή του ανθρώπου

Η προέλευση, γέννηση, νόσος, ύπνος και ο θάνατός του

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ, γέννηση, σεξουαλικότητα, νόσος, ύπνος, θάνατος: Τα βιβλία για τα κρίσιμα σημεία της ύπαρξής μας αφθονούν.

Freeman Dyson «Προελεύσεις της ζωής», μετ. Α. Τσουκαλαδάκης, εκδόσεις «Τροχαλία», Αθήνα 1993, σ.σ. 113.

Ποια είναι η προέλευση της ζωής; Ο συγγραφέας προτείνει νέες ιδέες και πειράματα με άξονα την άποψη ότι η έρευνα για τη χημική εξέλιξη της αρχέγονης ζωής θα πρέπει να προσανατολιστεί στην αναζήτηση δομών με μεγάλη ανεκτικότητα σε λάθη και όχι στην αναζήτηση δομών που η ουσιώδης ιδιότητά τους είναι η πιστή αντιγραφή.

Κατά τον Dyson τα γονίδια δεν ήταν οι πρώτες δομές με τις οποίες ξεκίνησε η ζωή αλλά εμφανίστηκαν αργότερα ως μολυσματικά παράσιτα ενός αρχέγονου μη αυτοαντιγραφικού συστήματος. Έτσι, κατά την άποψή του, η ζωή άρχισε ίσως δύο φορές: μια φορά με αρχέγονα «κύτταρα» και μια φορά με γονίδια.

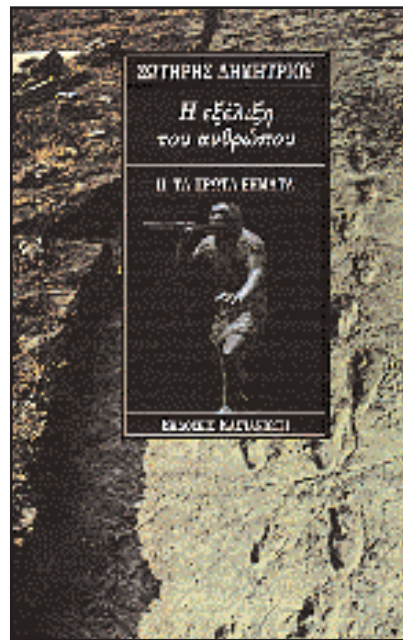
Σωτήρη Δημητρίου «Η εξέλιξη του ανθρώπου. Τα πρώτα βήματα», εκδόσεις «Καστανιώτη», Αθήνα 1993, τόμος II, σ.σ. 294, τιμή 3.000 δρχ.

Τμήμα ενός τριπτύχου, το βιβλίο αυτό συμπληρώνει τη βιολογική εικόνα της ανθρωπογένεσης, η οποία αποτελεί το αντικείμενο του πρώτου τόμου. Φθάνει δε ως την εποποιία των πρώτων υλικών κατακτήσεων με αποτέλεσμα η πορεία θεμελίωσης της ανθρώπινης ύπαρξης να συμπληρώνει έναν κύκλο μεγαλύτερο των δύο εκατομμυρίων ετών.

Ζακ Ρυφιέ «Η σεξουαλικότητα και ο θάνατος», μετ. Μπάμπης Γεωργούλας, εκδόσεις «Ράππα», Αθήνα 1993, σ.σ. 350, τιμή 3.000 δρχ.

Γεννιόμαστε, αναπαραγόμαστε για να μην πεθάνουμε, πεθαίνουμε για να αναπαραχθούν οι άλλοι με τη σειρά τους. Καθηγητής στην έδρα της Φυσικής Ανθρωπολογίας στο Κολλέγιο της Γαλλίας, ο Ζακ Ρυφιέ αφηγείται με σαφήνεια και συγκίνηση το τρίπρακτο αυτό δράμα της ζωής ως βιολόγος αλλά και ως ηθικολόγος.

Παράλληλα όμως αναπτύσσει μια

πρωτότυπη τοιχογραφία της σεξουαλικής συμπεριφοράς και των ερωτικών εκδηλώσεων που τα διάφορα είδη, από τη μέλισσα ως τον άνθρωπο, έχουν αποκτήσει στη μεγάλη διαδρομή της βιολογικής εξέλιξης.

Μισέλ Φουκώ «Ιστορία της σεξουαλικότητας. Η μέριμνα για τον εαυτό μας», μετ. Γιάννης Κρητικός, εκδόσεις «Ράππα», Αθήνα 1993, γ' τόμος, σ.σ. 268.

Ενας ολόκληρος ηθικοθεωρητικός στοχασμός γύρω από τη σεξουαλική δραστηριότητα και τις ηδονές της, γράφει ο Μισέλ Φουκώ, φαίνεται να σηματοδοτεί κατά τους δύο πρώτους μετά Χριστόν αιώνες, μιαν ορισμένη ενίσχυση των θεμάτων της εγκράτειας. Γιατροί ανησυχούν για τις επιδράσεις της σεξουαλικής δραστηριότητας, συνιστούν πρόθυμα την αποχή και δηλώνουν πως προτιμούν την παρθενία από τη χρήση των ηδονών.

Φιλόσοφοι καταδικάζουν κάθε σχέση που θα μπορούσε να συναφθεί έξω από το γάμο και υποδεικνύουν στους συζύγους αμοιβαία αυστηρή πίστη χωρίς εξαιρέση. Τέλος, μια ορισμένη δογματική φαίνεται να εξοστρακίζει

τον έρωτα προς τα αγόρια.

Μήπως, συνεχίζει ο Μισέλ Φουκώ, πρέπει να αναγνωρίσουμε στο παραπάνω σχηματιζόμενο πλαίσιο, το διάγραμμα μιας μελλοντικής ηθικής, αυτής που θα βρούμε στο χριστιανισμό, όταν η ίδια η σεξουαλική πράξη θα θεωρηθεί ως ένα κακόν, και όταν δεν θα της παραχωρηθεί η νομιμότητα παρά μόνον μέσα στο συζυγικό δεσμό;

Σούζαν Σόντακ «Η νόσος ως μεταφορά. Το AIDS και οι μεταφορές του», μετ. Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Στέφανος Ροζάνης, εκδόσεις «Υψίλον», Αθήνα 1993, σ.σ. 189.

Για να αντιληφθούμε ή να κατανοήσουμε την τεράστια εξάπλωση ασθενειών όπως η φυματίωση, ο καρκίνος και το AIDS έχουμε υιοθετήσει μια γλώσσα η οποία τις περισσότερες φορές νοθεύει ή διαστρέφει την αλήθεια σχετικά μ' αυτές. Στο «Η νόσος ως μεταφορά» και το «Το AIDS και οι μεταφορές του», η συγγραφέας απομυθοποιεί τη γλώσσα αυτή και παρουσιάζει την πραγματική διάσταση των ασθενειών στο βαθμό που αυτές έχουν επηρεάσει την ανθρώπινη κουλτούρα δια μέσου των αιώνων.

«Οτιδήποτε γράφει η Σούζαν Σόντακ, έχει σημειώσει ο Τζόνθαν Κητς για τα δοκίμια της Σόντακ στον «Ομπσέρβερ», είναι έργο πάθους. Η ενεργητικότητα της γραφής της οξύνεται παρά απαλύνεται από τη διανοητική δομή του κειμένου της και σατιρίζει την αγνοιά μας».

Michel Jouvet «Ο ύπνος και το όνειρο», μετ. Αντ. Πολίτης - Ελ. Μεταξά, εκδόσεις «Κάτοπτρο», Αθήνα 1993, σ.σ. 232, τιμή 3.000 δρχ.

Ενας από τους βασικούς συντελεστές της προόδου της ονειρολογίας κατά τις τελευταίες δεκαετίες, ο Γάλλος καθηγητής Michel Jouvet, ο οποίος ανακάλυψε τον ύπνο REM, εμπλουτίζει τη σύγχρονη βιβλιογραφία σχετικά με τη νευροφυσιολογία του ονείρου. Στα οκτώ κεφάλαια του βιβλίου του ο συγγραφέας ασχολείται με τη φυσική ιστορία του ονείρου, την ονειρική συμπεριφορά, τις λειτουργίες του ονείρου, την πορεία της έρευνας και τις προβλέψεις για τη μελλοντική της πρόοδο.

Το παιδικό βιβλίο εμπνέεται από τις περιπέτειες της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας.

Σοφία Ζαραμπούκα: «Ο Μεγαλέξανδρος», εκδόσεις «Κέδρος», σ.σ. 50, τιμή 3.000 δρχ.

Βιβλίο που κινείται ανάμεσα στο μύθο και την πραγματικότητα, το βιβλίο της Σοφίας Ζαραμπούκα αναδεικνύει το Μεγαλέξανδρο ως προσωπικότητα που κινείται σε πολλά επίπεδα:

Παιδί και μυθολογία

στο επίπεδο της τόλμης και της γενναιότητας, της συναισθηματικής έξαρσης και της σκληρότητας, της μεγαλοψυχίας και της βαρβαρότητας, της δίψας για γνώση και της φιλοδοξίας.

Καλλιόπη Σφαέλλου: «Ο Ολυμπιονίκης Μακεδόνας», εκδόσεις «Αγκυρα», Αθήνα 1993, σ.σ.

150, τιμή 1.080 δρχ.

Λιγοστοί γνωρίζουν ότι στην τελευταία μάχη που απήλλαξε οριστικά την Ελλάδα από τους Πέρσες, τη μάχη των Πλαταιών ο βασιλιάς Αλέξανδρος του Αμύντα της Μακεδονίας έπαιξε ένα ρόλο τόσο σημαντικό ώστε χωρίς την επέμβασή του, το αποτέλεσμα της μά-

χης εκείνης ήταν ίσως διαφορετικό.

Μενέλαος και Γιάννης Στεφανίδης: «Οιδίποδας», εκδόσεις «Σίγμα», Αθήνα 1993, σ.σ. 136.

Τελευταίο βιβλίο μιας σειράς δεκαοκτώ τόμων περιλαμβάνει διασκευασμένες για παιδιά τις τέσσερις τραγωδίες του θηβαϊκού κύκλου: Οιδίποδας τύραννος, ο Οιδίποδας στον Κολωνό, οι Εφτά εναντίον της Θήβας και Αντιγόνη.

ΘΕΑΜΑΤΑ

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΙ

Επειδή οι ώρες προβολών μπορεί να διαφοροποιηθούν κατά μερικά λεπτά, προτιμήστε πρώτα να τηλεφωνείτε. Οι κινηματογράφοι που έχουν * διαθέτουν Ντόλμπι Στέρεο.

ΑΘΗΝΑΣ

Α΄ ΠΡΟΒΟΛΗΣ

ΑΑΒΟΡΑ* (Τ. Ιπποκράτους, 6423271 - 6462253 Air Condition
Οι 3 σωματοφύλακες (Κ) Ωρες 4.30-6.40-8.50-11 μ.μ.
ΑΒΑΝΑ ΑΣΣΟΣ-ΟΝΤΕΟΝ* (Λ. Κηφισίας 234. 6715905)
Η λίστα του Σίντλερ (περιπ. Α) Ωρες 5.30-9.10 μ.μ.
ΑΕΛΛΩ* (Πατησίων, 8214675)
Demolition Man (περιπέτεια) Ωρες 6.20-8.40-11 μ.μ. Απόγευμα ώρα 4.00 μ.μ.
Ελευθερώστε τον Γουίλι
ΑΘΗΝΑ (Αβύδου 93, Αναΐ Ιλίσια, τηλ. 77.92.568)
Ρομπέν των δασών οι ήρωες με τα κολάν (κωμωδ. Κ) Ωρες 6.30-8.30-10.30 μ.μ.
ΑΘΗΝΑ* (Στάση Κεφαλληνίας, τηλ. 8233149)
Η λίστα του Σίντλερ (περιπ. Α) Ωρες 6.30-10.10. μ.μ.
ΑΘΗΝΑΙΟΝ* (Τ. Αμπελοκήπων, τηλ. 7782122) Air Condition
Demolition Man (περιπ. Α) Ωρες 6.20-8.40-11 μ.μ.
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ* (Καλλιθέα. Τηλ. 9560306)
Οι 3 σωματοφύλακες (Κ) Ωρες 4.30-6.40-8.50-11 μ.μ.
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ* (Πατησίων - Ο.Τ.Ε., Τηλ. 8219298 - 8832666)
Τ΄ απομεινάρια μιας μέρας Ωρες 5.40-8.20-11 μ.μ.
ΑΛΟΗ* (Πατησίων 300 - Ιακωβάτων 25, 2237660)
Λευτέρης Δημακόπουλος (Ελληνικό) Ωρες 6.20-8.30-10.45 μ.μ.
ΑΛΦΑΒΙΑ-BAR CINEMA* (Τέρμα Μαυρομ., τηλ. 6460521)
Στιγμιότυπα (Κ) Ωρες 7-10.30 μ.μ.
ΑΜΠΕΣΣ* (Οδ. Βουλαγαμένης τηλ. 9011063)
Ρόμπιν Γουίλιας Κυρία Νταπφάρ (κωμ. Κ) Ωρες 5.30-8-10.30 μ.μ.
ΑΝΔΟΡΑ* (Ερυθρός Σταυρός, τηλ. 6919815)
Αντίο Παλλακίδα (περιπ. Κ) Ωρες 7-10.10 μ.μ.
ΑΝΕΣΙΣ* (Τέρμα Αμπελοκήπων τηλ. 7782316 - 7785449)
Τ΄ απομεινάρια μιας μέρας Ωρες 5.40-8.20-11 μ.μ.
ANNA NTOP* (Γλυφάδα τηλ. 8946617)
Demolition Man (περιπ.) Ωρες 6.20-8.40-11 μ.μ.
ΑΠΟΛΩΝ* (Οδός Σταδίου, τηλ. 3236811)
Τ΄ απομεινάρια μιας μέρας Ωρες 5-7.40-10.20 μ.μ.
ΑΣΤΕΡΙΑ ΑΣΣΟΣ - ΟΝΤΕΟΝ* (Κηφισίας 334, τηλ. 6208521)
Demolition Man (περιπ.) Ωρες 5.50-8.10-10.30 μ.μ.
ΑΣΤΟΡ* (Σταδίου τηλ. 3231297)
Demolition Man (περιπ.) Ωρες 5.40-8-10.20 μ.μ.
ΑΣΤΡΟΝ* (Τέρμα Αμπελοκήπων τηλ. 6922614)
Ρόμπιν Γουίλιας Κυρία Νταπφάρ (κωμ. Κ) Ωρες4-6.15-8.30-11 μ.μ.
ΑΣΤΥ* (Οδός Κοραή τηλ. 3221925)
Ενοχή δολοφόνων (Ελληνικό) Ωρες 6.05-8.15-10.30 μ.μ.
ΑΤΛΑΝΤΙΣ* (Λ. Βουλαγαμένης Πλ. Καλογήρων τηλ. 9711511)
Οι 3 σωματοφύλακες (κωμωδία Κ) Ωρες 6-8.10-10.20 μ.μ.

ΑΤΤΑΛΟΣ* (Νέα Σμύρνη τηλ. 9331280)
Μαθήματα πιάνου (περιπ. Κ) Ωρες 6.30-8.45-11 μ.μ.
ΑΤΤΙΚΑ* (Πλατεία Αμερικής, τηλ. 8674252 - 8674078)
Η φίρμα (περιπέτεια Κ-13) Ωρες 4.50-7.55-11 μ.μ.
ΑΤΤΙΚΟΝ* (Οδός Σταδίου, τηλ. 3228821)
Μια καρδιά τον χειμώνα Ωρες 6-8.10-10.30 μ.μ.
ΑΦΑΙΑ* (Καλλιθέα, τηλ. 9595534)
Η φίρμα (περιπ. Κ-13) Ωρες 4.50-7.55-11 μ.μ.
ΑΧΙΛΛΕΥΣ* (Πατησίων 177, τηλ. 8656355)
Οι 3 σωματοφύλακες (Κ) Ωρες 4.30-6.40-8.50-11 μ.μ.
ΓΑΛΛΕΣΙΑΣ* (Αρχή Λεωφ. Μεσογείων, τηλ. 7773319)
Οι 3 σωματοφύλακες (Κ) Ωρες 4.30-6.40-8.50-11 μ.μ.
ΔΑΝΑΟΣ* (Λεωφόρος Κηφισίας - Πανόρμου, 6922655)
Διαθέτει και parking
Η φίρμα (περιπ. Κ-13) Ωρες 4.50-7.55-11 μ.μ.
ΔΙΑΝΑ* (Ηλ. Σταθμ. Μαρούσι, τηλ. 8028587)
Ρόμπιν Γουίλιας Κυρία Νταπφάρ (κωμ. Κ) Ωρες 5.30-8-10.20 μ.μ.
Απόγευμα ώρα 3.30
Αλαντίν μεταγλωττισμένο
ΕΛΛΗ* (Οδός Ακαδημίας, τηλ. 3632789)
3 χρώματα η μπλε ταινία (Κ) Ωρες 6.15-8.20-10.30 μ.μ.
ΕΜΠΑΣΣΥ* (Πατριάρχου Ιωακείμ 5 Κολωνάκι, τηλ. 7220903)
Σοκολάτα σε καυτό νερό (περιπ.) Ωρες 5.45-8.10-10.35 μ.μ.
ΕΤΟΥΛΑ* (Πλατεία Δαβράκη Καλλιθέα τηλ. 9510042-9592611)
Η λίστα του Σίντλερ (περιπ. Α) Ωρες 6.30-10.10 μ.μ.
ZINA* (Λ. Αλεξάνδρας στ. Σόνια 6422714)
M. Butterfly (περιπ. Α) Ωρες 9-11 μ.μ.
Απόγευμα 5-7 Ελευθερώστε τον Γουίλι
ΙΛΙΟΝ (Τροιάς Πατησίων στάση Αγγελοπούλου, τηλ. 8810602)
Τα χρόνια της αθωότητας (περιπ. Κ) Ωρες 5.40-8.20-11 μ.μ.
ΙΝΤΕΑΛ* (Οδ. Πανεπιστημίου, τηλ. 3626720)
Ρόμπιν Γουίλιας Κυρία Νταπφάρ (κωμωδία Κ) Ωρες 2.45-5.20-8-10.40 μ.μ.
Σάββατο μεταεσονοκτία προβολή Βοήθεια έρχονται οι διακεκομμενιούχοι
ΚΑΛΥΨΩ* (Δημ. Σταδίου, Καλλιθέα 9510950, 9510909)
Σοκολάτα σε καυτό νερό (περιπ.) Ωρες 6.10-8.30-11 μ.μ.
Απόγευμα ώρα 4.30
Ελευθερώστε τον Γουίλι
ΚΙΝ/ΦΙΚΗ ΛΕΞΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΚΗΝΟΘΕΤΩΝ (Το-σίτσα 11 - Εξάρχεια, τηλ. 8223205)
Προβολές μόνο Δευτέρα ώρα 8-10 μ.μ. Οι τεμπέληδες της εύφορης κοιλάδας- Η υιοθεσία
ΚΙΝΗΜΑΤΘΕΑΤΡΟ ΡΕΞ (Πανεπιστημίου 48, 3625842)
Πάμε... χόινι: (κωμωδία Κ) Καθημερινός ώρες 8-10 μ.μ.
ΚΟΡΟΝΕΤ* (Οδός Φρήνης Παγκράτι τηλ. 7521521 - 9029964)
Demolition Man (περιπ. Ω) Ωρες 6.20-8.40-11 μ.μ.
MARGARITA* (Πλατεία Δαβράκη Καλλιθέα, τηλ. 9568370)
Ρόμπιν Γουίλιας Κυρία Νταπφάρ (κωμωδ. Κ) Ωρες 6-8.30-11 μ.μ.

ΜΑΡΟΥΣΙ ΑΣΣΟΣ-ΟΝΤΕΟΝ 1* (Λ. Κηφισίας 215 Μαρούσι. 6208939)
Αντίο Παλλακίδα (περιπ. Κ) Ωρες 7.15-10.30 μ.μ.
ΜΑΡΟΥΣΙ ΑΣΣΟΣ - ΟΝΤΕΟΝ 2* (Λ. Κηφισίας 215 τηλ. 6208939)
Η φίρμα (περιπ. Κ-13) Ωρες 3.50-6.55-10 μ.μ.
ΜΕΤΑΛΛΕΙΟΝ* (Παγκράτι, τηλ. 7511515)
Η φίρμα (περιπ. Κ-13) Ωρες 7-10.05 μ.μ.
ΜΕΤΡΟΠΟΙΤΑΝ* (Βουλής Πλ. Καλογήρων τηλ. 9706010)
Demolition Man (περιπ.) Ωρες 5.40-8-10.20 μ.μ.
ΜΠΡΟΝΤΓΟΥΑΙΗ* (Πατησίων - Αγ. Μελετίου, τηλ. 8620232)
Οι 3 σωματοφύλακες (Κ) Ωρες 4.30-6.40-8.50-11 μ.μ.
ΝΑΝΑ* (Βουλαγαμένης, τηλ. 9711285)
Η φίρμα (περιπ. Κ-13) Ωρες 4-7-10.05 μ.μ.
ΝΙΡΒΑΝΑ* (Λεωφ. Αλεξάνδρας, τηλ. 6469398)
Σοκολάτα σε καυτό νερό (περιπ.) Ωρες 6.10-8.30-11 μ.μ.
ΟΠΕΡΑ ΑΣΣΟΣ - ΟΝΤΕΟΝ* (Οδός Ακαδημίας 57. Τηλ. 3622683)
Η λίστα του Σίντλερ (περιπ. Α) Ωρες 5.30-9.10 μ.μ.
ΟΡΦΕΥΣ* (Αρτέμιανος 57 - Αγ. Ιωάννης Βουλής, 9019724)
M. Butterfly (περιπ. Α) Ωρες 6-8.10-10.20 μ.μ.
ΟΣΚΑΡ* (Αχαρνών 330 - Κ. Πατησία, 2281563)
Ρόμπιν Γουίλιας Κυρία Νταπφάρ (κωμ. Κ) Ωρες 6.05-8.30-11 μ.μ.
ΠΑΛΑΣ* (Παγκράτι, 7515434)
Ρόμπιν Γουίλιας Κυρία Νταπφάρ (κωμ. Κ) Ωρες 6-8.20-10.50 μ.μ.
ΠΛΑΞΑ* (Λ. Κηφισίας Φλόκα, τηλ. 6921667 - 6917722)
3 χρώματα η μπλε ταινία (Κ) Ωρες 5-7-9-11 μ.μ.
ΠΤΙ ΠΑΛΑΙ* (Βασ. Γεωργίου Β' Ριζάρη, τηλ. 7291800 - 7243707)
Οι 3 σωματοφύλακες (Κ) Ωρες 6-8.10-10.20 μ.μ.
ΡΑΔΙΟ ΣΤΥ ΑΣΣΟΣ - ΟΝΤΕΟΝ* (Πατησίων Στάση Λυσσιαιτρείο, τηλ. 8674832)
Ρόμπιν Γουίλιας Κυρία Νταπφάρ (κωμ. Κ) Ωρες 6-8.30-11 μ.μ.
ΣΟΦΙΑ (Αργυρούπολη τηλ. 9927447, 9917094)
Ρόμπιν Γουίλιας Κυρία Νταπφάρ (κωμωδ. Κ) Ωρες 5.30-8-10.30 μ.μ.
ΣΤΟΥΝΤΙΟ* (Πλ. Αμερικής, τηλ. 8619017)
3 χρώματα η μπλε ταινία (Κ) Ωρες 5-7-9-11 μ.μ.
ΤΙΤΑΝΙΑ* (Πανεπ.-Θεμιστ. 3611147)
Demolition Man (περιπ.) Ωρες 5.40-8-10.20 μ.μ.
Απόγευμα ώρα 3.30
Ελευθερώστε τον Γουίλι
ΤΡΙΑΝΟΝ (Πατησίων-Κοδρινγκούρας, τηλ. 8215469)
Ο άνθρωπος χωρίς πρόσωπο (περιπέτεια Κ-13) Ωρες 6.20-8.40-11 μ.μ.
ΤΡΟΠΙΚΑ ΑΣΣΟΣ-ΟΝΤΕΟΝ* (Καλλιθέα, 9594422)
Demolition Man (περιπ.) Ωρες 6.20-8.40-11 μ.μ.
ΦΙΛΙΠ* (Πλ. Αμερικής - Θάσου 11, 8612476)
Αντίο Παλλακίδα μου (περιπ. Κ) Ωρες 7.30-10.50 μ.μ.
Απόγευμα ώρα 3-5
Ελευθερώστε τον Γουίλι

ΗΜΙΚΕΝΤΡΙΚΟΙ

ΑΛΕΚΑ (Ζωγράφου, τηλ. 7773608)
Ελευθερώστε τον Γουίλι (Κ) Ωρες 6.20-8.20-10.30 μ.μ.
ΑΝΤΑΜΣ* (Περιοχή Αγάνεω, τηλέφωνο 5989226)
Demolition Man (περιπ.) Ωρες 5.30-7.45-10 μ.μ.
ΝΤΑΛΙΑ (Αιγάλεω, τηλ. 5981432)
Οι 3 σωματοφύλακες (Κ) Ωρες 6-8.10-10.20 μ.μ.
ΣΠΟΡΤΙΓΚ (Ν. Σμύρνη, τηλ. 9333820)
Οι 3 σωματοφύλακες (Κ) Ωρες 6-8.10-10.20 μ.μ.

ΘΕΑΤΡΑ

ΑΘΗΝΑ (Δερινγύ & Πατησίων, τηλ. 82.37.330). Νιλ Σάιμον «Ένα αταίριαστο ζευγάρι». Π. Φιλιππίδης, Τ. Χαλκιάς. ΠΑΙΔΙΚΗ ΣΚΗΝΗ: «Ονειροπόληση». Μόστσαρτ «Μαγικός Αύλος». Τ. Ζαχαροπούκη, Κ. Λαός (Κυρ. 11 π.μ., 3 μ.μ.).
ΑΘΗΝΩΝ (Βουκουρεστίου 10, τηλ. 32.35.524). Ευγ. Ο΄ Νηλ «Πέρα απ΄ τον ορίζοντα». Κατερίνα Μαραγκού, Γ. Καρατζογιάννης
ΑΚΑΔΗΜΟΣ (Ιπποκράτους 17 & Ακαδημίας, τηλ. 36.25.119, 36.03.835). Δ. Ψαθά «Ένας βλάκας και η Πονηρή Άλεπο». «Η Κοκκινόσκουφίτσα και ο Λίκος Τρελογιατρός» (Κυρ. 11 π.μ. - 3 μ.μ.).
ΑΚΡΟΠΟΛ (Προβάτους 9-11, τηλ. 36.08.666, 36.43.700). Ν. Καμπάνη - Β. Μακρίδη «Μου δανείζεις... τον άνδρα σου». Μ. Καραγιάνη, Μ. Κοντού.
ΑΛΑΜΠΡΑ (Πατησίων και Στουρνάρη 53, τηλ. 52.27.497, 52.44.400). Αλ. Γαλανού «Τα Κόκκινα Φανάζα». Μ. Τζαράιδου, Στ. Ζαλούα, Ελ. Φιλίππα, Ειρ. Νηλέση.
ΑΛΙΚΗ (Αμερικής 4, τηλ. 32.44.146). Μπέλλερ Σω «Οραία μου Κυρία». Αλ. Βουγιουκλάκη, Στ. Ληνάος, Γ. Μοσχίδης.
ΑΚΥΩΝΙΣ (Ιουλιανού 42-46, τηλ. 88.15.402). ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΣΚΗΝΗ: Ερ. Ίφεν «Ο Εχθρός του Λαού». Γ. Μεσσάλας, Γ. Δάνης. ΠΑΙΔΙΚΗ ΣΚΗΝΗ: «Ένας κλάουιν γελάει και κλαίει» (Κυρ. 11.30 π.μ. - 3 μ.μ.).
ΑΦΑ (Πατησίων 57 & Στουρνάρη, τηλ. 52.38.742, 52.25.032). ΠΑΙΔΙΚΗ ΣΚΗΝΗ. Επιθεώρηση «Δώσε μου να κάνα μια». Ελ. Γερασιμίδη, Βασ. Βασιλόπουλος, Γ. Ντεμίρη.
ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ (Παλαιολόγου 9, Πλ. Κασταλλίας, τηλ. 80.25.134). Εταιρεία Θεάτρου «Διθύραμβος». Καμή «Η παρεξηγήηση».
ΑΜΙΡΑΛ (Αμερική 10, τηλ. 36.39.385). Αριελ Ντόφμαν «Ο Θάνατος και η κόρη». Θέμης Μπαζάκι, Μάνος Βακούσης, Γιώργος Κόνας.
ΑΜΟΡΕ (Πρηγκηπωννήσιον 10, τηλ. 64.42.869, 64.68.009). ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΣΚΗΝΗ: Πόλ Κλοντέλ «Η Ανταλλαγή- Λυδία Φωτοπόλη», Λ. Γεωργακόπουλος, ΕΞΟΣΤΗΣ: Στίβεν Μπέρφω «Το τέλος του οικου των Ασερ». ΠΑΙΔΙΚΗ ΣΚΗΝΗ: Τάκη Ζαρρή «Ονείρου Οδύσσεια». Θέατρο Κούκλας (Κυρ. 11 π.μ., 3 μ.μ.).
ΑΜΦΙ-ΘΕΑΤΡΟ Αδριανού 111, Πλάκα, τηλ. 32.33.644). Στρίντμπεργκ «Ονειρόδραμα». Λήδα Τασοπούλου.
ΑΝΑΛΥΤΗ (Πατησίων 72 & Αντωνιάδου). Τ. Ουιλιάς «Ο Γυάκινος Κόσμος». Κάκια Αναλυτή, Ζωή Ρηγοπούλου, Β. Στογιαννίδης.
ΑΝΟΙΧΤΟ ΘΕΑΤΡΟ (Κάλβου 70, Γκίζη, τηλ. 64.45.749). Ζαΐζεπρ «Ονειρο Καλοκαιρινής Νύχτας». Μηνάς Χατζηρόββας, Ζαχ. Ρόχας.
ΑΠΛΟ ΘΕΑΤΡΟ (Χ. Τρικοπούτ 4, Καλλιθέα, πίσω από το Πάντειο, τηλ. 92.29.605, 92.32.118). Γιώργο Διαλεγμένου «Άδωφ φάσας». Αλέκα Παλιζή, Ντενίζ Μπαλοτσάκι, Σπύρος Καλογηρόπου.
ΑΥΛΑΙΑ (Κουντουριώτου και Ζαε Μεραρχίας, Πασαλιμάνι, τηλ. 42.96.414). Κ. Παπαπέτρου «Πίστα τη μαμά απ' το παράθυρο». Μ. Λεζής, Ν. Γκίνιν, ΠΑΙΔΙΚΗ ΣΚΗΝΗ. Εταιρεία Θεάτρου «Προσώπειο». Μουσικά «Το νησί του μάγου Πρόσπερου». Κώστας Αβραμιώτης (Κυριακή 11 π.μ.-3 μ.μ.).
ΑΧ ΜΑΡΙΑ (Σολωμού 20, τηλ. 36.39.217, 36.30.086). Αλ. Δουμά, υιού «Η κυρία με τας καμελιάς». Τ. Χρυσικάκος, Π. Χατζηκουτσάκης.
ΒΕΑΚΗ (Στουρνάρη 32, τηλ. 52.23.522). Δ. Κεχαϊδή - Ε. Χαφιρά «Άδφνες και Πικροδόφνες». Στ. Φαουλιός, Γ. Μπέζος, Μ. Χρυσομάλλης, Κ. Ρηγοπούλου, Δεστ. - Τρ.: Δ. Κεχαϊδή «Το Τάβλι». Μ. Μαυροματάκης, Γ. Συμεωνίδης.
ΒΕΜΠΟ (Καρλόου 18, τηλ. 52.29.519, 52.21.767). Νιλ Σάιμον «Sweet Charity». Σμαρούλα Γιούλη, Χρήστος Πολίτης, Μαρίνα Τόλη.
ΒΕΡΓΗ (Βουκουρεστίου 1, τηλ. 32.35.235). Ζαν Κοκτώ «Τα ιερά τέρατα». Χρ. Φογάκος, Τζ. Ρουέλι.
ΒΡΕΤΑΝΙΑ (Πανεπιστημίου 7, τηλ. 32.21.579). Υβ Ζαμιά «Ο κύριος Αμυκλάρ». Ν. Τσακίρογλου, Χρ. Διαβάτη, Π. Καϊκιάς.
ΓΚΛΟΡΙΑ (Ιπποκράτους 7, τηλ. 36.09.400). Ζαΐζεπρ «Το ημέρωμα της στρίγγλας». Γ. Κιμούλης, Μ. Παπακωνσταντίνου.
ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ΠΕΙΡΑΙΑ (Ηρώων Πολυτεχνείου, τηλ. 41.20.333). Τζ. Μπέρναντ Σω «Ο άνθρωπος και τα όπλα». Μ. Βιάλλη, Α. Ανδρέοπουλος.
ΔΙΑΝΑ (Ιπποκράτους 7, τηλ. 36.26.956). Α. Σακελιάριου - Ζ. Γιαννακόπουλου. «Οι Γερμανοί ξανόχανται». Σ. Μουστάκας, Μ. Μπινέλου.
ΔΙΑΥΛΟΣ (Πεζεδόδρομος Δράκου 9, ύψος Λ. Συγγρού 70-Φιέ, τηλ. 92.39.588, 92.21.060). Μουσική παράσταση για παιδιά. «Η Γοργόνα ταξίδευει τον μικρό Αλέξανδρο». Μαρζία Κοχ (Κυρ. 3 μ.μ.).
ΔΙΟΝΥΣΙΑ (Αμερικής 10, τηλ. 36.24.021). Αντον Τσέχοφ «Ο Γλάρος». Κ. Δανδουλάκη, Γ. Φέρτη, **Β' ΣΚΗΝΗ.** Α. Ρέινολντς, Μ. Μπουφίνι «Τζόντναν». Κ. Δανδουλάκη (Δεστ., Τρ., 8.15 μ.μ.).

38 Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ - ΚΥΡΙΑΚΗ 6 ΜΑΡΤΙΟΥ 1994

ΤΡΙΑ ΑΣΤΕΡΙΑ (Ν. Ηράκλειο, τηλ. 2826873)
Οι 3 σωματοφύλακες (Κ) Ωρες 6-8.10-10.20 μ.μ.
ΦΟΙΒΟΣ (Περιστέρη, τηλ. 5711105)
Demolition Man (περιπ.) Ωρες 6.15-8.30-10.45 μ.μ.

ΣΥΝΟΙΚΙΑΚΟΙ

ANNA NTOP (πλατ. Γλυφάδας, τηλ. 89.46.617)
Demolition Man (περιπ.) Ωρες 6.20-8.40-11 μ.μ.

ΠΡΟΣΤΙΩΝ

ΔΙΑΝΑ* (Μαρούσι, τηλ. 8028587)
Ρόμπιν Γουίλιας Κυρία Νταπφάρ (κωμ. Κ) Ωρες 5.30-8-10.20 μ.μ.
Κυριακή ώρα 3.30 μ.μ.
Αλαντίν μεταγλωττισμένο
ΠΑΛΑΣ* (Ελευσίνα, τηλ. 5546990)
Ρομπέν των δασών οι ήρωες με τα κολάν (κωμωδ. Κ)
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΝΕΩΝ ΛΙΟΣΙΩΝ (Αγ. Φανουρίου 99, τηλ. 2637395)
Κάθε Παρασκευή - Κυριακή ώρες 6.30-8.30 μ.μ. Τόσο μακριά τόσο κοντά - Κυριακή πρωί
Αστερίξ επιτίθενται εναντίον των βαρβάρων
ΣΟΦΙΑ (Αγρυπούλη, τηλ. 9927447)
Ρόμπιν Γουίλιας Κυρία Νταπφάρ (κωμ. Κ) Ωρες 5.30-8-10.30 μ.μ.

ΠΕΙΡΑΙΑ

Α΄ ΠΡΟΒΟΛΗΣ

ΑΠΟΛΩΝ* (Πασαλιμάνι, τηλ. 4297502)
Demolition Man (περιπ.) Ωρες 5.40-8-10.20 μ.μ.
ΑΤΤΙΚΟΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ* (Πλ. Αγ. Κωνσταντίνου - Ηρώων Πολυτ., τηλ. 4175897)
Οι 3 σωματοφύλακες (Κ) Ωρες 6-8.10-10.20 μ.μ.
ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ ΜΟΣΧΑΤΟΥ (Ηλεκτρικός Σταθμός, τηλ. 4816276)
Μόνο Παρασκευή - Κυριακή ώρα 8.30 μ.μ.
ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ ΡΕΞ (Αγ. Διονυσίου)
Ένας τέλειος κόσμος (περιπ.) Ωρες 5.30-8-10.30 μ.μ.
Απόγευμα ώρες 1.30-3.30
Ελευθερώστε τον Γουίλι
ΖΕΑ (Πασαλιμάνι τηλ. 4521388)
Η λίστα του Σίντλερ (περιπ. Α) Ωρες 5.30-9.10 μ.μ.
ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΛΕΞΗ ΔΗΜΟΥ ΝΙΚΑΪΑΣ (Ηλιοπούλεως - 7ης Μαρτίου, τηλ. 4915598)
Κάθε Παρασκευή και Σάββατο ώρα 9 μ.μ. Αγγυπνος στο Σκαλί - Κυριακή πρωί ώρα 11 Οι περιπέτειες του Χακ Φιν
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΥ ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ (Γρηγ. Λαμπράκη -Τα-ξιαρχών, τηλ. 4970475)
Μόνο Σάββατο - Κυριακή Μαθήματα πιάνου - Κυριακή πρωί Ο ασπρο-δόντης
ΣΙΝΕ ΑΚΡΟΠΟΛ (Ταξιαρχών 44-Κορυδαλλός, 4952232)
Μαθήματα πιάνου (Κ) Ωρες 4.30-7.15-10.05 μ.μ.
ΣΙΝΕΑΚ ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ* (Πλατεία Δημαρχείου τηλ. 4115354)
Ρόμπιν Γουίλιας Κυρία Νταπφάρ (κωμωδία Κ) Ωρες 3.10-5.30-8-10.30 μ.μ.
ΦΟΣ (Β΄ Μεραρχίας τηλ. 4520982)
Εναρξη από πρώιας δύο έργα. Ενέδρα στο Τζόσσαο Τρη-σεξ

Ένας φίλος έφυγε...

Του Δημήτρη Χατζηνικολάου

ΟΣΟΙ τον γνώρισαν, σίγουρα ένωσαν την ανθρωπιά του κατ' εξοχήν αριστοκράτη του ελληνικού κρασιού, αλλά και την ευγένεια με την οποία προσέγγιζε όλο τον παραγωγικό κόσμο.

Ήταν άνθρωπος που συνδύαζε μοναδικά τη μόρφωση με τη δημιουργία, τη φαντασία με τη διακριτικότητα και την επιτυχία με την επιμονή.

Πρόκειται για τον Κωνσταντίνο Αντωνόπουλο γνωστός από τα περίφημα κρασιά: «Ορεινά Κτήματα», «Ιδιωτική συλλογή», «Νέα δρυς», και «Αμπελοχώρα», κάνοντας να νιώθουμε όλοι μας υπερήφανοι για τις πρωτόγνωρες αυτές δημιουργίες της Πελοποννήσου.

Πριν από λίγες ημέρες έφυγε από κοντά μας. Το ατύχημα στο δρόμο προς την Πάτρα ήταν τρομερό, ενώ η είδηση με βρήκε τις πρώτες πρωινές ώρες στο γραφείο, τη στιγμή που έπαιρνα πένα και χαρτί για να σας γράψω τις καθιερωμένες πια βδομαδιατίκες κουβεντούλες μας.

Ακούγοντας την ταραγμένη φωνή του Γιάννη του Τσέλεπου στο τηλέφωνο, έφερα στη σκέψη μου τη μορφή του μέσα στο εργοστάσιο της «Αχάια Κλάους» στο οποίο τον γνώρισα, και δεν μπορούσα να πιστέψω ότι δεν θα ξαναβρεθούμε ποτέ πια για να τα πούμε και να τα πιούμε.

Αργότερα τη στιγμή της νεκρώσιμης ακολουθίας στην Πάτρα, μια και δεν μπόρεσα να είμαι κοντά του, σκέφθηκα να κάνω τουλάχιστον λίγη παρέα στο αγαπημένο του παιδί, που ήταν τα «Ορεινά του κτήματα», μια φίλη που πάντα νήρηχε στην προσωπική μου κάβα, από τότε που γνωριστήκαμε.

Κοιτάζα λοιπόν για πολλή ώρα τη λιτή και πρωτοποριακή ετικέτα πριν ανοίξω το κρασί, ενώ μου ήρθαν στο νου σκέψεις πολλές και συζητήσεις που είχαμε κάνει τόσες φορές, αλλά και θύμησες παλιές, ανεξίτηλες στο εικονοστάσι της μνήμης. Επιασα λοιπόν «διάλογο» με τα Ορεινά κτήματα και τα «ρώτησα» τώρα που μείνανε ορφανά, πώς αισθάνονται και τι θα επιθυμούσαν στο μέλλον.

Ενώσα να μου λέγανε ότι μέσα στο κρασί εσοδείας '93 που σύντομα πρόκειται να κυκλοφορήσει, θα υπάρχει για τελευταία φορά η ψυχή και το πνεύμα του καλλιτέχνη των αισθήσεων που μας άφησε τόσο ξαφνικά. Θα ήθελαν λοιπόν να τα φυλάξει ο κόσμος για να τον θυμούνται.

Πιστεύω και εγώ αγαπητοί μου αναγνώστες στην προσωπικότητα ενός κρασιού και στον ιδιαίτερο χαρακτήρα που κυριαρχεί στη σύνθεσή του, όταν το φτιάχνει κάποιος με γνώση, πάθος και υπομονή. Πρόκειται για τα περίφημα Personal wines που δεν μπορεί κανείς να τα πετύχει, εκτός από τον ιδιοκτήτη τους, που ξέρει να τα συμπεριφέρεται, να τα μιλά, να τα καλοπιάνει και να τα καθοδηγεί στο σωστό του δρόμο.

Το καλύτερο μνημόσυνο λοιπόν για τον Κωνσταντίνο Αντωνόπουλο, θα ήταν να δοκιμάσουμε όλοι μαζί τα τελευταία αυτά κρασιά που έφτιαξε ο ίδιος και ζυμώθηκαν μεταξύ ουρανού και γης, και να τα πιούμε στην μνήμη του.

Δικές του ήταν οι φράσεις ότι «η ποιότητα στην οινική φιλοσοφία δεν επιβάλλεται αλλά ...υποβάλλεται». Εξάλλου, όσοι ψάχνουν να βρουν ποιοτικά ελληνικά κρασιά, σίγουρα θα βρουν. Αυτός ήταν και ο λόγος που δεν ήθελε ποτέ να γράψω κάτι για τα κρασιά του.

Επίσης ήταν ο Κωνσταντίνος ο Αντωνόπουλος εκείνος που έλεγε χαριτωμένα, ότι είχε επίσημα μια γυναίκα την Κάθριν και μια ερωμένη την ...Οινολογία, με την οποία ξενοκομούνταν στις διάφορες δεξαμενές, την ώρα των ζυμώσεων και της κατεργασίας των κρασιών του.

Αυτό το γεγονός δεν ενοχλούσε καθόλου την γυναίκα του που έδειχνε κατανόηση στο πάθος της δημιουργικής οينوποίησης από το οποίο είχε κυριευθεί ο άνδρας της, και ήταν μαγεμένη από τα αρωματικά προιόντα της επίσημης ερωμένης. Τις προάλλες μαζί με τα παιδιά της Οινολογίας που δεν πιστεύουν ακόμη ότι έφυγε ο τσέντλεμαν του Σωματείου μας, δοκίμασα το ντελικάτο του κόκκινο που το ονόμαζε **Ιδιωτική Συλλογή**.

Ήταν η πρώτη φορά στην καριέρα μου που εντόπισα δύο δάκρυα περιστερόφροντας το κολωνάτο μου ποτήρι, που ήταν ανάμεικτα και αγκαλιασμένα στο χέλος του κρύσταλλου. Ήταν αυτό το κλασικό δάκρυ της βελανιδιάς, μαζί με το εσωτερικό δάκρυ της δικής μου της καρδιάς.

Του Ηλία Δελλόγλου

Ρωμυλιώτικη Καπούσκα

Της Μαρίας Χαραμή

1η ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ. Προεόρτια της Υπαπαντής, Τρύφωνος, Περπετούας Αναστασίου μαρτύρων. Προστάτης των αμπελουργών ο Άγιος Τρύφων. Μόνη εκ των μεγάλων οινοπαραγωγών που αντελήφθη την σπουδαιότητα της πολιτιστικής υποστήριξης των προϊόντων της η εταιρεία ΜΠΟΥΤΑΡΗ τιμά την μνήμη του Αγίου. Συνδέοντας δε το κρασί με τον τόπο και τις παραδόσεις του, μας προσκαλεί στη Σουμένισσα. Μετά τον αγιασμό του νέου οινοποιείου παρευρεθήκαμε στο κουρμπάνι = σφαγή ζώου και λειτουργία. Καθώς πρόκειται για μια κοινοτική προσφορά, θυσία θαρρών πως η λέξη κουρμπάνι συγγενεύει με τον κορβανά. Συμπαθάτε με, οι γλωσσολόγοι και οι ιστορικοί για το θάρρος να διατυπώσω την εικασία αυτή.

Μια εβδομάδα αργότερα σε αστικό γλέντι οι «Φίλοι Οίνου και Αμπέλου» λαμπροφορούν τον Άγιο Τρύφωνα. Δείπνο με παραδοσιακά εδέσματα στον «Μύλο», χορευτικό συγκρότημα, βυζαντινοί τραγουδιστές και ρεμπέτες. Το ακαταμάχητο δέλεαρ της εκδήλωσης αποτελούσε η κεντρική ομιλία του Ανέστη Μπαμπατζιμόπουλου, προέδρου του Συλλόγου. Θέμα: «Οίνος και έθιμα της Ανατολικής Ρωμυλίας». Λάβρος ο ρήτωρ. Λάλησε το σαρωτικό λόγο της βιωμένης εμπειρίας. Μακεδών κων/πολιτικής καταγωγής εμπορευόμενος από παλικαρόπουλο το ξακουστό ούζο και τσίπουρο της οικογενειακής τοποποιίας, έγνω τους τόπους, τους ανθρώπους και τους τρόπους του βορρά της πατρίδος μας. Μαζί και τους φιλέορτους, φιλελεύθερους Ρωμυλιώτες. Στην ανέμη τυλιγμένο λοιπόν το πορφυρό νήμα της αφήγησης του Ανέστη θα με παρασύρει μετά το κουρμπάνι, στη φέστα των νέων γαμπρών που τελείται στις 8 Ιανουαρίου. Οι γαμπροί που λέτε της περασμένης χρονιάς μόλις ξεμυτίσουν στους δρόμους δέχονται από τις παλιότερες караβάνες επίθεση με νερό. Για γούρι, ευγονία και στερέωμα. Για να ζεσταθούν εν συνεχεία θα πιουν γράπα τσίπου-

ρο δηλαδή δίχως γλυκάνισο, ζεσταμένη στη χόβολη. Το αφύ οινόπνευμα κορώνει τους νεαρούς που θ' αντιγυρίσουν τα κεράσματα με κόκκινο κρασί και ψητές χήνες. Οι οποίες έβρασαν ήδη αποβραδής. Ανήμερα τις τεμαχίζουν, περιχύνουν με ζωμό, τριμμένο κρεμμύδι, δαφνόφυλλα, τις αλατοπιπερώνουν και τις ψήνουν.

Θηλάκο κουτραπούντο της προηγούμενης συνιστά η τελετή της μάμπως της οποίας το νόημα, διαμαρτύρεται ο Μπαμπατζιμόπουλος, δεν είναι να φορέσει την ποδιά κουζίνας ο άντρας, όπως παρεφθαρμένα έχει προβληθεί η «γυναικοκρατία». Οι γυναίκες συνάζονται μεταξύ τους, πίνουν, μεθούν και με αποδέκτη την μάμπω, τη μαία του τόπου κάτοχο παντός μυστικού, εξομολογούνται, διερωτώνται, απορούν, διαμαρτύρονται. Η μαμμή στον ρόλο του ιερέα, του γκουρού, του ψυχαναλυτή εκκτονώνει με τη συνδρομή του οίνου τις υφέρπουσες εντάσεις.

— Και ποιες είναι οι λογιές λιχουδιές που συνοδεύουν το Ρωμυλιώτικο γιορτάσι; ρωτώ τον ομιλητή. Υποσχέθηκε να απαντήσει δια του fax. Και τήρησε βεβαίως το λόγο του, αφού ο Ανέστης Μπαμπατζιμόπουλος είναι αυθεντικός άρχοντας. Λάβετε, φάγετε.

«**Καπούσκα**: Λάχανο τουρσί φιλοκομμένο, χοιρινό πανσέτα (λαρδί ή μπέικον), ζωμός κότας, μπούκοβο ή γλυκό κόκκινο πιπέρι, πελτές ντομάτας.

Σε βαθύ σκεύος τοποθετούμε το λάχανο, το χοιρινό φιλοκομμένο επίσης και μουσκεύουμε με λίγο ζωμό. Ανακάτεμα συνεχώς σε μέτρια φωτιά. Διαλύουμε τον πελτέ σε κοτόζουμο. Όταν το λάχανο μαλακώσει και ο ζωμός απορροφηθεί θα συμπληρώσουμε με τον διαλυμένο πελτέ και λίγο μπούκοβο. Συνεχώς ανακάτεμα, έως ότου τραβήξει όλο το ζωμό. Θέλει τέχνη! Μερικές επιτυχάνουν ελαφρότατο «πιάσιμο» στο τέλος!

Κρασί μαύρο μπρούσκο

Σε χαιρετώ
Ανέστης»

Σεβασμός στον τηλεθεατή

Η διαφορετική «Εκπομπή» του Ν. Αθανασίου αναδεικνύει πρωτότυπες πλευρές των θεμάτων

Της Πόπης Διαμαντάκου

ΥΠΑΡΧΟΥΝ εκπομπές που διεκδικούν την προσοχή του κοινού με την πρόκληση, ανάβουν πυροτεχνήματα, ελπίζουν να θαμπώσουν με τη στιγμιαία λάμψη τους. Άλλες που ψάχνουν περισσότερο, χαμηλώνουν τους τόνους και βασίζονται στην ποιότητα των παρουσιάσεων και των καλεσμένων τους για να αναδείξουν πρωτότυπες πλευρές των θεμάτων με τα οποία καταπιάνονται και που είναι πάντα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, γιατί αφορούν άλλοτε την «καυτή επικαιρότητα» και άλλοτε τον προβληματισμό για τα «μεγάλα» της εποχής μας.

Μεταξύ αυτών βρίσκεται και μια εκπομπή καθημερινή, συνδυασμός ток - σόου και τηλεπεριοδικού, που δείχνει να την «αφορούν» όλα, στιγμές, ιδέες, απόψεις απλές ή απλοϊκές, σκέψεις σύνθετες ή πολυτελείς, πρόσωπα που υπάρχουν γύρω μας, μικρές χαρές ή δυστυχίες της ζωής, συνήθειες και νοοτροπίες, διάλεκτοι και τρόποι επικοινωνίας, που μοιάζει να ξεφυλλίζει το «ημερολόγιο» της εποχής της, να καταγράφει την καθημερινότητα. Ο τίτλος της θάλεγε κανείς ότι είναι ουδέτερος, «Η εκπομπή». Ωστόσο, υποδηλώνει θαυμάσια την ιδιαιτερότητά της, ότι είναι μια διαρκής ροή εικόνων και μηνυμάτων, καθ' ένα από αυτά και μια «λεπτομέρεια» της μεγάλης τοιοχογραφίας της Ελλάδας σήμερα.

Διακριτικός

Στην πραγματικότητα δεν είναι παρά μια δημοσιογραφική εκπομπή, με δομή σύνθετη: καλεσμένοι στο στούντιο, οι οποίοι σχολιάζουν σύντομα ρεπορτάζ και εκφέρουν απόψεις επί διαφόρων θεμάτων, σε μια γρήγορη εναλλαγή λόγου και εικόνων. Παρουσιαστής της, ένα έμπειρο τηλεοπτικό πρόσωπο, ο Νάσος Αθανασίου. Διακριτικός, χαμηλών τόνων, ευγενικός, το μόνο που θα μπορούσε να του καταλογίσει κανείς είναι ο άρρυθμος τρόπος ομιλίας, που κάνει τις λέξεις ν' ακούγονται λάθος τονισμένες.

Πρόσωπο όμως ιδιαίτερα συμπαθές, καθώς οι επιλογές του στον τηλεοπτικό χώρο δεν διεκδικούν, άλλου είδους εύσημα παρά της επαγγελματικής συνέπειας και του σεβασμού στις ανάγκες και την αισθητική του κοινού, κατορθώνει να κερδίζει την εμπιστοσύνη του τηλεθεατή. Οσο για το περιεχόμενο της εκπομπής, χωρίς να υποτάσσεται στην «επικαιρότητα», την ακολουθεί με διακριτική απόσταση, τόσο ώστε να μη περιορίζεται στα στενά της όρια.

Η «Εκπομπή» του Νάσου Αθανασίου είναι μια διαρκής ροή εικόνων και μηνυμάτων, καθένα απ' αυτά και μια «λεπτομέρεια» της μεγάλης τοιοχογραφίας της Ελλάδας σήμερα.

Από τις πρώτες κι όλας ημέρες εκπομπής της έγινε φανερό, ότι έχει τη διάθεση να μην περιοριστεί σε όσα αποτυπώνονται στις γυαλιστερές σελίδες των περιοδικών ή στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων, ούτε βέβαια να «τρυπώσει» σε σκοτεινές γωνίες, που κρύβουν άνομα πάθη και εγκλήματα, αλλά να αναδείξει και να υπογραμμίσει με έμφαση πτυχές της ζωής και της κοινωνίας, που δίνουν «χρώμα» στην καθημερινότητά μας, της δίνουν φως, ζεστασιά, ποιότητα, νόημα.

Προσωπικότητες

Ηταν η πρώτη εκπομπή, που έφερε στο τηλεοπτικό στούντιο ανθρώπους του πνεύματος, να μιλήσουν για απλά καθημερινά πράγματα. Είδαμε τον Νίκο Χατζηκυριάκο - Γκίκα να λέει απλά, πως όσο θυμάται τον εαυτό του ζωγραφίζει. Από τότε που ήταν παιδί και δεν είχε χρώματα και μολύβια, αλλά σχεδίαζε με ξυλαράκια στην άμμο, είδαμε συγγραφείς και ποιητές, τον Πέτρο Τατσόπουλο, τον Κωστή Γκιμοσούλη, το Γιώργο Μανιώτη, τον Μιχάλη Ράπτη - «Πάμπλο», είδαμε όμως και τους Κολλά - Σταμούλο, την Μιμή Ντενίσση, τον Λάκη Λαζόπουλο, τον Στράτο Τζώρτζογλου, μοιάζει ατέλειωτος ο κατάλογος των καλεσμένων της «Εκπομπής», όσο μοιάζει και παράταιρο συνονθύλευμα προσώπων και στιγμών. Οσο παράταιρη και άνηση είναι η κα-

θημερινότητά μας, με τις στιγμές της μεγαλωσύνης και της ταπεινότητας, με το χιούμορ και τις υπερβολές της, με τη σκληρότητα, την αδιαφορία και την κενότητά της. Όλα έχουν τη θέση τους στην εκπομπή αυτή και κάθε φορά βρίσκεται ένας άξονας, που συνδέει τα διαφορετικά θέματα μεταξύ τους. Η τακτική αυτή αν όχι την απαλάσσει, τουλάχιστον μετριάζει την αποσπασματικότητα της, μοιραία έτσι κι αλλιώς για μια εκπομπή του είδους. Δεν αποφεύγει επίσης το υπερβολικό στιλιζάρισμα στη δομή της, που συχνά της στερεί τον αυθορμητισμό και την έκπληξη, αν και καμιά φορά οι καλεσμένοι ανατρέπουν το δεδομένο, όπως τις προάλλες με τον απρόσμενο καυγά Ραφαηλίδη - Πλεύρη μπροστά στο φακό.

Συνήθως όμως η εκπομπή κυλάει σε ατμόσφαιρα άκρως ευγενική. Αλλωστε είναι φανερό πως στόχος της δεν είναι να προκαλέσει στιγμιαία εντύπωση, αλλά να υποβάλει διακριτικά σκέψεις και προβληματισμούς, για όσους το θέλουν και τους υπόλοιπους, απλώς να τους ψυχαγωγήσει.

Τι να πρωτοθυμηθεί κανείς. Δεκάδες τα θέματα σε κάθε εκπομπή, εκατοντάδες από την ημέρα που άρχισε να προβάλλεται. Τόσα, που είναι σχεδόν αδύνατον να σταθεί, ακόμη και ο πιο πιστός της τηλεθεατής σε ορισμένα από αυτά. Η ταχύτητα της εναλλαγής και το πέρασμα από το ένα θέμα στο άλλο κάνει την εκπομπή

να κερδίζει σε τηλεοπτικό ρυθμό αν και της στερεί τη συνοχή, παρ' ότι που οι «γέφυρες» του Νάσου Αθανασίου είναι μελετημένες, ώστε να δημιουργούν ένα ενιαίο πλέγμα λόγου-ρεπορτάζ- συνεντεύξεων. Κατορθώνει να είναι πάντα ενδιαφέρουσα και να παρουσιάζει πρωτότυπα, πράγματα τα χιλιοειπωμένα.

Κριτική

Ωστόσο, μπορεί να θεωρήσει κανείς ότι η «Εκπομπή» διατηρώντας μια υπερβολική πολλές φορές σοβαρότητα στο ύφος της, που αγγίζει τα όρια της δυσκαμψίας, υποκρύπτει την εμπορικότητά της, που δεν είναι παρά η προσπάθεια να παρουσιάσει με «εύπεπτο» τρόπο νοήματα, έννοιες και προβληματισμούς, ιδέες, ανθρώπους «δυπρόσιτους» στον τηλεοπτικό φακό και να τα μετατρέψει σε μαζικά καταναλώσιμα προϊόντα. Οσο όμως βρίσκεται εντός των ορίων της ευπρέπειας αποφεύγοντας να τα εκχυδαΐσει, κάτι τέτοιο δεν μπορεί να είναι αρνητικό. Μια κριτική του είδους άλλωστε, θα αντανακλούσε και μια αριστοκρατική αντίληψη για την τηλεόραση, που έτσι κι αλλιώς είναι μαζικό μέσο. «Η εκπομπή», όπως κι αν έχει, είναι μια ωραία απάντηση στις σαχλόφουσκες, που πετούν με αναίδεια στα μούτρα των τηλεθεατών εκπομπές όπως το «Τρία, δύο, ένα», που προβάλλεται την ίδια ώρα από το «αντίπαλο» κανάλι.

Ένα εθνικό χρέος

Καθήκον της Πολιτείας η συγκέντρωση των οστών των πεσόντων του '40 και η δημιουργία μνημείου

Του **Γεωργίου Δ. Καϊμάρα**

Αντιστρατήγος ε.α.

ΔΙΑ το ανεκπλήρωτο μέχρι σήμερα εθνικό χρέος της Ελληνικής Πολιτείας προς τους ηρωικούς νεκρούς του Βορειοηπειρωτικού Επους 1940-1941 έχουν δημοσιευθεί εις τον Τύπον πολλές επιστολές με δυσμενή σχόλια πολλών επωνύμων, στρατηγών, ναυάρχων, ακαδημαϊκών, καθηγητών, δημοσιογράφων κ.λπ.

Κατά τας επιχειρήσεις του Ελληνικού Στρατού στη Βόρειο Ηπειρο οι πεσόντες Έλληνες ετάφησαν πρόχειρα επί τόπου, δηλ. στις κορυφές και τις πλαγιές κακοτράχαλων βουνών ή σε νεκροταφεία της Βορείου Ηπείρου, όπως π.χ. στο Μπουλαράτ (όπου υπάρχουν σήμερα 55 τάφοι με γνωστά ονόματα νεκρών), στη Δούβλιανη, Δερβιτσάνη, Δέλβινο κ.ά.

Δυστυχώς, στην πλειονότητά τους, τα οστά των αθανάτων νεκρών μας παραμένουν διασπαρμένα και ακάλυπτα (όσα υπάρχουν σήμερα) στις απάτητες κορυφές, στις απότομες πλαγιές και στα άγρια φαράγγια των βουνών, όπως του Μοράβα, Ιβάν, Ερσέκας, Νεμέρσας, Λουτζερίσε, Μπούμπεσι, υψ. 731, Τρεμπεσίνας, Σιντέλι, Γκόλικο, Κουρβελέσι, Μαλισπάτ, Μαυράτο, Χειμάρρας κ.ά.).

Ακαρπη ούσκειψη

Τούτο οφείλεται στο ότι με την πάροδο 50 και πλέον ετών οι τάφοι των ενδόξων νεκρών μας έχουν αποκαλυφθεί από τις βροχές, τις καταιγίδες, τους λύκους και τα άλλα άγρια θηρία, τις καλλιέργειες των αγρών και τέλος από την σκόπιμη ή μη κατα-

Λαϊκή εικονογραφία από τον ελληνο-ιταλικό πόλεμο του '40. (Ιστορική και Εθνολογική Εταιρία της Ελλάδος).

στροφή των πεδίων μαχών των ελλη- νικών νεκροταφείων, με τελικό απο- τέλεσμα τα ιερά λείψανα των αθανά- των πολεμιστών μας να είναι οι ακοί- μητοι λευκοί φρουροί των τόπων της θυσίας των.

Η λυπηρά και απαράδεκτη αυτή κα- τάσταση επιβεβαιώθηκε κατά το 4η- μερο συγκινητικό προσκύνημα 26 μα-

χητών του ελληνοϊταλικού πολέμου και φίλων του Συνδέσμου Επιτελών της Εθνικής Αμύνης στα πεδία των μαχών της Βορείου Ηπείρου, που πραγματοποιήθηκε από 26-29/9/1989.

Μετά 4 μήνες έγινε στο υπουργείο Εθνικής Αμύνης ούσκειψη των αρμο- δίων παραγόντων με θέμα την περι- συλλογή των οστών και τη δημιουρ-

γία ενός Μουσωλείου, όπου να τοπο- θετηθούν τα λείψανα. Αποφασίσθηκε τότε να ανατεθεί σε ολιγομελή αντι- προσωπία η αποστολή περισυλλογής των οστών σε συνεργασία με τις αλ- βανικές αρχές και κατόπιν να τοπο- θετηθούν σε κενοτάφιο, σε περιοχή που όπως θέλουμε να πιστεύουμε θα μας παραχωρήσει η αλβανική κυβέρνη- ση. Ο πιο ενδεδαγμένος προς τούτο χώρος είναι το θρυλικό ύψωμα 731 του Μπούμπεσι, βόρεια της Κλει- σούρας και Τρεμπεσίνας, το οποίο υ- πήρξε το Βερντέν του ελληνοϊταλι- κού πολέμου και ο τάφος της εαρι- νής επιθέσεως του Μουσολίνι τον Μάρτιο του 1941. Κατά του υψώμα- τος αυτού, που αποτελούσε το κλειδί της αμυντικής τοποθεσίας του Β' Σώ- ματος Στρατού, ο ιταλικός στρατός εξετόξευσε από 9-24 Μαρτίου 1941 17 σφοδρές επιθέσεις, ύστερα από συνεχείς βομβαρδισμούς εκατοντά- δων πυροβόλων και αεροπλάνων. Υπολογίζεται ότι στις ελληνικές θέ- σεις των υψωμάτων 731 και 717 της τοποθεσίας αμύνης του πεζικού μας έπεσαν περί τις 100.000 βλήματα.

Ακλόνητοι ήρωες

Παρά ταύτα, το ύψωμα 731 παρέ- μινε απόρθητο, διότι το κράτησαν με τα δόντια οι ηρωικοί Έλληνες υπε- ρασπιστές του μέχρι του τέλους της εαρινής επιθέσεως του Μουσολίνι, ο οποίος διηύθυνε προσωπικά τις επι- χειρήσεις από το παρατηρητήριο του, που ήταν στο ύψωμα Γκλάβα βό- ρεια του Μπούμπεσι.

Το εθνικό χρέος της πολιτείας μας προς τους ηρωικούς νεκρούς μας παραμένει μέχρι σήμερα εκκρεμές σαν ανεκπλήρωτη οφειλή.

Είναι αδιανόητο να αφήσουμε ακό- μα τα οστά των νεκρών μας διάσπαρ- τα στις κορυφές και πλαγιές της Βο- ρείου Ηπείρου, διότι υπάρχει κίνδυ- νος μετά 5-10 χρόνια να μην μπο- ρούμε να βρούμε ούτε ελάχιστα λεί- ψανα.

Αντίθετα, οι Ιταλοί σε συνεργασία με τις αλβανικές αρχές συγκέντρω- σαν και μετέφεραν τα οστά των νε- κρών των στην πατρίδα τους κατά την περίοδο 1962-1966. Επικεφαλής της ιταλικής αντιπροσωπίας ήταν έ- νας στρατηγός, όπως άλλωστε περι- γράφεται στο γνωστό βιβλίο του Αλβανού δημοσιογράφου - λογοτέ- χνη Ισμαήλ Κανταρέ «Ο στρατηγός της στρατιάς των νεκρών».

Αποτελεί συνεπώς καθήκον ιερό και επιβεβλημένο της ελληνικής πο- λιτείας να κινηθεί γη και ουρανό και να προβεί το γρηγορότερο στις απα- ραίτητες ενέργειες για την περισυλ- λογή και τη συγκέντρωση των ιερών οστών σε ένα χώρο όπου να κατα- σκευαστεί ένα μνημείο - μουσωλείο των αθανάτων νεκρών μας που έπε- σαν ηρωικώς μαχόμενοι «τοίς κείνων ρήμασι πειθόμενοι».

Ελάχιστη τιμή στους πεσόντες

Κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου ο ελληνικός στρατός δημι- ούργησε ένα νεκροταφείο κοντά στο χωριό Βουλαράτες όπου ετάφησαν οι άνδρες που έπεσαν μαχόμενοι στη γύρω περιοχή. Επί εποχής Εμβέρο Χότζα οι αρχές απεφάσισαν ότι η πε- ριοχή του κοιμητηρίου έπρεπε να γί- νει αγρόκτημα και εδόθη η εντολή της καταστροφής των μνημάτων κα- θώς και του πλάσματος παρεκκλησί- ου. Λίγο πριν φθάσουν τα μηχανήμα- τα εκσκαφής οι κάτοικοι του χωριού έκαναν σχεδιάγραμμα του χώρου και κατέγραψαν τα ονόματα των ένδο- ξων πολεμιστών. Μετά την πτώση του καθεστώτος οι κάτοικοι τοποθέ- τησαν και πάλι σταυρούς με τα ονό- ματα των πεσόντων στα ίδια σημεία και έκτισαν ένα μικρό εκκλησάκι και τον τοίχο του νεκροταφείου. (Φωτ. Σ. Καλαντζόπουλος).

